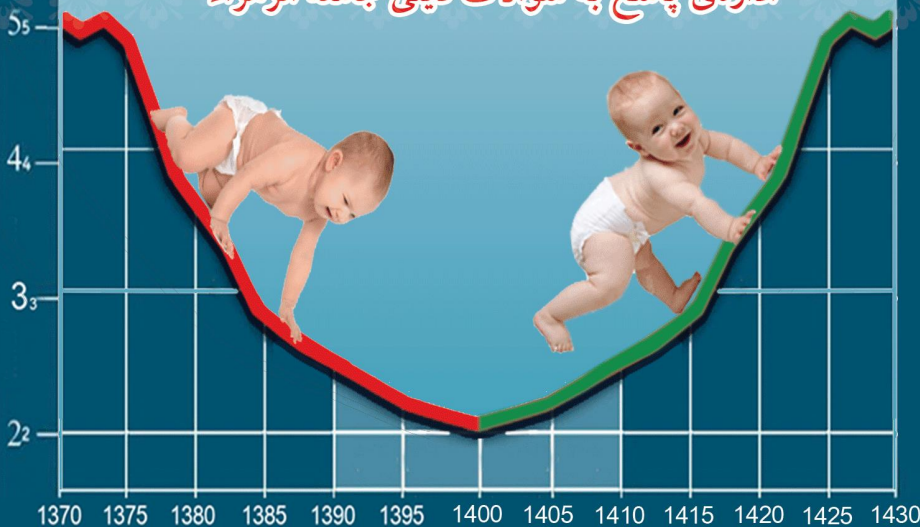

وہکام ٲار دلا

اداره ٲاسخ به سؤالات دینی جامعه الزهراء

السلامة

فهرست مطالب

۹.....	شکوه مادری
۱۰.....	اهمیت فرزندآوری

فصل اول:

۱۵.....	احکام پیش از بارداری
۱۷.....	جلوگیری از بارداری
۲۱.....	مصرف قرص اورژانسی
۲۳.....	خونریزی پس از شک در بارداری

فصل دوم:

۲۳.....	احکام دوران بارداری
۲۵.....	آداب قبل و حین بارداری
۲۷.....	تأثیر لقمه حلال در سلامت روح و جان
۳۰.....	پسر یا دختر شدن نوزاد
۳۱.....	وضو و نماز باردار
۴۱.....	روزه زن باردار
۴۲.....	روزه زن باردار در صورت ضرر برای جنین یا خودش
۴۵.....	کفاره تأخیر
۴۷.....	رابطه زناشویی با زن باردار
۴۸.....	طلاق زن باردار
۴۸.....	مرأجه زن باردار به پزشک مرد
۵۳.....	حاملگی پوچ (ساک خالی از جنین)
۵۵.....	بارداری خارج از رحم
۵۶.....	خونریزی زن باردار
۵۷.....	خونریزی در طول ماههای بارداری

خون نزدیک به زایمان.....	۵۹
خون همزمان با درد زایمان.....	۶۰
پاره شدن کیسه جنین و خروج آب.....	۶۲
شک در سقط جنین و حکم خون بعد از آن.....	۶۲
سقط جنین.....	۶۳
حکم سقط جنین.....	۶۶
سقط جنین ناقصالخلقه.....	۷۵
سقط جنین به جهت حفظ حیات یا سلامت مادر.....	۷۸
دیهی سقط جنین.....	۸۳
مقدار دیه در سقط جنین.....	۸۴
پرداخت کننده دیه.....	۹۰
گیرنده دیه.....	۹۲
دیه سقط ولد الزنا و مقدار آن.....	۹۴
کفاره سقط جنین و مقدار آن.....	۹۷
غسل مس میت بر مادر در صورت سقط جنین.....	۹۹
غسل، کفن و دفن جنین سقط شده.....	۱۰۱

فصل سوم:

احکام پس از وضع حمل.....	۱۰۳
محاسبه نفاس.....	۱۰۹
۱. مقدار نفاس در عدم تجاوز خون از ۱۰ روز.....	۱۱۰
۲. مقدار نفاس در تجاوز خون از ۱۰ روز.....	۱۱۰
وظیفه فعلی زن در تجاوز خون نفاس از عدد عادت.....	۱۱۲
حکم پاکی در بین خونهای نفاس.....	۱۱۴
خون بعد از سزارین.....	۱۱۵
نفاس جنینی که تکه تکه خارج میشود.....	۱۱۶

۱۱۸	خون پس از سقط جنین در ماههای اول بارداری
۱۲۰	محرمات زن نفساء
۱۲۱	استمرار خون بعد از زایمان تا یک ماه
۱۲۱	حکم خون در دهه اول بعد از نفاس
۱۲۲	اقسام استحاضه
۱۲۲	نحوه تشخیص نوع استحاضه
۱۲۴	وظیفه مستحاضه برای نماز
۱۲۵	وظایف مستحاضه قلیله
۱۲۶	وظایف مستحاضه متوسطه
۱۲۸	وظایف مستحاضه کثیره
۱۳۳	سایر وظایف مستحاضه
۱۳۴	تعیین حیض پس از نفاس
۱۳۵	تعیین حیض بعد از نفاس در صاحب عادت وقتیه
۱۳۶	تعیین حیض بعد از نفاس در غیر صاحب عادت وقتیه
۱۳۸	عدم لزوم غسل در روز چهارم
۱۳۹	غسل نوزاد
۱۳۹	روزه زن شیرده
۱۴۳	پیوست‌ها

شکوه مادری

کوه را بلند قامت و ستبر آفرید تا در برابر بادهای سرد و سوزان بایستد و ستونی برای زمین باشد. به ابر فرمان داد تا ببارد. به برف‌ها گفت آب شوید، رود گردید و جاری، شیرین باشید و گوارا. به گیاهان گفت برویید، دانه دهید، گل بپاشید. زمین نرم شد، روز را آبی و دل‌افروز قرار داد، شب را به شکوه ستاره‌ها آراست.

تمام جهان مهیا شد، برای خلقتی شگفت؛ خدا آدم را آفرید و از همان خاک حوا را. زن را آفرید با همان ملکوت، با همان شکوه وصف ناشدنی، زن با ملائک سخن گفت، در بهشت جای گرفت تا امانت الهی را پذیرا باشد. خداوند به او گفت: در توظهور خواهم کرد، به خلقت، به آفرینش. زن را آفرید و در وجود او آرامش را معنا کرد، زنی که خواهر شد، همسر شد و در کمال خویش مادر شد.

زنی که به فرموده امام رضا علیه السلام بالاترین حق را بر انسان دارد؛ «زیرا مادر باری را برداشته که هیچ کس بر نمی‌دارد. با آن‌همه دشواری که هیچ کس بر آن تاب ندارد. او فرزند را با چشم و گوش و تمام اعضای خویش حفظ کرد؛ در حالی که از این کار شاد و خوشحال بود. مادر فرزند خود را حمل کرد، راضی شد که خود گرسنه بماند و او سیر شود، خود تشنه بماند و او سیراب گردد، خود بدون لباس بماند و او را

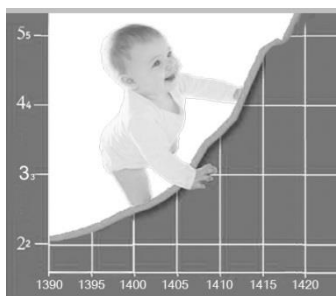
بپوشاند، خود در آفتاب بماند و او را سایه دهد». خدا مادر را این گونه آفرید با این عظمت، با همین شکوه.

اهمیت فرزندآوری

تعالیم دین اسلام و روایات رسیده از معصومین علیهم السلام تأکید زیادی بر تشکیل خانواده و فرزندآوری دارند. فرزند صالح نتیجه و ثمره عمر والدین و باقیات الصالحاتی برای آنها خواهد بود. با وجود اهمیت این مسأله متأسفانه گاهی مباحثی تحت عنوان کنترل جمعیت، تنظیم خانواده، جلوگیری از بارداری و ... مطرح می‌شود که در برخی موارد به دلیل عدم توجه بانوان عزیز، تبعاتی سخت و سنگین به دنبال خواهد داشت.

طبق آمارهای سازمان ملل در سال ۲۰۱۲، کشور ایران در سال ۲۰۵۰ میلادی (۱۴۳۰ شمسی) جزء پیرترین کشورها خواهد شد و از میانگین سنی جهانی حتی آسیا، آمریکا، کانادا، آمریکای لاتین و رژیم صهیونیستی هم پیرتر خواهد بود. این در حالی است که در زمان انتشار این آمار (سال ۲۰۱۲) کشور ما با نسبت سالمندی ۸٪ جزء جوانترین کشورها بوده است! پیامدهای منفی سالمندی جمعیت، اعم از تأثیر منفی بر اقتصاد، امنیت، پیشرفت و رشد علمی، کشاورزی، بهداشت، درمان و نگهداری و سایر موارد مهم برای و کشوری آنقدر زیاد است

که برای جلوگیری از وقوع آنها لازم است آحاد مردم، مسئولین و سیاست‌گذاری‌های کلان اجتماعی دست به دست هم دهند تا بحران تحدید نسل و سالمندی گریبان‌گیر کشور عزیزمان نشود.

تأکیدهای مکرر مقام معظم رهبری - دام ظلّه العالی- نسبت به غلط بودن سیاست کنترل جمعیت و لزوم فرهنگ‌سازی بر افزایش جمعیت، نشانگر آن است که این موضوع از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

معظم‌له بارها و بارها در دیدارهای عمومی و خصوصی به صورت دستورالعمل و ابلاغ سیاست‌های کلی جمعیت، در شهرها و زمان‌های مختلف به این مهم تأکید کرده‌اند. (گاهی خطاب به مسئولین و کارگزاران نظام و گاهی خطاب به اقشار فرهنگی جامعه و افرادی که تأثیرگذار بر بدنه اجتماع هستند و گاهی هم در دیدارهای عمومی با توده مردم؛ این تأکیدات مکرر و خطاب به همه اقشار و آحاد جامعه از خرد تا کلان این نکته را ثابت می‌کند که تک تک ما در انجام این مهم

وظیفه داریم، مسئولین اجرایی و قانونگذاری کشور در سیاست گذاری- های کلان اجتماعی تمهیدات لازم را اتخاذ کنند و با تصویب قوانین و بودجه‌های لازم و حمایت‌های صحیح از افزایش جمعیت، زمینه و بستر مناسب را برای تحقق این امر ضروری مهیا سازند.

نهادهای فرهنگی و به تعبیری نخبگان جامعه با پذیرش این اصل و تبیین ضرورت و اهمیت آن برای مردم، فرهنگ غلط «فرزند کمتر، زندگی بهتر»!!! را از اذهان مردم پاک کرده و فرهنگ صحیح و مورد تأکید اسلام را مبنی بر تربیت نسل صالح و شایسته جایگزین آن سازند و با فرزندآوری بیشتر عملاً الگوسازی این فرهنگ مهم را به عهده گیرند خصوصاً اینکه به تصریح مقام معظم رهبری - دام ظلّه العالی:- «یکی از مشکلات ما این است که برجسته‌ترین زوج‌های ما که نخبگان هستند کم‌ترین فرزند را دارند و این یک ضربه بزرگ است چون کشور را از زن انسانهایی برتر محروم می‌کنیم.»^۱ و نهایتاً خانواده‌ها و آحاد مردم با فرزندآوری و تربیت فرزندان صالح، گامی در تحقق اهداف و آرمانهای انقلاب بردارند و دین خود را به میهن عزیزمان ادا کنند.

۱. دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی ۹۱/۴/۲۷

جلوگیری از سقط جنین، یکی از مهم‌ترین سیاستهایی است که از جامعه پزشکی و پرستاری ما باید آغاز شود و به تک تک خانواده‌ها تسری یابد.

حسن ختام مقدمه بحث را جمله‌ای از سکاندار کشتی انقلاب قرار می‌دهیم که فرمودند:

«مسأله جمعیت، یکی از خطراتی است که وقتی انسان درست به عمق آن فکر می‌کند، تن او می‌لرزد! جمعیت جوان کشور دارد کاهش پیدا می‌کند، یک جایی خواهیم رسید که دیگر قابل علاج نیست اگر چند سال بگذرد وقتی نسلها پیر شدند، دیگر قابل علاج نیست.»^۱

بحث احکام فقهی بارداری را از موضوع جلوگیری از بارداری آغاز می‌کنیم. امید است بانوان فهیم و متشرع میهن اسلامی، با توجه بیش‌تر به دستورات دین، تأکیدات مقام معظم رهبری و علاقمندی به رشد ایران عزیزمان، اجرا کننده احکام شریعت بوده و نسلی صالح و شایسته را برای جامعه اسلامی تربیت کنند.

۱. دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی ۹۲/۹/۱۹.

فصل اول:

احکام پیش از بارداری

جلوگیری از بارداری

مهم‌ترین سؤالاتی که این بخش به پاسخ آنها می‌پردازد عبارتند از:

۱. جلوگیری از بارداری چه حکمی دارد؟
۲. آیا راهی برای جلوگیری از بارداری وجود دارد که حرام نباشد؟
۳. با توجه به راه‌های مختلف جلوگیری از بارداری، آیا می‌توان ملاک‌های حرمت را به دست آورد به نحوی که اگر راه جدیدی در آینده بیان شود، حکم آن نیز مشخص باشد؟
۴. با توجه به اینکه بچه‌دار شدن حق طبیعی هر انسانی است؛ آیا جلوگیری از بارداری حکمی است که زن به تنهایی می‌تواند برای آن تصمیم بگیرد یا اینکه رضایت و اجازه از شوهر لازم است؟
۵. در صورتی که زن شک در حاملگی داشته باشد، آیا می‌تواند از دارویی استفاده کند که مانع استقرار نطفه در رحم شود؟ (مثل قرص‌های ضدبارداری)
۶. کسی که احتمال بارداری می‌دهد و از قرص ضدبارداری استفاده می‌کند، اگر بعد از خوردن این قرصها دچار خونریزی یا لکه‌بینی شد چه حکمی دارد؟

امروزه راه‌های گوناگونی برای جلوگیری از بارداری وجود دارد. از بین این راه‌ها، اگر کاری موجب عقیم شدن دائمی گردد، از نظر فقها حرام است. به عنوان مثال نوع خاصی از بستن لوله‌ها هست که موجب عقیمی دائمی می‌شود؛ چنین کاری جایز نیست.

اما اگر موجب عقیمی دائمی نشود، گاهی مستلزم لمس و نظر حرام است مانند گذاشتن دستگاه IUD؛ در این صورت هر چند فی‌نفسه این عمل اشکال ندارد، اما به دلیل این‌که مستلزم لمس و نظر حرام می‌باشد، جایز نیست.^۱ اما برخی از راه‌های جلوگیری هستند که مستلزم لمس و نظر حرام نیست، از جمله استفاده از قرص‌های ضدبارداری؛ این کار در صورتی جایز است که برای فرد ضرر قابل توجهی نداشته باشد. با توجه به مطالب فوق معلوم می‌شود ملاک حرمت یکی از این سه امر است:

۱. عقیمی دائم

۲. لمس و نظر حرام

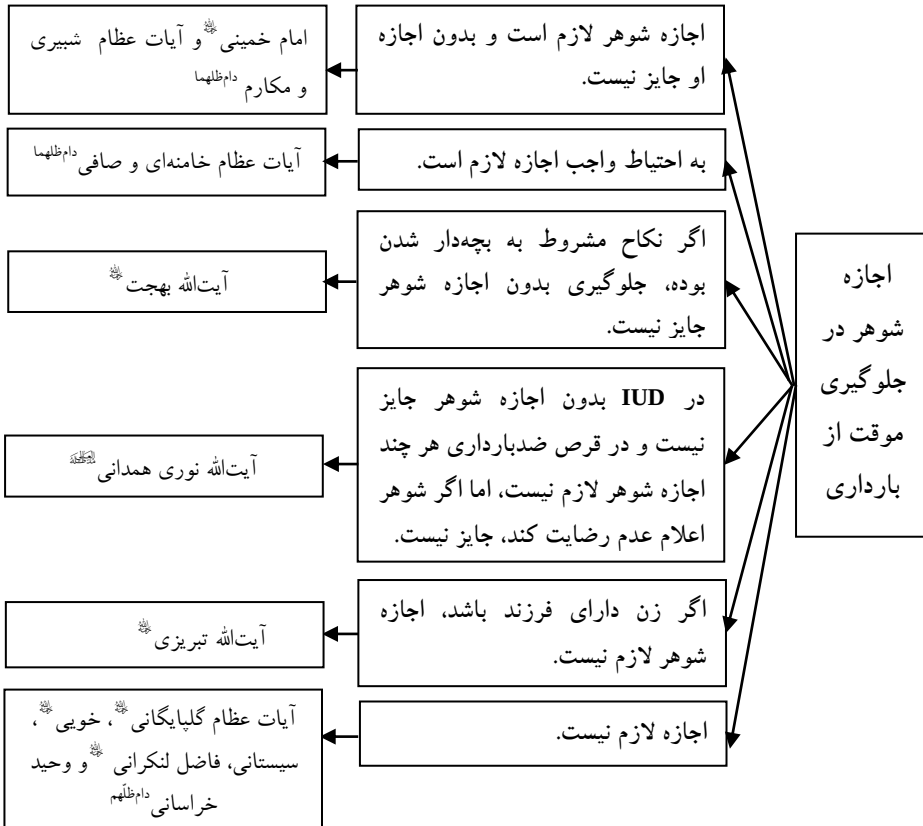
۳. ضرر قابل توجه

۱. لازم به ذکر است اگر جلوگیری از بارداری برای زن ضرورت داشته باشد، به جهت رفع ضرورت، این کار جایز است هر چند مستلزم لمس و نظر باشد.

هر کدام از راه‌های جلوگیری از بارداری که مشتمل بر یکی از موارد فوق باشد، حرام است و تنها راه‌هایی جایز است که هیچ‌کدام از این سه مورد را به دنبال نداشته باشد و البته باتوجه به آسیب‌های کاهش جمعیت و خطرات ناشی از آن، از نظر آیت الله مکارم شیرازی - دام‌ظله - در حال حاضر جلوگیری از بارداری جایز نیست مگر اینکه واقعاً ضرورتی داشته باشد...

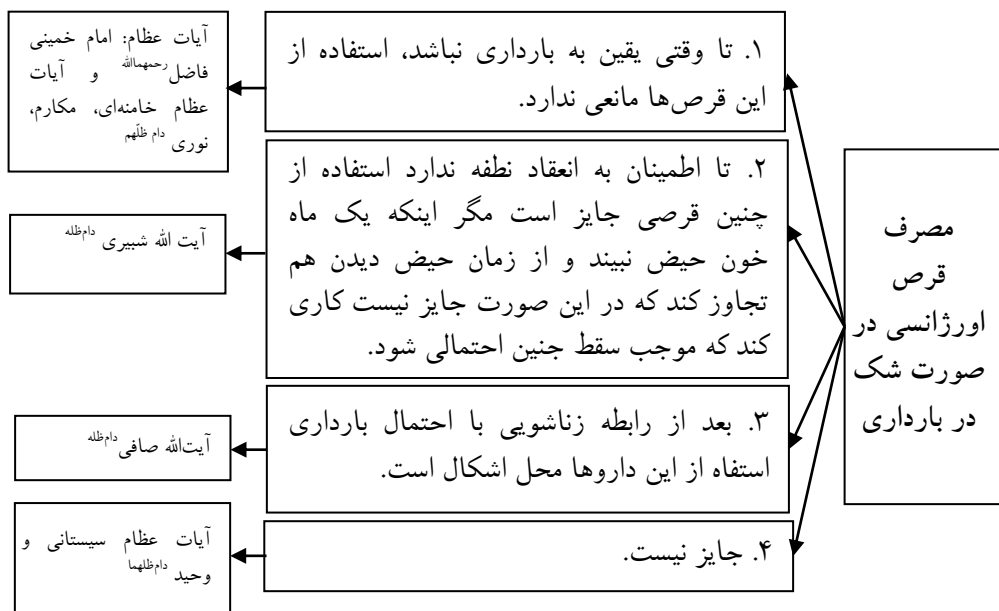
در این جا سؤالی مطرح می‌شود و آن این‌که اگر زنی بخواهد به طور موقت جلوگیری از بارداری داشته باشد، در صورتی که ضرر قابل-توجهی برای وی ندارد، آیا برای این کار اجازه شوهر لازم است یا خیر؟ پاسخ فقها به این شرح است: (آدرس در پیوست شماره ۱)

مصرف قرص با شک در بارداری

در برخی موارد زنان بعد از رابطه زناشویی به دلیل اینکه احتمال باردار شدن را می‌دهند، از قرص اورژانسی استفاده می‌کنند تا مانع انعقاد نطفه شود. آیا این کار جایز است یا خیر؟ و اگر بعد از انجام این کار، زن دچار خون‌ریزی شد، این خون چه حکمی دارد؟

(آدرس در پیوست شماره ۲)

این مطلب مربوط به جایی بود که بعد از رابطه زناشویی، زن از قرص اورژانسی استفاده می‌کند. اما اگر عادت ماهانه زن عقب افتاده باشد و احتمال بارداری را بدهد از نظر مشهور فقهاء نمی‌تواند از قرص یا

دارویی استفاده کند که موجب از بین رفتن نطفه تشکیل شده گردد. آیات عظام سیستانی، شبیری و وحید چنین استفاده‌ای را به فتوی و آیت الله مکارم شیرازی بنابر احتیاط جایز نمی‌دانند. (پیوست شماره ۳)

خون‌ریزی پس از شک در بارداری

اگر خانمی احتمال حاملگی را بدهد، اما این مطلب قطعی نباشد و پس از آن دچار خون‌ریزی شدیدی شود و احتمال بدهد سقط کرده، این خون چه حکمی دارد؟

از آن‌جا که اصل حاملگی مشکوک است، اگر خون زیاد هم باشد، حکم نفاس را ندارد. حکم آن با توجه به این‌که شرایط حیض را دارد یا خیر معلوم می‌شود. مثلاً اگر قبل از سه روز قطع شد یا در طول سه روز استمرار نداشت، استحاضه است (اقسام و وظایف مستحاضه در فصل آخر خواهد آمد) و اگر واجد شرایط و صفات حیض بود، حیض محسوب می‌شود.

در مورد زنی که حاملگی‌اش مشکوک است و قرص اورژانسی استفاده می‌کند و دچار خون‌ریزی می‌شود نیز حکم دقیقاً به همین صورت است؛ خون نفاس نیست. با توجه به شرایط و صفات، حیض یا استحاضه به شمار می‌آید. (آدرس در پیوست شماره ۴)

البته اگر با آزمایشات پزشکی یقین کند که باردار بوده و جنین سقط شده است، باید به حکم خون پس از سقط جنین عمل نماید که بحث آن در فصل دوم می‌آید.

فصل دوم:

احکام دوران بارداری

آداب قبل و حین بارداری

روحیات و خصوصیات اخلاقی مادر در طول ۹ ماه بارداری، تأثیر بسزایی بر جنین دارد مراقبت‌های خاص دوران بارداری علاوه بر اینکه بر ملکه شدن فضایل اخلاقی خود مادر مؤثر است، بر خصوصیات اخلاقی فرزند هم تأثیر مستقیم دارد، به همین جهت توصیه می‌شود زنان در طول بارداری بیشتر به سلامت روح و روان خود اهمیت دهند و با مراقبت بیشتر زمینه به دنیا آمدن فرزند صالح را فراهم سازند.

مهم‌ترین مسائلی که مناسب است زن بدار به آنها توجه داشته و از آن بهره بگیرد عبارتند از:

۱. توکل به خداوند متعال و توسل به اهل بیت - علیهم السلام -
۲. مراقبت و پابندی به واجبات و ترک محرمات
۳. اخلاق شایسته، مهربانی و مدارا با اعضای خانواده
۴. حفظ آرامش با ذکر و یاد خدا و پرهیز از اضطراب و استرس
۵. توجه به غذای سلام و حلال و پرهیز از لقمه‌های حرام و مشکوک
۶. رعایت آداب و مستحبات هنگام رابطه زناشویی

در برخی روایات اوقات خاصی به عنوان زمان مکروه برای آمیزش و فرزنددار شدن بیان شده است؛ به عنوان مثال شب اول ماه (غیر از ماه

مبارک رمضان)، نیمه و آخر هر ماه، شب عید فطر و عید قربان و شب نیمه شعبان

البته لازم به ذکر است که تمکین کردن و اطاعت از درخواست شوهر برای رابطه‌ی زناشویی بر زن واجب است و پرواضح است که اگر شوهر در یکی از اوقات مکروه تقاضای رابطه را داشته باشد و زن به خاطر دوری از کراهت، به درخواست شوهرش پاسخ منفی دهد، مرتکب حرام می‌شود و کاملاً روشن است که نه عقل و نه شرع ارتکاب حرام را برای دوری از مکروه مجاز نمی‌دانند؛ ممکن است برخی زنان گمان کنند اگر در این اوقات آمیزش صورت گیرد و باردار شوند، فرزندی صالحی نخواهند داشت، اما باید توجه داشت که ذکر و یاد خداوند متعال، آنقدر تأثیر قوی دارد که می‌تواند اثر احتمالی این زمان خاص را جبران کند. علاوه بر آن صدقه که به تصریح روایات دفع کننده بلاهای متعدد است، مؤثر بوده و موجب رفع خطرها می‌شود.

نکته سوم اینکه از نظر پزشکی از زمان آمیزش تا زمان ترکیب تخمک و اسپرم و استقرار نطفه در رحم ممکن است سه روز به طول انجامد و طبیعتاً مشخص نیست که انعقاد نطفه در آن وقت نامناسب باشد؛ بنابراین اگر کسی به این اوقات توجه نکرد و بعد از معلوم شدن حاملگی گمان کرد که آمیزش یا انعقاد نطفه در وقت مناسبی نبوده، به خود نگرانی راه ندهد، بلکه اطمینان داشته باشد، با توکل، توسل، ذکر،

دعا، صدقه و مراقبه‌های بعدی، خداوند مهربان فرزندی سالم و صالح به او عطا خواهد کرد؛ ان شاء الله.

تأثیر لقمه حلال در سلامت روح و جان

با توجه به اهمیت سلامت نوزاد و همچنین تأثیر لقمه‌ی حرام بر آلوده شدن روح و روان انسان و حتی ایجاد مشکلات جسمی، در برآیند ما بررسی کنیم: آیا خوردن غذایی که زن باردار شک به حلال بودن آن دارد، جایز است؟

۱. آیا می‌توان با خوردن غذاهای خاصی، احتمال پسر شدن یا دختر شدن جنین را بیشتر کرد؟
۲. زن باردار تا چه حد نسبت به بررسی حلال بودن تغذیه خود مسئولیت دارد؟
۳. آیا راهکاری وجود دارد که در صورت استفاده از غذای شبهه-ناک، آثار منفی آن را کم کند؟

۴. آیا تغییر مزاج و تغذیه، برای تعیین جنسیت جنین، جایز است؟

از آنجا که اسلام، آیین سعادت انسان است و توجه خاصی به کمال معنوی و روحی انسان دارد، علاوه بر جهت گیری‌های معنوی و برنامه‌های عبادی، در جزئی‌ترین ابعاد زندگی نیز وارد شده و با تنظیم

و ارائه دستورات و برنامه‌های خاص، هدف والای معنوی و الهی را در تمام امور زندگی تعمیم می‌بخشد؛ یکی از این ابعاد «تغذیه» و «لقمه حلال» است.

هرچه روح انسان در پرتو پیوندها و توجهات معنوی - الهی پرورش یابد و مراقبت بیشتری در تغذیه و حلال بودن غذا نماید و سعه وجودی پیدا کند، بدن وی نیز در برابر ناملازمات، قوی و مقاوم تر خواهد شد و می‌تواند دوره سلامت بیشتری داشته باشد و بالعکس هرچه در سلامت بدن و تغذیه سالم و بدون شبهه آن کوشش نماید؛ روح او در طی درجات عالیه توانمندتر خواهد بود و شایسته الطاف الهی و قرب پروردگار می‌گردد.

علاوه براین رعایت آداب معنوی و توجه به حلال بودن لقمه، آرامش و نشاط خاصی به انسان می‌بخشد که به صورت طبیعی روند جذب و استفاده بهینه از غذاها را مطلوب‌تر می‌سازد.

اطمینان از حلال و طیب بودن غذا، از نظر آیات و روایات اهمیت فراوانی دارد، از جمله خداوند متعال می‌فرماید:

«وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ»^۱؛ مال یکدیگر را به

ناحق نخورید.

یا کلام زیبای نبوی ﷺ که می فرمایند:

العبادة سبعون جزء افضلها طلب الحلال.^۱

عبادت ۷۰ جزء دارد که مهمترین و با فضیلت‌ترین آن طلب حلال است.

علاوه بر این قصد و نیت خوردن باید قوت یافتن برای خدمت در مسیر الهی باشد: **قَوَّ عَلَى خِدْمَتِكَ جَوَارِحِي وَاشْدَدَ عَلَى الْعِظِيمَةِ جَوَانِحِي**؛ امیر مؤمنان حضرت علی علیه السلام در دعای کمیل از خداوند درخواست می کند که: پروردگارا قوای جسمانی ام را برای انجام تکالیفی که تو بر من واجب نموده‌ای قدرتمند ساز.

به جهت تأثیر زیاد لقمه حلال بر سلامت روح و احساس مسئولیتی که هر مادری نسبت به جنین خود دارد، این سؤال مطرح می‌شود که اگر حلال بودن غذایی مشکوک باشد، آیا خوردن آن برای زن باردار جایز است یا خیر؟

در فقه اسلامی، اصل بر حلال بودن غذای مسلمانان است؛ بنابراین خوردن غذای مشکوک حرام نیست، البته رد مظالم، صدقه دادن، پرداخت خمس احتیاطاً و اعمال صالح بعدی راهکارهایی هستند که عوارض ناشی از حرمت احتمالی را کم می‌کند؛ و در عین حال رعایت

احتیاط برای زن باردار به دلیل اهمیت زیادی که در تأثیر لقمه حلال است، امری پسندیده است.

پسر یا دختر شدن نوزاد

توصیه‌هایی وجود دارد که عمل به آن‌ها احتمال پسر یا دختر شدن جنین را بالا می‌برد. گاهی سؤال می‌شود انجام این توصیه‌ها اشکالی ندارد و به نحوی دخالت در کار خداوند متعال محسوب نمی‌شود؟ پاسخ این است که این کار منع شرعی ندارد، بلکه حتی دعا‌هایی در این باب وارد شده است. پرواضح است تقدیر همه امور به دست خداوند است و شایسته است اگر شخصی اقدام به انجام این توصیه‌ها می‌کند، توجه داشته باشد که آنچه خدا برای او مقدر می‌کند، خیر و صلاح اوست و راضی به رضای الهی باشد.

وضو و نماز باردار

زن باردار همانند سایر افراد نسبت به اعمال عبادی خود مکلف بوده و با انجام عبادات خود بر طبق وظیفه‌ای که دارد هم واجب الهی را امتثال می‌کند و هم در پرتو عمل به فرامین الهی از آرامش روانی بهره‌مند می‌شود که بر سلامت خود و جنینش تأثیر مثبتی دارد. علاوه بر این، تقیّد وی به انجام عبادات به صورت نیکو و شایسته بر دینداری فرزندش در آینده نیز مؤثر است. تلاوت قرآن در طول بارداری، انس با ادعیه، توسل به اهل بیت - علیهم السّلام-، تقیّد به نماز اول وقت و دقت در اجتناب کامل از محرمات، همگی از اموری هستند که مسیر رشد و سعادت را برای فرزندی که در آینده به دنیا می‌آید هموار می‌سازد. لذا به تمام زنان باردار توصیه می‌شود بیش از سابق مراقبت سلامت روح و روان خود باشند چرا که آلوده شدن آنها به گناه بر ضمیر پاک جنینی که در رحم دارند، تأثیر منفی می‌گذارد. همچنان که تقوا و پرهیزکاری آنها در این نه ماه عاملی در گرایش بیشتر فرزندشان به مسائل معنوی و مذهبی خواهد بود.

اکنون جای طرح این سؤالات است که:

۱. آیا تکلیف زن باردار نسبت به نماز با سایرین تفاوت دارد؟

۱. اگر زن حامله نیاز به استراحت مطلق داشته باشد، تکلیف او برای وضو و نمازش چیست؟
۲. در چه صورتی زن حامله می‌تواند نمازش را نشسته بخواند؟
۳. در صورتی که شخص نتواند به شکل مستقل قیام یا رکوع و سجده نماز را به جا آورد، آیا در نحوه انجام افعال نماز ترتیب خاصی معتبر است؟ اگر ترتیب خاصی مطرح است، این ترتیب چگونه است؟
۴. در چه صورتی وظیفه فرد ادای نماز به صورت خوابیده است؟
۵. نحوه رکوع و سجده کسی که قادر به رکوع و سجده معمولی نیست، به چه صورت است؟
۶. در جایی که وظیفه فرد انجام سجده به شکل اشاره‌ای است، آیا لازم است مهر را بر پیشانی خود بگذارد؟

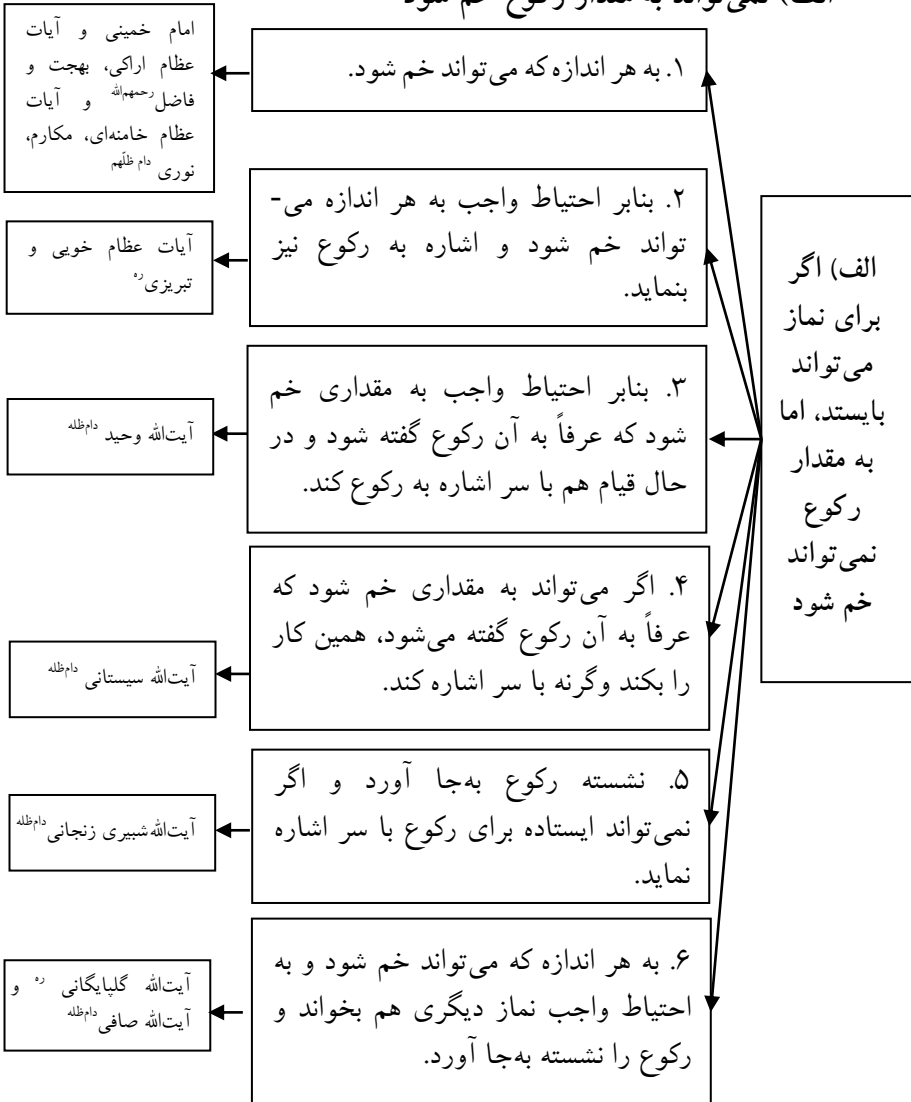
اینها برخی از سوالاتی است که در این بخش درصدد پاسخگویی به آنها هستیم.

برخی از زنان در دوران بارداری نیاز به استراحت دارند که معمولاً از آن به «استراحت مطلق» تعبیر می‌شود. گاهی تصور می‌شود لازمه استراحت مطلق این است که این زن برای وضو و نماز هم نباید از جا برخیزد و به عنوان مثال تیمم بدل از وضو انجام دهد و نمازش را نشسته یا خوابیده بخواند. لازم است توجه شود در بیش‌تر موارد استراحت مطلق، کافی است خانم باردار بیش‌تر ساعات روز را در استراحت باشد و حرکت او بدون انجام فعالیت سنگین، ضرری ندارد. بنابراین بلند شدن او از جا و وضو و نماز لازم است. حتی در موارد نادری که پزشک توصیه می‌کند خانم استراحت کامل داشته باشد، اگر بلند شدن از جا به مقدار کم، مشکلی ایجاد نمی‌کند باز هم وظیفه دارد نمازش را به طور معمول به جا آورد. تنها در صورتی وظیفه زن باردار نسبت به نماز تغییر می‌کند که از جهت پزشکی، اجازه بلند شدن از جا را نداشته باشد و یا این که خم شدن او برای رکوع و سجده ضرر داشته باشد؛ در این صورت وظیفه او نسبت به وضو هم چنان باقی است و باید برای او آب بیاورند و در جای خود وضو بگیرد، اما نسبت به نماز تا آن جا که ممکن است افعال نماز را به طور کامل به جا آورد و در

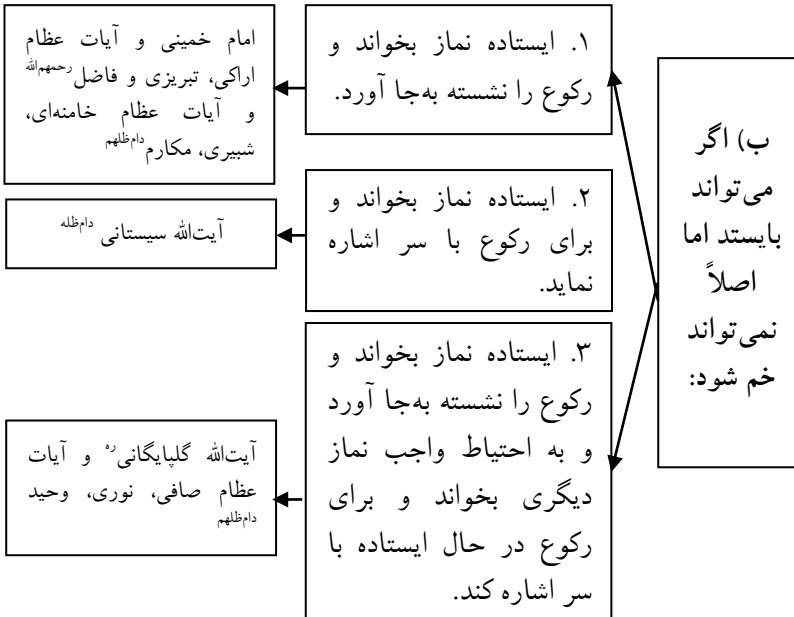
جایی که معذور است، فقها صورت‌های مختلفی را مطرح کرده‌اند که به این شرح است: (آدرس در پیوست شماره ۵)

الف) نمی‌تواند به مقدار رکوع خم شود

(ب) اصلاً نمی‌تواند خم شود

نکته: اگر نتواند رکوع نشسته را هم به‌جا آورد، باید نمازش را ایستاده بخواند و برای رکوع با سر اشاره کند و اگر نتوانست با چشم اشاره کند و ذکر رکوع را بگوید.

ج) اصلاً نمی‌تواند بایستد

اگر زن باردار اصلاً نمی‌تواند بایستد باید نماز را نشسته بخواند، البته اگر می‌تواند به مقدار تکبیرة الاحرام بایستد باید تکبیرة الاحرام را ایستاده بگوید و هم‌چنین اگر می‌تواند قبل از رکوع بایستد و رکوع را ایستاده به‌جا آورد، باید بایستد و از حال ایستاده به رکوع رود و اگر نتواند، باید رکوع را هم نشسته به‌جا آورد. (آدرس در پیوست شماره ۶)

اگر برای ایستادن و رکوع مشکلی ندارد و فقط برای سجده معذور است، چند حالت متصور است:

الف) می‌تواند بنشیند، ولی نمی‌تواند پیشانی را به زمین برساند.

به نظر همه مراجع باید به قدری که می‌تواند خم شود مهر را بر چیز بلندی گذاشته و پیشانی را بر آن قرار دهد طوری که بگویند سجده کرده است، ولی باید کف دست‌ها، زانوها و انگشتان پا را به طور معمول بر زمین بگذارد.

(ب) می‌تواند بنشیند، ولی اصلاً نمی‌تواند خم شود (آدرس در پیوست شماره ۷)؛ در این صورت:

آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی
رحمهم الله

و آیات عظام سیستانی، شبیری
(بدون احتیاط مستحب)، وحید دام‌طله

۱. باید بنشیند و برای سجده با سر اشاره کند
و به احتیاط مستحب مهر را بلند کرده
پیشانی را بر آن قرار دهد.

آیت‌الله مکارم شیرازی
دام‌طله

۲. باید بنشیند و برای سجده با سر اشاره کند
و به احتیاط واجب اگر می‌تواند مهر را بلند
کند و بر پیشانی بگذارد.

امام خمینی و آیات عظام اراکی و
فاضل رحمهم الله
و آیات عظام خامنه‌ای و نوری دام‌طله

۳. باید بنشیند و برای سجده با سر اشاره کند
و به احتیاط واجب اگر می‌تواند به قدری
مهر را بلند کند که پیشانی را بر آن بگذارد و
گذاشتن سایر اعضا بر زمین لازم نیست هر
چند احتیاط مستحب است.

آیت‌الله گلپایگانی ره آیت‌الله صافی
دام‌طله

۴. باید بنشیند و برای سجده با سر اشاره کند
و به احتیاط واجب اگر می‌تواند به قدری
مهر را بلند کند که پیشانی را بر آن بگذارد و
گذاشتن سایر اعضا بر زمین در صورت
امکان بنابر احتیاط، لازم است.

نکته: باید توجه داشت که در بیش‌تر موارد فرد، عاجز از ایستادن نیست، اما تکرار نشستن و برخاستن برای او مشکل است. در چنین مواردی فرد نمی‌تواند نمازش را نشسته بخواند، بلکه باید نماز را ایستاده بخواند، اگر می‌تواند به صورت معمول رکوع کند و اگر نمی‌تواند به ترتیب، مطابق وظیفه فرد معذور از رکوع، عمل کند و برای سجده از آن‌جا که فرض این است فقط تکرار نشستن و برخاستن برای او مشکل است، روی صندلی بنشیند و مهر را بر سطحی قرار دهد و روی آن سجده کند. لازم به ذکر است تا حد امکان محل سجده، بلندتر از محل نشستن نباشد؛ یعنی به مقداری که می‌تواند خم شود، سطح سجده را پایین برد. (آدرس در پیوست شماره ۸)

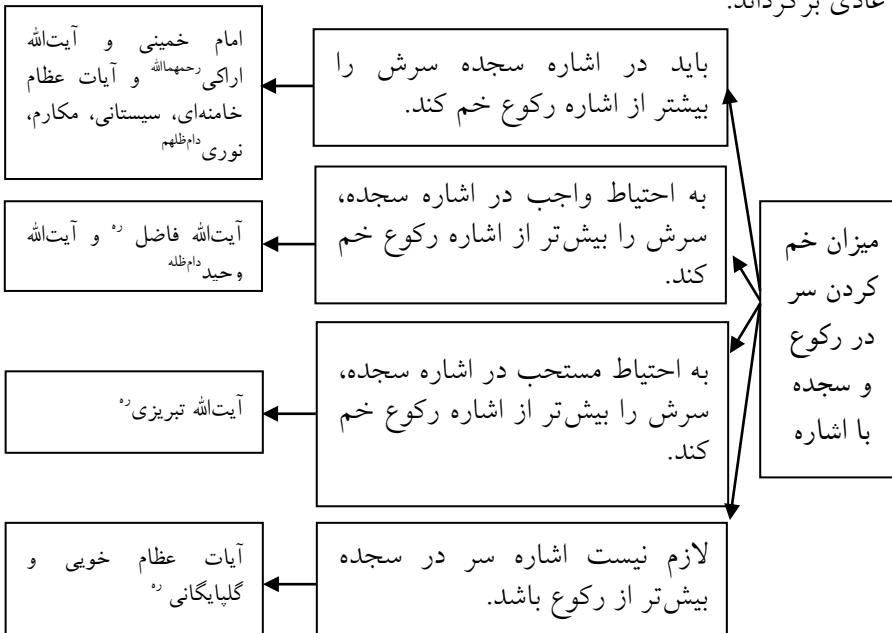
نکته دیگری که باید به آن دقت شود این است که اگر فرد می‌تواند بخشی از نماز را ایستاده بخواند، مثلاً یک یا دو رکعت را ایستاده بخواند، نباید از ابتدا نماز را نشسته بخواند بلکه لازم است اول ایستاده بخواند و هر زمان که نتوانست بقیه را نشسته ادامه دهد. (آدرس در پیوست شماره ۹)

ج) اصلاً نمی‌تواند بنشیند: در مواردی که لازم است زن باردار استراحت مطلق داشته باشد به نحوی که ایستادن و نشستن به مقدار نماز حتی با تکیه دادن به جایی برای او مضر است، واجب است نمازش را به همان شکل خوابیده بخواند. در مرحله اول اگر می‌تواند به پهلو بخوابد باید به پهلو راست بخوابد به طوری که جلوی بدن او رو به قبله باشد، و اگر ممکن نیست به پهلو چپ بخوابد به طوری

که جلوی بدنش رو به قبله باشد و اگر این هم ممکن نیست، به پشت بخوابد به طوری که کف پای او رو به قبله باشد. (آدرس در پیوست شماره ۱۰)

اما در مورد رکوع و سجده‌اش در صورتی که می‌تواند باید با اشاره سر این کار را انجام دهد؛ یعنی به قصد رکوع سر را کمی خم کند ذکر رکوع را بگوید، سپس به قصد برخاستن از رکوع سر را به حال عادی برگرداند و سجده را نیز با اشاره سر انجام دهد؛ یعنی به قصد سجده سر را خم کند ذکر بگوید و به قصد برخاستن از سجده سر را به حال عادی برگرداند.

اگر امکان اشاره با سر را نیز ندارد، باید برای رکوع و سجده با چشم اشاره کند؛ یعنی به قصد رفتن به رکوع چشم‌ها را ببندد، ذکر رکوع را بگوید و به قصد برخاستن از رکوع چشم‌ها را باز کند.

اما در جایی که سجده را با اشاره انجام می‌دهد، آیا قرار دادن پیشانی بر مهر نیز لازم است یا خیر؛ نظرات فقها به این شرح است.

(آدرس در پیوست شماره ۱۱)

۱. در صورت امکان باید پیشانی را بر مهر قرار دهد.	آیت‌الله مکارم شیرازی دام‌ظله
۲. به احتیاط واجب پیشانی را بر مهر قرار دهد.	آیت‌الله گلبایگانی ^{ره} و آیت‌الله صافی دام‌ظله
۳. به احتیاط واجب مهر را بر پیشانی قرار دهد.	امام خمینی و آیات عظام اراکی، بهجت، فاضل ^{ره} و آیات عظام خامنه‌ای و نوری دام‌ظلهما
۴. به احتیاط مستحب مهر را بر پیشانی قرار دهد.	آیات عظام تبریزی و خویی ^{ره} آیات عظام سیستانی و وحید دام‌ظلهما

نکته: طبق نظر آیت‌الله صافی بنابر احتیاط واجب اگر می‌تواند سایر اعضای سجده را نیز باید بر زمین قرار دهد و طبق نظر آیت‌الله شبیری در مواردی که فرد معذور است و رکوع یا سجده را با اشاره چشم انجام می‌دهد، باید پس از بهبودی نماز را دوباره بخواند.

روزه زن باردار

در مطالب گذشته تکلیف زن باردار نسبت به وضو و نماز معلوم شد. اکنون به وظایف او نسبت به روزه می‌پردازیم. در این مجال در صدد پاسخگویی به سؤالات ذیل هستیم:

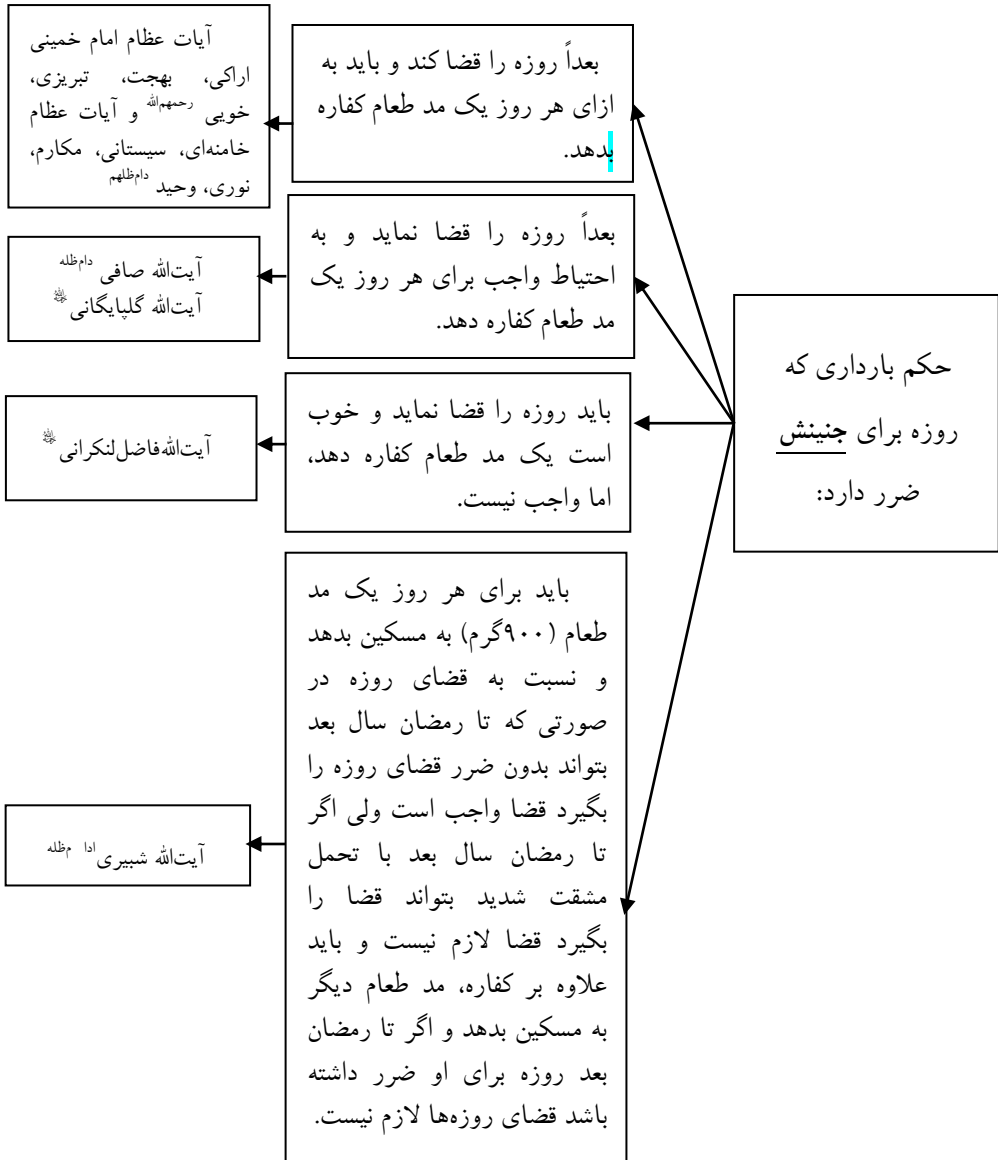
۱. آیا در ماه مبارک رمضان روزه بر زن باردار واجب است؟
۲. در صورتی که زن باردار توان روزه گرفتن را داشته باشد، اما روزه برای جنین او ضرر داشته باشد چه وظیفه‌ای دارد؟
۳. آیا در ضرری که مجوز افطار است، علم شرط است یا اینکه صرف احتمال یا خوف ضرر کفایت می‌کند؟ حرف پزشک در این موضوع تا چه حد مؤثر است؟
۴. در صورتی که زن باردار نتواند روزه بگیرد، آیا قضای آن روزه‌ها بر او واجب است یا خیر؟ و آیا علاوه بر قضا تکلیف دیگری نیز دارد؟
۵. آیا در حکم افطار روزه فرقی بین ماه‌های اول بارداری و ماه‌های آخر آن وجود دارد؟
۶. اگر زن باردار به دلیل ضرر داشتن روزه، ماه رمضان را روزه نگرفت و تا سال بعد نیز قضای روزه برای او ممکن نبود، چه حکمی دارد؟

روزه زن باردار در صورت ضرر برای جنین یا خودش

یکی از قواعد مسلم در فقه، «قاعده‌ی لاضرر» است. اگر مکلف در شرایط خاصی باشد که یکی از احکام برای او ضرر داشته باشد، آن حکم در حق چنین فردی تغییر می‌یابد. به همین جهت اگر زن بارداری روزه برای خودش ضرر داشته باشد، یا برای جنینش ضرر داشته باشد، روزه بر او واجب نیست و البته تکلیف دیگری، هم‌چون قضا و کفاره بر او واجب است که در بیان اختلاف اقوال فقها به آن می‌پردازیم.

گاهی خود زن باردار، علم یا گمان به ضرر دارد و گاهی پزشک متخصص بیان می‌کند، روزه برای خانم یا جنین وی، ضرر دارد. از نظر فقهی هرچند حرف پزشک به خودی خود حجت نیست، اما اگر زن از حرف پزشک، علم به ضرر داشتن روزه پیدا کند، و یا حتی احتمال ضرر بدهد و از این احتمال برای او ترس ایجاد شود، روزه بر او واجب نیست. (آدرس در پیوست شماره ۱۲ و ۱۳)

* از نظر مقام معظم رهبری بارداری که روزه برای خودش ضرر دارد و قضای روزه بر او واجب است اگر عذر او تا رمضان سال بعد ادامه داشته باشد (یعنی همچنان برای خودش ضرر داشته باشد) قضا از او ساقط است و لازم است به ازای هر روز یک مد طعام کفاره دهد.

لازم به ذکر است، اکثر مراجعی که پرداخت کفاره را بر زن باردار لازم می‌دانند، بین حامله‌ای که زایمانش نزدیک است و حامله‌ای که در ماه‌های اول بارداری است، تفاوتی نگذاشته‌اند، اما آیت‌الله سیستانی (دام‌ظله) می‌فرماید حکم پرداخت کفاره اختصاص به زن حامله‌ای دارد که وقت زایمان او نزدیک است، مثل اینکه وارد ماه نهم حاملگی شده است و شامل زن حامله‌ای که زایمان او نزدیک نیست؛ نمی‌شود و آیت‌الله وحید خراسانی (دام‌ظله) تعلق کفاره را مختص به حامله‌ای می‌داند که روزه برای جنینش ضرر دارد با این توضیح که اگر وقت زایمانش نزدیک است به فتوی و اگر ماه‌های اول بارداریست به احتیاط واجب کفاره دارد و مقام معظم رهبری قائلند تعلق کفاره در ماه‌های اول بارداری مبنی بر احتیاط است. (آدرس در پیوست شماره ۱۴)

کفاره‌ی تأخیر

در بسیاری از موارد که زنان باردار در ماه رمضان روزه نمی‌گیرند، تا رمضان سال بعد هم امکان قضا کردن روزه را ندارند یا به دلیل اینکه شیرده هستند و روزه برای نوزادشان ضرر دارد و یا اینکه همچنان روزه برای خودشان ضرر دارد. در فرض اول که روزه برای نوزاد ضرر دارد، به نظر اکثر مراجع قضا از مادر ساقط نمی‌شود اما به نظر آیت‌الله شبیری در فرض مذکور قضا کردن روزه در سال‌های بعد لازم نیست، لکن باید

برای هر روز دو مد طعام به مسکین بدهد. حال از نظر مراجع دیگر که قضا ساقط نمی‌شود، سؤال این است که آیا با توجه به تأخیر روزه قضا تا رمضان سال بعد، کفاره تأخیر هم واجب می‌شود یا خیر؟ (آدرس در پیوست شماره ۱۵)

آیت‌الله تبریزی رحمه الله ، آیات عظام خامنه‌ای و مکارم دام‌ظلمهم	۱. کفاره تأخیر ندارد.
آیت‌الله بهجت رحمه الله ، آیات عظام صافی و وحید دام‌ظلمهم	۲. به احتیاط واجب کفاره تأخیر هم دارد.
آیت‌الله فاضل لنکرانی رحمه الله ، آیات عظام سیستانی و نوری همدانی دام‌ظلمهم	۳. باید کفاره تأخیر هم بپردازد.

اما در فرض دوم که تأخیر روزه قضا تا رمضان سال بعد به دلیل ضرر داشتن روزه تنها برای مادر است (نه برای نوزاد) چند نظر وجود دارد.

آیات عظام خامنه‌ای و مکارم شیرازی دام‌ظلمهم	۱. در چنین فرضی قضا واجب نیست فقط یک مد طعام کفاره دارد.
آیت‌الله شبیری زنجانی دام‌ظله	۲. قضا واجب نیست و باید برای هر روز ۲ مد طعام (هر مد ۹۰۰ گرم) کفاره دهد.
آیت‌الله فاضل لنکرانی رحمه الله	۳. قضا واجب است، ولی کفاره تأخیر ندارد.
آیت‌الله بهجت رحمه الله و آیات عظام صافی و وحید دام‌ظلمهم	۴. قضا واجب است به احتیاط واجب کفاره تأخیر هم بپردازد.
آیات عظام سیستانی و نوری همدانی دام‌ظلمهم	۵. قضا واجب است باید کفاره تأخیر هم بپردازد.

البته باید توجه داشت در صورتی که خانم بتواند از این ماه رمضان تا رمضان سال آینده به طور پراکنده قضای روزه‌ها را بگیرد و ضرری متوجه خودش یا نوزاد نمی‌شود موظف به قضای روزه‌ها است و تأخیر در قضا موجب کفاره می‌شود. بحث ما در جایی است که انجام روزه قضا حتی در زمستان و به طور پراکنده ضرر دارد؛ در این صورت آراء مراجع به شرحی است که گذشت.

رابطه زناشویی با زن باردار

اکنون که وظیفه زن باردار نسبت به عباداتش معلوم شد، جای پاسخ به این پرسش است که آیا به سبب بارداری رابطه شوهر با همسر باردارش از نظر فقه محدودیت پیدا می‌کند یا خیر؟

و آیا شوهر می‌تواند زنش را در طول ۹ ماه بارداری طلاق دهد؟

از نظر شرعی زن و شوهر در هر زمانی می‌توانند رابطه زناشویی داشته باشند. ایام خاصی مانند عادت ماهانه و همچنین نفاس است که آمیزش با زن حرام می‌باشد. بنابراین از نظر فقهی آمیزش شوهر با همسر باردارش منعی ندارد (آدرس در پیوست شماره ۱۶). البته ضرر داشتن یا نداشتن این کار بحثی غیرفقهی است که در پزشکی به آن پرداخته می‌شود.

طلاق زن باردار

گاهی گمان می‌شود اگر زنی حامله است طلاق او صحیح نیست و باید صبر کنند تا زن زایمان کند بعد می‌توان او را طلاق داد. این گمان صحیح نیست. طلاق در حاملگی اشکالی ندارد و صحیح است و زن تا پایان حاملگی و وضع حمل، در عده می‌ماند و نفقه او بر شوهرش واجب است، هرچند طلاق بائن باشد.

طلاق در حال حیض یا نفاس زن صحیح نیست؛ بنابراین اگر زنی حامله باشد و در ایام حاملگی عادت ماهانه شود، در آن زمان هم طلاق او صحیح است. (آدرس در پیوست شماره ۱۷)

مراجعه زن باردار به پزشک مرد

معمولاً زنان باردار در طول دوران بارداری تحت مراقبت پزشک قرار می‌گیرند و روند رشد جنین با انجام معایناتی نظیر آزمایش خون، سونوگرافی و ... کنترل می‌شود.

با توجه به اینکه این معاینات معمولاً مستلزم لمس و نظر پزشک می‌باشد، نسبت به جواز این عمل سوالاتی مطرح است. این بخش به پاسخ سؤالات ذیل می‌پردازد:

۱. آیا زن باردار می‌تواند برای معاینات بارداری به پزشک مرد مراجعه کند؟
۲. در چه صورتی برای زن جایز است که به دکتر مرد مراجعه کرده و تحت معاینات او قرار بگیرد؟
۳. اگر ضرورت، اقتضای مراجعه زن به پزشک نامحرم را داشت، آیا می‌توان گفت که پزشک، محرم است و یا اینکه همچنان بر زن رعایت پوشش و حجاب لازم است؟
۴. حیطه‌ی جواز نگاه یا لمس پزشک مرد چه مقدار است؟
۵. در مراجعه به پزشک زن در چه صورتی نگاه به عورت زن جایز است؟
۶. آیا در موارد ضرورت، نگاه مستقیم به عورت جایز است و یا اینکه باید مراتبی رعایت شود؟
۷. در اتاق زایمان که زن پوشش لازم را ندارد، در آن حالت نگاه چه افرادی به زن باردار جایز و نگاه چه افرادی حرام است؟
۸. حاملگی پوچ چیست؟ خونی که زن بعد از خاتمه حاملگی پوچ می‌بیند نفاس است یا خیر؟
۹. اگر بارداری خارج از رحم صورت گیرد، با توجه به اینکه این حاملگی باقی نمی‌ماند و سقط می‌شود، خون بعد از سقط آن چه حکمی دارد؟

دوران بارداری به جهت اهمیت و حساسیت خاصی که دارد، نیاز به مراقبت ویژه دارد و معمولاً زنان در این دوران تحت نظر پزشک هستند. هر چند صرف مراجعه زن به پزشک مرد حرام نیست، اما لمس یا نگاه پزشک به بدن زن نامحرم حرام است، مگر در موارد ضرورت. امروزه به برکت نظام جمهوری اسلامی، بیش‌تر پزشکان متخصص زنان و زایمان، خانم می‌باشند و اساساً سال‌هاست که تحصیل در این رشته مختص بانوان است؛ با این وجود هنوز تعداد کمی پزشک مرد متخصص زنان داریم. با توجه به کثرت پزشکان زن در این رشته و مهارت و تخصص آن‌ها، معمولاً ضرورتی که مجوز نگاه یا لمس بدن نامحرم توسط پزشک مرد باشد، به وجود نمی‌آید.

با توجه به حرمت لمس و نظر به نامحرم، در صورتی که پزشک همجنس متخصص برای درمان بیمار وجود داشته باشد، معاینه و لمس غیر همجنس حرام است.

در عین حال گاهی در شرایط خاص مثل نبود پزشک زن یا اورژانسی بودن مراجعه به پزشک و دسترسی نداشتن در آن زمان خاص به پزشک همجنس، زنان ناچار می‌شوند به پزشک مرد مراجعه کنند. در چنین فضایی اگر مرد برای معالجه زن نامحرم ناچار باشد به او نگاه کرده یا به بدنش دست بزند، باید به مقدار ضرورت اکتفا کند و اگر با نگاه کردن بتواند معالجه کند، نباید به بدن دست بزند و اگر با دست زدن بتواند معالجه کند، نباید نگاه کند و در صورت امکان لازم

است از دست زدن مستقیم خودداری کند و با دست کش تماس داشته باشد. هم‌چنان که در مورد نگاه، فقط به موضعی که ضرورت دارد، جایز است نگاه کند و نگاه به سایر مواضع بدن زن جایز نیست و از نظر زمانی هم باید به مقدار ضرورت اکتفا شود. (آدرس در پیوست شماره ۱۸)

مراجعه به پزشک مرد برای انجام سونوگرافی نیز مصداقی از همین بحث است. اگر پزشک زن وجود دارد، خانم باردار نباید برای سونوگرافی به مرد مراجعه کند. اگر پزشک زن نیست یا نوبت‌دهی او زمان زیادی را می‌طلبد و زن باردار در وضعیت اورژانسی یا خطر است و نمی‌تواند تا آن زمان صبر کند، می‌تواند به پزشک مرد مراجعه کند و لازم است پزشک از نظر لمس و نگاه به مقدار ضرورت اکتفا کند.

در برخی موارد پزشک برای معاینه زن باردار ناچار است به عورت او نگاه کند؛ باید توجه داشت از آن‌جا که نگاه به عورت حتی توسط پزشک هم جنس حرام است، تنها در صورتی که این کار ضرورت داشته باشد و از راه دیگری نتوان معاینه را انجام داد، دکتر می‌تواند به عورت بیمار خود نگاه کند و البته در این صورت هم باید به مقدار ضرورت بسنده شود؛ به عنوان مثال اگر برای معاینه نگاه به واژن زن ضروری است، لازم است با پارچه‌ای عورت پوشانده شود و تنها قسمت واژن که برای معالجه نگاه به آن موضع ضرورت دارد، دیده شود. و حتی به نظر اکثر مراجع اگر پزشک می‌تواند با نگاه در آینه

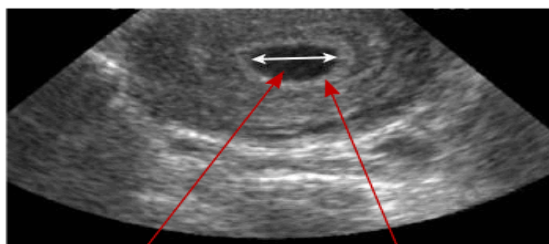

معالجه را انجام دهد باید همین کار را کرده، از نگاه مستقیم به عورت خودداری کند. (آدرس در پیوست شماره ۱۹)

در زایمان طبیعی هم که پزشک یا ماما از باب ضرورت و دفع ضرر و خطر ناچارند به عورت زن نگاه کنند، نگاه جایز است؛ اما باید توجه داشت حکم جواز نگاه مخصوص کسانی است که حضور و نگاهشان به این موضع لازم است و اگر افراد دیگری در اتاق زایمان هستند اما ضرورتی برای نگاه به موضع مذکور در مورد آنها وجود ندارد، نباید نگاه کنند.

حاملگی پوچ (ساک خالی از جنین)

حاملگی پوچ به حاملگی ای اطلاق می شود که در آن تخمک لقاح- یافته درون رحم لانه گزینی می کند، اما هیچ جنینی درون ساک حاملگی رشد نمی کند.

ساک حاملگی

دیواره اکوژنیک سفید رنگ

علائم اولیه حاملگی رخ می دهد، قاعدگی به تأخیر می افتد، تست حاملگی مثبت است؛ حتی سونوگرافی در ماه های اولیه نشان از تشکیل کیسه حامل جنین (ساک حاملگی) در دیواره رحم می دهد، اما طی دو ماه اول بارداری، ختم حاملگی با دردهای شکمی، لکه بینی و خونریزی اتفاق می افتد چرا که حاملگی از نوع پوچ است.

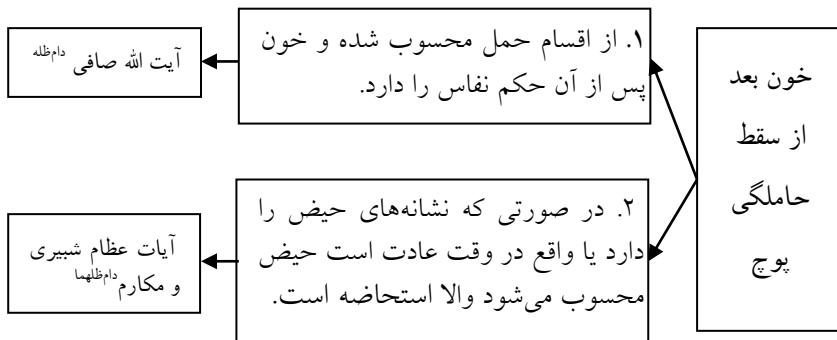
برای تشکیل جنین باید مراحل تقسیم سلولی در زمان های خاص انجام گیرد که شامل ایجاد یک مجموعه ۵۸ سلولی به دنبال تقسیمات متعدد می شود که در سلول اولیه تخم ایجاد شده و ساختار جفت و بخش های مختلف یک جنین را تشکیل می دهد.

اگر اختلالاتی در کروموزوم‌های سلول‌های تشکیل‌دهنده جنین ایجاد شود، این سلول‌ها از مسیر تقسیم سلولی خارج می‌شود تا جایی که روند بارداری صرفاً به تشکیل کیسه اولیه جنینی ختم می‌شود که در سونوگرافی اولیه قابل مشاهده است در حالی که اثری از جنین در داخل آن دیده نخواهد شد.

معمولاً در ادامه، دردهای شکمی و لکه‌بینی ایجاد شده و حاملگی با وقوع خونریزی سقط می‌شود. البته همیشه حاملگی پوچ به طور خود به خود سقط نمی‌شود و گاهی به مداخله پزشکی، مانند تجویز دارو و یا کورتاژ نیاز است.^۱

در هر حال در مورد حکم خون بعد از ختم حاملگی پوچ، نظر برخی از فقهاء به دست آمده که بدین شرح می‌باشد: (آدرس در پیوست شماره ۲۰)

۱. برگرفته از سایت جام جم سرا؛ www.jamejamsara.ir

بارداری خارج از رحم

حاملگی خارج از رحم به حالتی گفته می‌شود که تخمک لقاح یافته، در جایی به غیر از دیواره داخلی رحم مستقر می‌شود و شروع به رشد می‌کند. ۹۸ درصد از حاملگی‌های خارج از رحم درون لوله‌های فالوپ (لوله‌های رحمی) اتفاق می‌افتد. با این حال امکان دارد در نقاط دیگری مثل تخمدان، گردن رحم و حفره شکمی نیز رخ دهد.

بارداری خارج از رحم ممکن است به پاره شدن لوله فالوپ و یا لزوم برداشتن تخمدان و لوله فالوپ منجر شود.

در بارداری خارج از رحم اگر جنین به داخل رحم منتقل نشود و بیرون رحم باقی بماند، قابلیت رشد ندارد و معمولاً در ۴ یا ۵ هفته‌ای از بین می‌رود. این جنین گاهی به طور طبیعی و گاهی با خوردن دارو یا نهایتاً با کورتاژ و یا عمل جراحی خارج می‌شود.^۱

۱. برگرفته از سایت تبیان.

با توجه به این که این جنین در مراحل اولیه رشد می باشد، حکم خون بعد از سقطش از نظر مراجع متفاوت است که در بحث خون پس از سقط جنین در ماه های اول بارداری به آن پرداخته شده است. (آدرس در پیوست سقط جنین در ماه های اول بارداری)

خونریزی زن باردار

در این مجال به بررسی حکم خونهایی که زن باردار می بیند، می پردازیم:

۱. اساساً آیا زن حامله حیض می شود؟

۲. آیا در شرایط تحقق حیض، تفاوتی بین زن حامله و سایر زن ها وجود دارد؟

۳. لکه بینی هایی که زن های حامله به طور پراکنده می بیند، چه حکمی دارد؟

۴. اگر زن حامله ای ابتدای حاملگی خونریزی نداشته باشد، ولی بعداً دچار خونریزی شود، آیا این تأخیر خونریزی، موجب تغییر حکم خون ها می شود؟

۵. خونهایی که زن نزدیک زایمان می بیند چه حکمی دارد؟ اگر متصل به زایمان باشد آیا نفاس است؟

۶. اگر زن باردار دچار خونریزی شود و همین خونریزی منجر به سقط جنین گردد، این خون چه حکمی دارد؟
۷. خون همزمان با درد زایمان، از نظر فقهی با خونهایی که در ایام حاملگی دیده می‌شود، تفاوت دارد یا خیر؟
۸. آبی که بر اثر پاره شدن کیسه جنین از زن خارج می‌شود، چه حکمی دارد؟

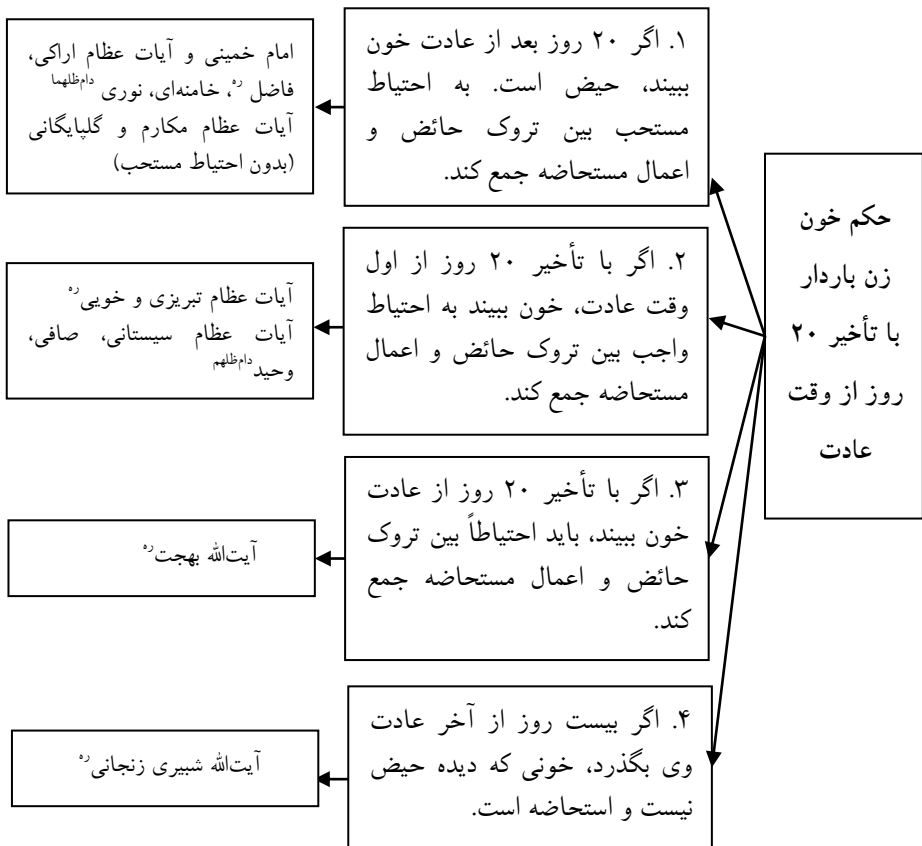
خونریزی در طول ماه‌های بارداری

در برخی موارد زنان باردار دچار لکه‌بینی یا خونریزی می‌شوند. هر چند اکثر زنان در ایام بارداری عادت ماهانه نمی‌شوند، اما موارد اندکی وجود دارد که زن باردار عادت می‌شود. از نظر فقهی نیز امکان حائض شدن زن باردار وجود دارد.

الف) گاهی خون، واجد شرایط حیض است و حداقل تا سه روز ادامه دارد؛ هر چند ممکن است خارج نشود، اما در طول سه روز باطن همیشه آلوده است؛ چنین خونی شرط استمرار را دارد و حیض می‌باشد البته از نظر مراجعی که داشتن صفات حیض را معتبر می‌دانند (از جمله آیات عظام خوئی، شبیری، مکارم و وحید)، لازم است این خون واقع در وقت عادت و یا واجد صفات حیض هم باشد. این حکم مربوط به خانمی است که صاحب عادت وقتی نیست. صاحب عادت وقتی نیز اگر خون دیدنش با فاصله کمتر از ۲۰ روز از وقت عادت

باشد، مثل سایر زن‌ها محسوب می‌شود و بارداری او تأثیری در حکم حیضش ندارد؛ اما اگر صاحب عادت وقتیه با تأخیر ۲۰ روز از عادت خون ببیند، از نظر برخی فقها حکم متفاوتی دارد که به آن می‌پردازیم: (آدرس در پیوست شماره ۲۱)

ب) گاهی و بلکه در بیشتر موارد خونریزی زن حامله شرایط حیض را ندارد، مثلاً لکه‌بینی منقطع است و یا کم‌تر از سه روز طول می‌کشد یا در طول سه روز استمرار ندارد، به نظر اکثریت قریب به اتفاق فقها این خون حیض نیست و اگر از زخم و یا دمل نباشد، محکوم به استحاضه است. (آدرس در پیوست شماره ۲۲)

از نظر آیت‌الله شبیری برای زن حامله شرط حداقل سه روز مطرح نیست. با توجه به اینکه ایشان توالی را هم شرط نمی‌دانند؛ بنابراین خونریزی‌های منقطع حامله در صورتی که واجد صفات حیض باشد، محکوم به حیض است. (پیوست شماره ۲۲)

البته همان طور که گذشت، زنی که صاحب عادت وقتی است، در صورتی که در وقت خود خون نبیند و با تأخیر ۲۰ روز از آخر عادت خونی ببیند، استحاضه است و حیض محسوب نمی‌شود. (پیوست شماره ۲۲)

خون نزدیک به زایمان

گاهی زنان باردار، نزدیک به زایمان دچار خونریزی یا لکه‌بینی می‌شوند، این خون هم مثل خون ایام بارداری است و حتی اگر متصل به زایمان باشد تا وقتی جزئی از بیچه خارج نشده، نفاس محسوب نمی‌شود. بنابراین طبق همان قیود و شرایطی که در بحث خونریزی

زن باردار گفته شد، حکم این خون نیز معلوم می‌شود که اگر واجد شرایط حیض باشد، حیض است و اگر فاقد شرایط حیض باشد، استحاضه است. البته در صورتی که زن بداند این خون از زخم است، حکم حیض و استحاضه را ندارد، یعنی حدث محسوب نمی‌شود و فقط نجس است؛ بنابراین بین حیض قبل از زایمان و خون نفاس، فاصله شدن اقل طهر (۱۰ روز پاکی) معتبر نیست. البته به نظر آیات عظام اراکی، فاضل و مکارم (دام‌ظله) در صورتی که بین خون قبل از زایمان و نفاس، ۱۰ روز فاصله نشود، به احتیاط واجب در خون قبل از زایمان بین تروک حائض و اعمال مستحاضه جمع کند. (آدرس در پیوست شماره ۲۳)

خون هم‌زمان با درد زایمان

همانطور که بیان شد تا وقتی جزئی از بچه از رحم مادر خارج نشده، خونی که زن می‌بیند نفاس نیست؛ بنابراین اگر زن هم‌زمان با درد زایمان خون ببیند، نفاس نبوده، نماز بر او واجب است مگر این‌که حیض محسوب شود؛ یعنی تا سه روز خون استمرار داشته باشد و زن

زایمان نکند^۱. خون هم‌زمان با درد زایمان از نظر اکثر مراجع حکم خون نزدیک به زایمان را دارد که در عنوان قبل مطرح شد.

آیات عظام سیستانی و نوری نسبت به این خون نظر متفاوتی دارند: آیت‌الله سیستانی می‌فرمایند: اگر می‌داند خون زایمان است، حکم زخم را دارد و اگر قبل از درد زایمان می‌بیند و یا در حال درد زایمان است، اما نمی‌داند خون مربوط به زایمان است یا خیر، در صورتی که واجد شرایط حیض باشد، حیض و آلا استحاضه است. (آدرس در پیوست شماره ۲۴)

آیت‌الله نوری می‌فرمایند: اگر زن می‌داند خون زایمان یا مقدمات آن است، استحاضه محسوب می‌شود هر چند سه روز طول بکشد. (آدرس در پیوست شماره ۲۴)

با توجه به آنچه گذشت، خون سابق بر زایمان نفاس نیست. اگر قبل از گذشت سه روز، زایمان صورت گیرد (که در بیش‌تر موارد هم همین‌طور است)، این خون به نظر اکثر مراجع حکم استحاضه را دارد و بر زن واجب است با کسب طهارت مناسب حالش نمازش را به‌جا آورد. اگر امکان وضو یا غسل ندارد، تیمم انجام دهد و اگر ایستادن

۱. هم‌چنان که گذشت از نظر آیت‌الله شبیری در حامله ادامه داشتن خون حیض تا سه روز شرط نیست.

ضرر یا خطر دارد، با رعایت مراتب نماز افراد معذور، باید نمازش را نشسته یا خوابیده به جا آورد.

و در هر صورت اگر نمازش را نخواند باید بعداً قضای آن را به جا آورد.

پاره شدن کیسه جنین و خروج آب

معمولاً قبل از زایمان به سبب پاره شدن کیسه آب، مایعی از زن خارج می شود؛ از نظر همه فقها این مایع پاک است، مگر این که آلوده به خون باشد. (آدرس در پیوست شماره ۲۵)

شک در سقط جنین و حکم خون بعد از آن

اگر زن باردار دچار خونریزی شود و شک کند که آیا جنین او سقط شده است یا خیر، در چنین صورتی بنا را بر این می گذارد که جنین سقط نشده و خون، نفاس محسوب نمی شود. و با توجه به صفات و شرایط آن، حکم حیض یا استحاضه را پیدا می کند. ولی اگر بعداً معلوم شد که جنین سقط شده بود، این خونریزی پس از سقط جنین، حکم خون پس از سقط در ماه های اول بارداری را دارد و قبلاً گذشت که به نظر امام خمینی، مقام معظم رهبری و برخی دیگر از

مراجع نفاس است و برخی نظر متفاوتی دارند. (آدرس در پیوست شماره ۲۶)

سقط جنین

یکی از معضلات زنان باردار نگرانی آنها از آینده جنینی است که در رحم دارند. گاهی احتمال بیمار بودن او یا ناقص الخلقه بودنش یا ترس از آینده اش به جهت مشکلات اقتصادی، مسائل تربیت و یا حتی آمدن طفلی بی گناه به دنیایی پر از خطر و تهدید موجب می شود زنان باردار تصمیم به سقط جنین بگیرند و حتی به آن اقدام کنند.

۱. آیا سقط جنین حرام نیست؟! اگر قبل از دمیده شدن روح باشد چطور؟!؟

۲. اگر مادری احتمال قوی دهد و یا حتی یقین داشته باشد که جنینش ناقص الخلقه است، آیا اجازه دارد اقدام به سقط کند به این دلیل که فرد ناقص تمام عمر از این نقص عضو و بیماری رنج می کشد؟

۳. اگر هنوز روح در جنین دمیده نشده باشد و یا حتی در مراحل ابتدایی شکل گیری باشد، آیا می توان او را از بین برد؟

۴. در صورتی که باقی ماندن جنین، تهدیدی برای سلامتی مادر باشد و باعث آسیبی به سلامت جسم یا روان مادر بشود، آیا می توان اقدام به از بین بردن جنین نمود؟

۵. اگر باقی ماندن جنین در رحم مادر، جان مادر را به خطر بیندازد و امر دائر باشد بین اینکه جنین باقی بماند و مادر در هنگام زایمان یا بعد از آن فوت شود و یا اینکه جنین سقط شود و جان مادر حفظ شود؛ آیا حفظ جان مادر اولویتی بر باقی ماندن جنین ندارد؟
۶. در مواردی که ذکر شد، آیا بین ماههای اول بارداری و ماههای بعد که روح دمیده می شود، فرقی هست؟
۷. اگر کسی اقدام به سقط جنین کند، آیا دیه دارد؟ مقدار دیه چقدر است؟
۸. پرداخت دیه به عهده چه کسی است؟ پدر، مادر یا فرد سقط کننده؟
۹. اگر والدین راضی به سقط باشند و به پزشک مراجعه کنند و پزشک اقدام به سقط نماید، دیه به چه کسی واجب است؟
۱۰. اگر در فرض خاصی سقط جنین جایز باشد، آیا باز هم دیه دارد یا اینکه دیه مختص مواردی است که سقط حرام است؟
۱۱. دیه سقط جنین به چه کسی پرداخت می شود؟
۱۲. اگر والدین خودشان در سقط جنین سهیم باشند و یا به انجام آن راضی باشند، آیا از دیه سهم دارند؟
۱۳. آیا سقط جنین علاوه بر دیه، کفاره هم دارد؟
۱۴. آیا وجوب کفاره، بین جنینی که در ماه های اول است یا جنینی که روح در او دمیده شده، فرقی هست؟

۱۵. در صورت وجوب كفاره، مقدار آن چه مقدار است و به چه کسی باید داده شود؟
۱۶. اگر نعوذ بالله زنی از حرام باردار شده باشد، آیا جایز است ولد الزنا را سقط کند؟
۱۷. اگر ولد الزنا سقط شود، آیا دیه دارد؟
۱۸. مقدار دیه ولد الزنا با دیه جنین حلال زاده تفاوت دارد یا خیر؟
۱۹. دیه سقط ولد الزنا به چه کسی داده می شود؟
۲۰. اگر جنین سقط شد، خون بعد از سقط جنین نفاس محسوب می شود یا خیر؟
۲۱. آیا بر زنی که جنینش سقط می شود، غسل مسّ میت نیز لازم است؟
۲۲. آیا جنین سقط شده را می توان رها کرد یا باید غسل داد و کفن نمود؟
۲۳. آیا در لزوم غسل و دفن جنین سقط شده، فرقی بین سقط در ماههای اول بارداری و پس از آن وجود دارد؟
- اینها سؤالاتی است که در این بحث و بحثهای بعدی به پاسخ آنها می پردازیم.

حکم سقط جنین

یک از عواملی که امروزه منجر به تصمیم و اقدام به سقط فرزند می‌شود، مشکلات اقتصادی و فشارهای ناشی از آن است. خانواده‌ای را تصور کنید که منزل شخصی نداشته و هر سال با اجاره نشینی از خانه‌ای به خانه دیگر نقل مکان می‌کنند، درآمد پدر خانواده ناچیز است و به سختی از پس مخارج همین افراد بر می‌آید، این خانواده به عنوان مثال دو فرزند دارند و مادر باردار شده، یکی از دغدغه‌های مهم پدر و مادر این خواهد بود که چگونه از پس مخارج آزمایش‌ها و مراجعات بارداری برآیند، هزینه‌های زایمان و پس از آن هزینه نگهداری و بزرگ کردن این فرزند را از کجا بیاورند؟! بعد از این تعداد جمعیت خانواده بیشتر شده و به سختی می‌توانند خانه اجاره کنند و مشکلاتی از این قبیل. اگر این زن و شوهر از اعتقادات دینی قوی برخوردار نباشند یکی از راههایی که ممکن است اقدام به آن کنند سقط جنین است. غافل از اینکه این عمل چه عواقب سوئی برای این زن و شوهر، کل خانواده و حتی اجتماع خواهد داشت!

به راستی اگر به مادری بگویند فرزندت را بکش آیا حاضر است تن به چنین کاری بدهد؟! مهر و عطوفت مادری اینقدر قوی است که هر مادری سختی‌ها و بلاها را به جان می‌خرد تا فرزندش در کمال آرامش و آسایش زندگی کند. چه شبها که تا سحر بر بالین کودکش بیدار

نشسته و از او پرستاری کرده است. مادر مهربان ایرانی که معتقد و مقید به دستورات اسلام است، حاضر است خار به چشم خودش برود، اما به پای کودکش نه، چه شده است که این جنین از این مهر و عطوفت مادری محروم شده و حتی مادرش قاتل او می‌شود؟ اگر ایمان و اعتقاد ما به خداوند متعال تقویت شود و اگر باور داشته باشیم که روزی همه مخلوقات با رب العالمین است هیچ گاه فردی از ترس فقر و نداری اقدام به سقط نمی‌کند. این نگرانی و ترس از فقر وعده شیطان است.^۱

خداوند به صراحت می‌فرماید:

«وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِن قَتَلْتُمْ كَانَ خَطَأً كَبِيرًا»^۲

از بیم تنگدستی فرزندان خود را نکشید، ما ایم که به آنها و شما روزی می‌دهیم کشتن آنها همواره خطایی بزرگ است.

متأسفانه کم نیستند والدینی که به دلیل مسائل اقتصادی یا علل دیگر به داشتن یک یا دو بچه اکتفا می‌کنند و مانع فرزندآوری بیشتر می‌شوند. صرف‌نظر از آسیب‌های متعدد تک‌فرزندی (که در پیوست

۱. «الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفَرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ»

بقره/۲۶۸

۲. اسراء/۳۱

می‌آید،) این والدین فراموش کرده‌اند فرزند، عطیه الهی است و مایه برکت و ازدیاد نعمت است. در آینده این فرزندان صالح و متعهد هستند که عصای پیری والدین بوده و گوشه‌ای از زحمات آنها را جبران می‌کنند و بعد از فوت والدین باقیات الصالحات آنها خواهند بود.

اگر زوجین اعتماد و توکل خود را به خداوند متعال بالا ببرند، خواهند دانست پروردگار جهانیان که هیچ جنبنده‌ای را بی‌رزق و روزی رها نمی‌کند، قطعاً روزی این فرزند را هم مقدر کرده و می‌رساند و چه بسا با آمدن وی باب خیر و برکات بر خانواده باز شده و فشار سختی‌ها کاهش می‌یابد.

آمارها نشان می‌دهد اکثریت قریب به اتفاق مادرانی که اقدام به سقط جنین خود کرده‌اند خیلی زود از این کار پشیمان می‌شوند، اما پشیمانی و ندامت چیزی را جبران نمی‌کند. این مادران گاهی تنها به فاصله چند روز، متأثر از کار ناپسند خود، اشک حسرت می‌ریزند و غم و اندوه این کار تا سالیان سال و چه بسا تا آخر عمر همراه آنها خواهد بود. اثر وضعی سقط و تبعات منفی آن دامن خانواده را می‌گیرد و مشکلات ناشی از آن همراه خانواده باقی می‌ماند و آنچه سخت‌تر است پاسخگویی به کودک بی‌گناهی است که در روز قیامت در پیشگاه عدل الهی سوال خواهد کرد که گناه من چه بود که این چنین مورد بی‌مهری قرار گرفتم و به دست کسی که قرار بود آغوش گرمش مأوا و سرپناه

من باشد، کشته شدم؟! آنجاست که خطاب الهی تکرار می‌شود که «بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلْتُ»^۱

انگیزه‌هایی که منجر به تصمیم به سقط و اقدام به کشتن عزیزترین فرد می‌شود، متفاوت است گاهی دختر و پسری که به عقد یکدیگر در می‌آیند در دوران عقد با یکدیگر رابطه زناشویی دارند و خانم باردار می‌شود. این دو همسر با خود فکر می‌کنند که بارداری قبل از عروسی رسمی مایه بی‌آبرویی آنهاست و تصمیم به سقط می‌گیرند، غافل از آنکه با عقد، این پسر و دختر همسر شرعی و قانونی یکدیگر هستند و هر استمتاع و ارتباطی بین آنها حلال و جایز است. خداوند متعال این زوج خوشبخت را لایق دانسته که خیلی زود به آنها هدیه‌ای آسمانی عطا کند تا اولین غنچه زندگیشان را به تماشا بنشینند و از وجودش لذت ببرند. پدر و مادر باغبانانی هستند که دست مهربان الهی در باغ زندگی آنها گل‌هایی را می‌آفریند و به این همراهی و همسفری برکت و زیبایی بیشتری می‌دهد. چه می‌شود که باغبان اولین گل باغش را نشکفته پرپر می‌کند؟

گاهی این گناه کبیره و قتل نفس، غضب خداوند را برای آنها به دنبال می‌آورد و بعدها سالیان سال در حسرت هدیه‌ای دیگر از جانب خدای رحمان باقی می‌مانند، اما از قدیم گفته‌اند خود کرده را تدبیر نیست!

حتی اگر بعد از این باز هم صاحب فرزند شوند و بتوانند نقش پدر و مادری را برای فرزندانشان ایفا کنند، گناه قبل جبران نمی‌شود و هرگز اولین فرزند که از نعمت زندگی و حیات کنار پدر و مادر محروم شد، دوباره برنمی‌گردد.

بر همه تازه عروس و دامادها لازم است در چنین موقعیتی با والدین خود مشورت کنند و عجلولانه تصمیمی نگیرند که دیگر قابل جبران نباشد. بر پدر و مادرها هم لازم است اقدامهای حمایتی از فرزندان خود داشته باشند و آنها را یاری کنند تا هرچه زودتر زندگی مشترک خود را به طور رسمی شروع کنند، فارغ از هر آداب و رسوم و هزینه های نابجایی که شرع آنها را تأیید نمی‌کند.

بارداری هایی که در ازدواجهای موقت پیش می‌آید نیز یکی دیگر از مواردی است که معمولاً اقدام به سقط را به همراه دارد. ازدواج موقت در صورتی که با شرایط خود انجام شود (مثلاً اگر زوجه دوشیزه است با اذن پدر باشد)، ازدواجی صحیح است و استمتاع و رابطه زناشویی حلال است. باید توجه شود آنچه حلال است هرگز موجب بی‌آبرویی نمی‌شود مگر اینکه فرد از آن حلال الهی سوء استفاده کرده باشد. درست است که در عقد موقت زن برخی از حقوق عقد دائم همچون نفقه و ارث را ندارد و زندگی مشترک بین زوجین ادامه نمی‌یابد، اما حقوق فرزند اعم از حق نفقه، حضانت، تربیت و ... همگی ثابت است و پرواضح است که زن و شوهر حق ندارند به دلیل موقت

بودن عقد و اینکه در آینده از هم جدا می شوند اقدام به سقط کنند. همچنان که در عقد دائمی، اگر زن و شوهر با یکدیگر اختلاف داشته و در آستانه طلاق باشند به بهانه اینکه فرزند جدید، فرزند طلاق خواهد شد و مشکلات زیادی بر سر راه اوست، نباید اقدام به سقط کنند. تبعاتی که پیش از این در مورد سقط جنین بیان شد (حرمت قتل نفس، آثار وضعی مترتب بر آن که هم به فرد، هم به خانواده و هم به کل اجتماع بر می گردد و ...) در تمام این موارد خواهد بود. همواره باید این نکته را به خاطر داشت که «وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَ يُغْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَ مُسْتَوْدَعُهَا كُلُّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ»^۱

خداوند متعال که تمام کارهایش از روی حکمت است بهتر می داند این زن و شوهر آمادگی لازم جهت انجام وظایف مادری و پدری را دارند و بر آنها لازم است این عطیه الهی را به نحو احسن به ثمر برسانند ترس از مشکلات احتمالی که در آینده برای این بچه پیش خواهد آمد، امری طبیعی است اما اعتماد و توکل انسان مؤمن به خداوند متعال اینقدر قوی است که بتواند آنچه را خدا صلاح دانسته با آغوش باز پذیرا باشد و تلاش کند تا به نحوی عمل کند که ذات اقدس الهی از او راضی باشد.

گاهی والدین به دلیل مناسب نبودن محیط اجتماع و سختی تربیت فرزند شایسته، نگران از آینده فرزندان، سلامت روانی و جسمی خود را

به خطر می اندازند و مشکلاتی را برای خود و فرزندانشان به دنبال می آورند. همه پدر و مادران بدانند اگر دغدغه آنها تربیت و اصلاح امور فرزندان است و ترس از این دغدغه مانع ازدیاد نسل و تولد فرزندان شده باید به آنها گفت: تلاش و دعا از شما، صلاح و رستگاریشان با خدا.

آری اعتماد و توکل والدین به خداوند متعال، دعای آنها در حق فرزند و طلب سعادت او از خدای مهربان و تلاش ارزشمندی که والدین انجام می دهند تا فرزندان صالح و شایسته ای را به ثمر برسانند، سه عنصری است که جمع آنها در کنار هم آینده ای روشن را هم برای والدین و هم فرزندان به ارمغان خواهد آورد و خداوند متعال هرگز توکل و دعا و تلاش بندگان مؤمن و متعهد خود را بی جواب نمی گذارد.

عوامل متعددی موجب شده کشور ما با تهدید جدی کاهش جمعیت و یا رشد منفی آن مواجه باشد. شواهد متقن و متعددی وجود دارد که اثبات می کند که کشورهای استعمارگر و قدرتهای برتر جهان برای عملی کردن مقاصد خود طرح کاهش جمعیت را در کل دنیا و به خصوص در برخی کشورها که همگام با اهداف آنها نیستند، پیاده کرده و دنبال می کنند تا آنجا که سفارششان این است که ۵ دلار سرمایه-گذاری برای کنترل جمعیت پرسودتر از ۱۰۰ دلار سرمایه گذاری در رشد اقتصادی است.

گذشته از این عامل مهم، امواج و تشعشعات الکترو مغناطیسی، فشارهای روانی، آلاینده های زیست محیطی و به طور کلی تغییر سبک زندگی از عوامل مهم روند کاهشی رشد جمعیت است. هرچند دو عامل فوق آسیب بسیار جدی برای افزایش جمعیت می باشند و نباید از آنها صرف نظر کرد، اما از آنجا که این دو عامل تا حدودی خارج از برنامه و عملکرد افراد عادی اجتماع است و نیاز به سیاست گذاری های کلان مسئولین دارد تا تبعات ناشی از آن به حداقل برسد، مناسب است به عامل اساسی که بیشتر جنبه فردی داشته و وظیفه خطیر تک تک افراد جامعه را بیش از پیش نشان می دهد، توجه بیشتری کنیم و همه با هم تلاش کنیم تا بتوانیم با اجرای قوانین اسلامی جامعه ای رو به رشد و توانمند داشته باشیم.

آنچه در اینجا به عنوان عامل مهم در روند کاهش جمعیت مطرح است کم شدن باورهای دینی افراد و توجه به عوامل سطحی و ناپایدار مادی و جایگزین شدن برخی ناهنجارها و ضد ارزش ها به جای هنجارها و ارزش های گذشته است.

اگر در جامعه، ارزشهای واقعی حاکم باشند و افراد از باور و اعتقادات قوی دینی برخوردار باشند، دیگر هرگز ترس از فقر مالی، داشتن فرزند، مستأجر بودن و نداشتن خانه شخصی، نداشتن شغل مناسب پدر خانواده، تحصیل و یا اشتغال مادر و سایر عواملی که امروزه انگیزه سقط، برای بسیاری از زنان باردار شده است، نمی تواند دلیل سقط فرزند شوند. پدر و مادر مؤمن و متعهد و مقید به خوبی

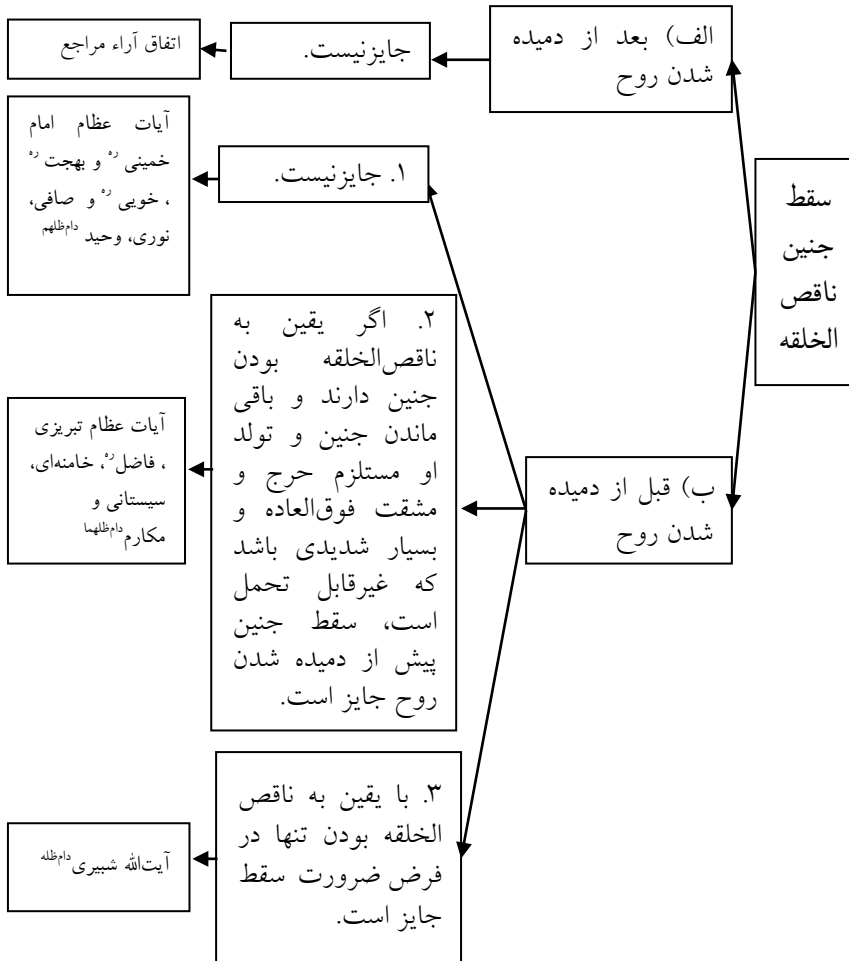

می‌دانند که هرچقدر هم مشکلات اقتصادی، اجتماعی و یا خانوادگی داشته باشند، جنینی که خداوند به آنها عطا کرده عطیه الهی است که حق حیات و زندگی دارد، نباید به خاطر مشکلاتی که والدین با آن دست به گریبانند، این موجود دوست داشتنی و معصوم را قربانی کرد. اگر والدین به سبب اطاعت از امر الهی، در کنار تحمل همه سختی‌ها و مشکلات و با اراده قوی و پشتکاری آهنین و دلی لبریز از توکل و اطمینان به پروردگار، برای به دنیا آمدن فرزندان سالم و صالح تلاش کنند، به یقین خدای مهربان دست آنها را می‌گیرد و با اعطای هدیه‌های آسمانی به آنها برکت و نعمت را بر خانواده تمام کرده و والدین و فرزندان را به آینده‌ای روشن رهنمون می‌سازد.

سقط جنین ناقص الخلقه

گاهی بعد از معاینات و آزمایش‌هایی هم‌چون تست غربال‌گری، پزشکان به این نتیجه می‌رسند که جنین ناقص الخلقه است و بعد از تولد مشکلاتی هم‌چون عقب‌ماندگی ذهنی، نقص عضو و یا مشکلات مشابه را خواهد داشت. امروزه به لحاظ قانونی در برخی از این موارد مجوز سقط به مادر داده می‌شود و زن باردار می‌تواند با مراجعه به پزشک اقدام به سقط جنین کند. اما از لحاظ فقهی به تصریح همه فقها اگر روح دمیده شده، سقط جایز نیست و اگر قبل از دمیده شدن روح باشد، باز هم برخی فقها حکم به عدم جواز سقط جنین می‌دهند. (آدرس در پیوست شماره ۲۷)

باید توجه داشت، اگر ناقص الخلقه بودن جنین در حد احتمال مطرح است و یا نظر پزشکان متخصص در این موضوع یکسان نیست

و برای زن باردار اطمینان به ناقص‌الخلقه بودن جنینش حاصل نشده، سقط جنین جایز نیست.

هم‌چنین موارد متعددی بوده که پزشکان نظر به نقص جنین داده‌اند، اما مادر اقدام به سقط نکرده و نوزادی سالم به دنیا آورده است.

گاهی پزشکان پس از آزمایش و بررسی‌های متعدد به این نتیجه می‌رسند که قلب یا مغز جنین تشکیل نشده است و به نظرشان این جنین زنده نمی‌ماند؛ در چنین مواردی معمولاً به مادر توصیه می‌شود که به سقط جنین اقدام کند. باید توجه داشت از نظر شرعی سقط جایز نیست حتی اگر مادر بداند این جنین زنده نمی‌ماند، نباید اقدام به سقط کند. حکم چنین جنینی، با حکم جنین ناقص‌الخلقه تفاوت دارد. در جنین ناقص‌الخلقه در شرایط خاصی قبل از دمیده شدن روح برخی فقها سقط را جایز می‌دانند اما چنین جنینی به جهت این‌که زنده نمی‌ماند، تبعات جنین ناقص‌الخلقه را ندارد و سقط او جایز نیست.

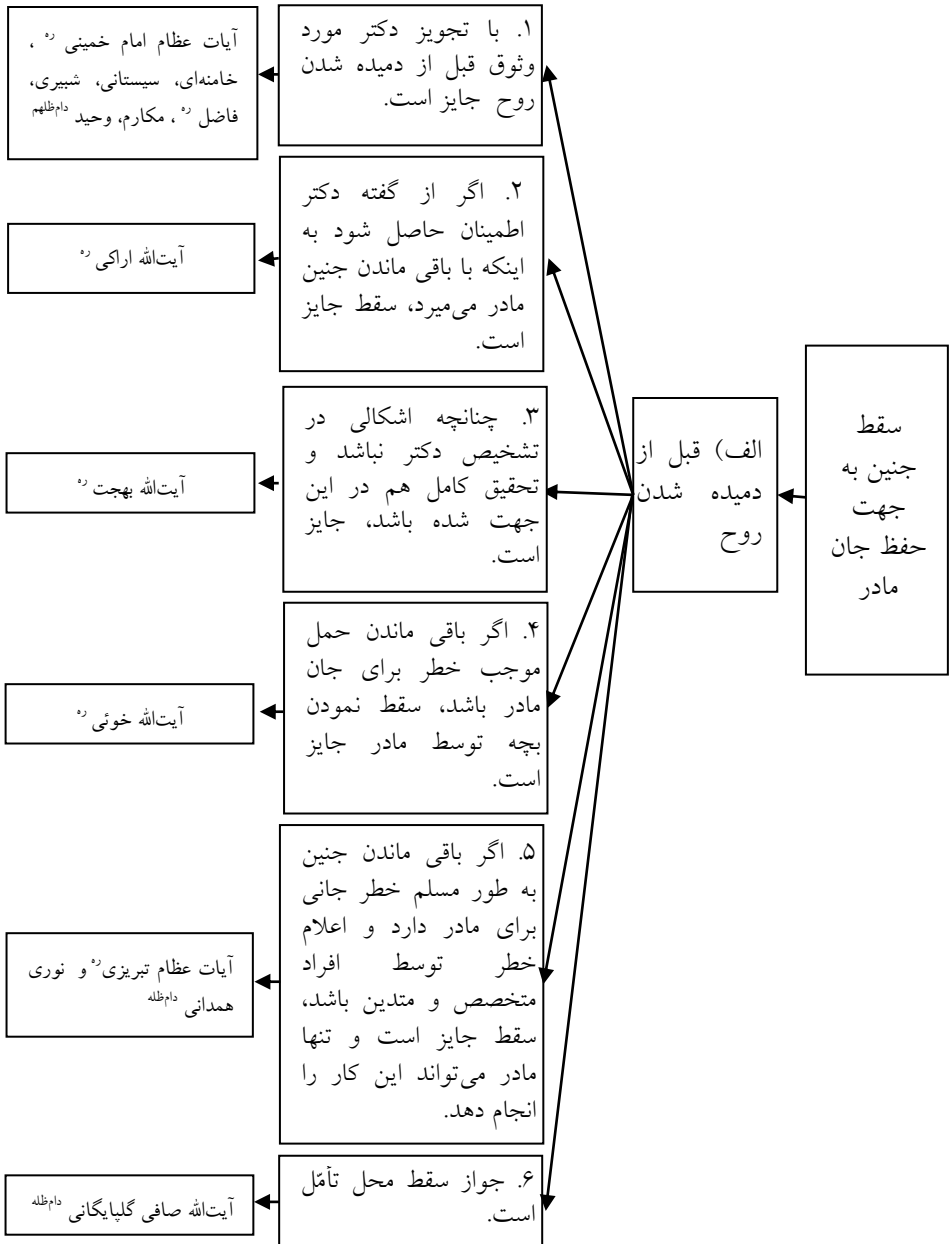
البته هر چند از نظر پزشکی زمان تشکیل قلب جنین مشخص است، اما مواردی بوده که قلب بعد از آن زمان تشکیل شده است و چه بسا در آینده قلب جنین تشکیل شود.

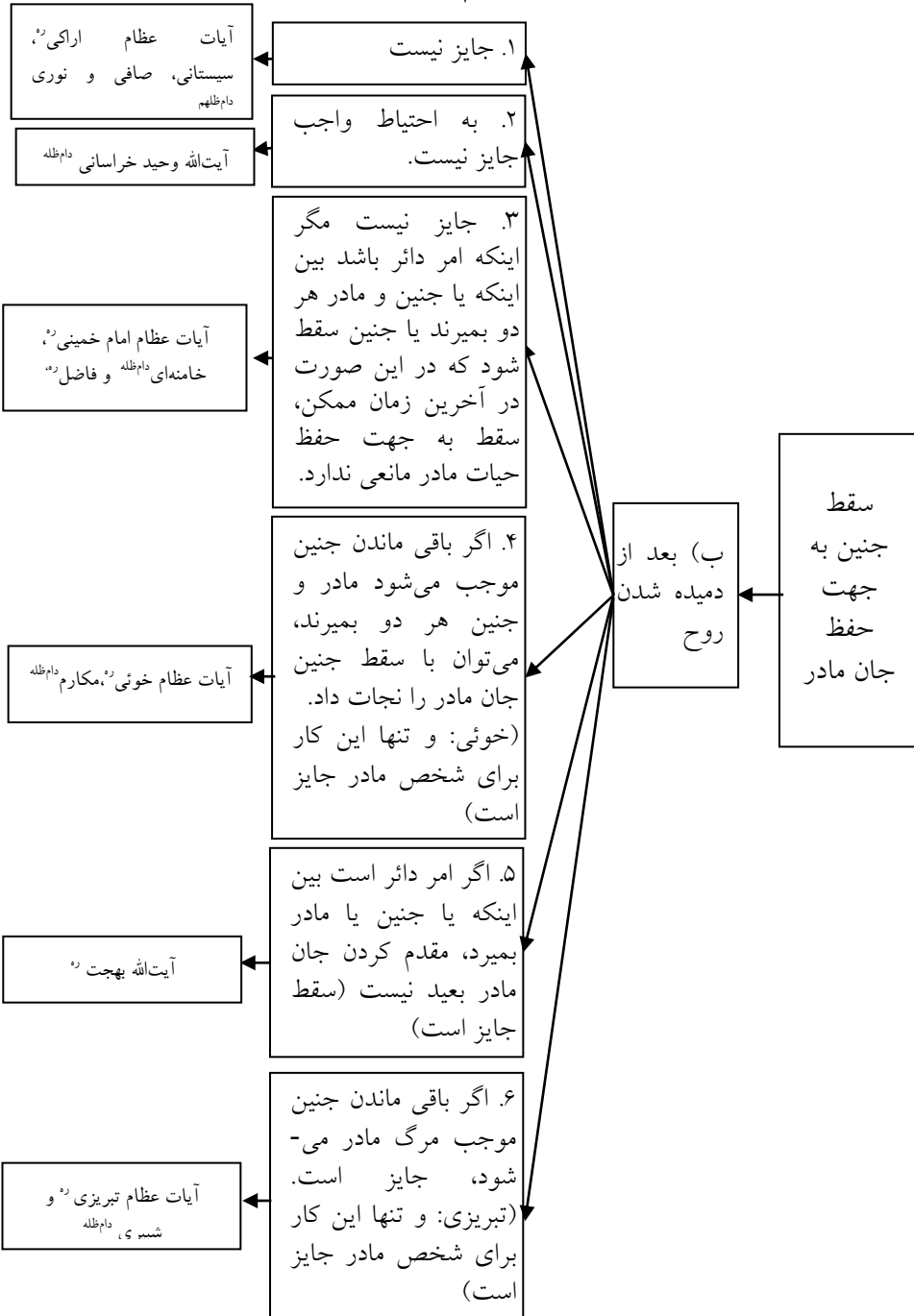
سقط جنین به جهت حفظ حیات یا سلامت مادر

گاهی باقی ماندن جنین در رحم مادر، موجب تهدید حیات مادر است. پزشکان بعد از معاینه و آزمایش‌های متعدد به این نتیجه می‌رسند که ادامه بارداری موجب مرگ مادر می‌شود و به تعبیر واضح‌تر حفظ حیات مادر وابسته به سقط جنین است. در چنین صورتی آیا اقدام به سقط جنین جایز است یا خیر؟

باید توجه داشت، محل بحث در جایی است که پزشکان مورد اطمینان و وثوق چنین نظری داده‌اند که باقی ماندن جنین در رحم او منجر به مرگ مادر می‌شود. این موضوع، گاهی قبل از دمیده شدن روح در جنین معلوم می‌شود و گاهی بعد از دمیده شدن روح (دمیده شدن روح معمولاً در حدود چهار ماهگی جنین صورت می‌گیرد). (آدرس در پیوست شماره ۲۸)

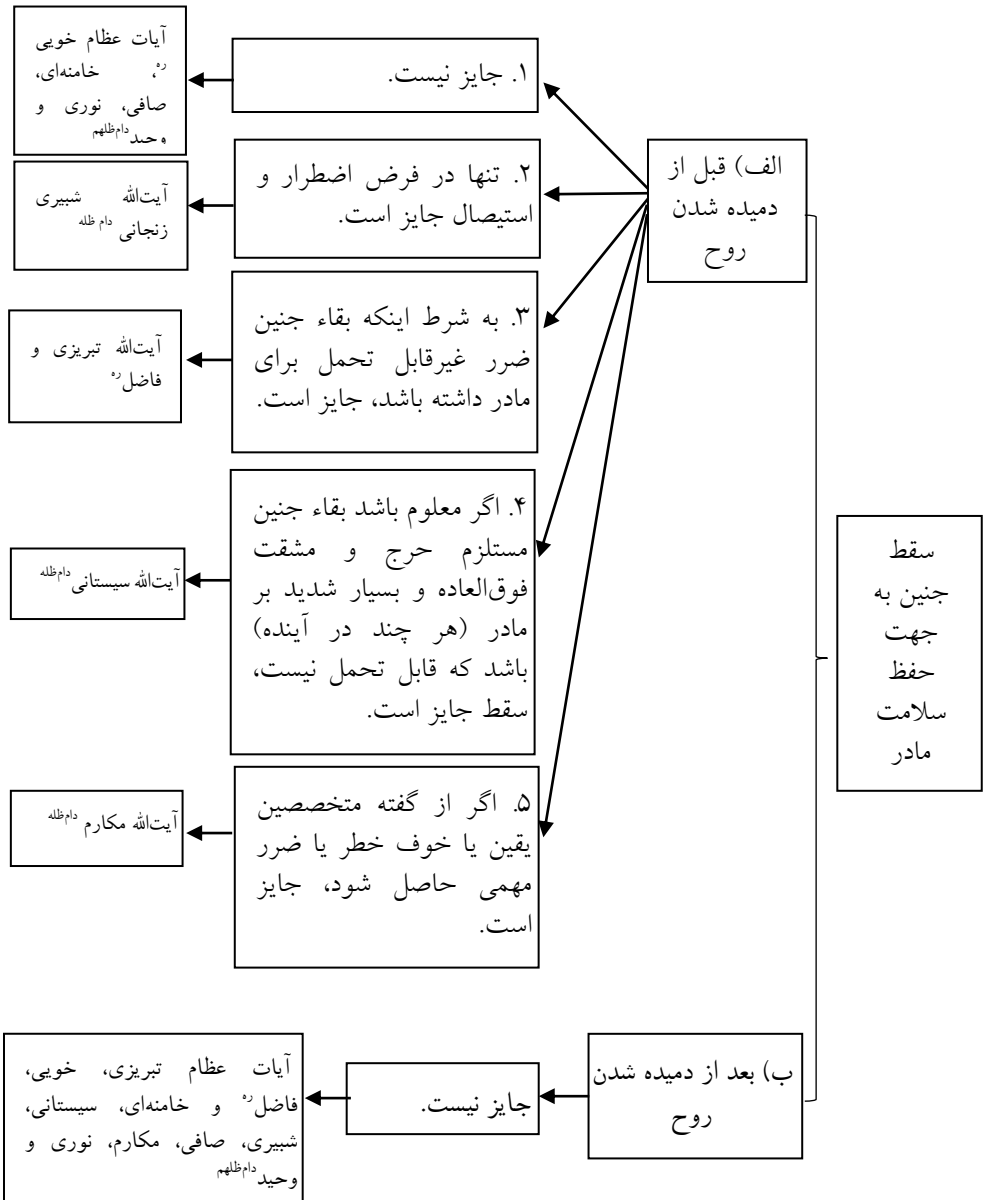

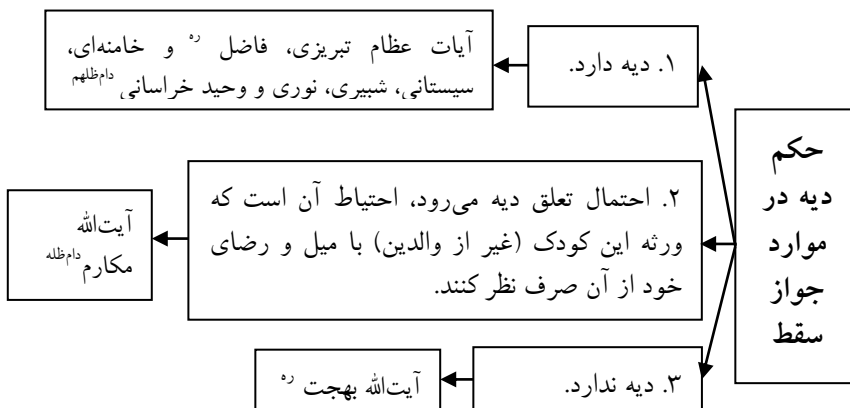
طبق نظر آیات عظام خویی و تبریزی -رحمهما الله- در صورتی که سقط جایز باشد، تنها شخص مادر است که اجازه دارد اقدام به این عمل نماید مثلاً با خوردن دارویی سبب شود جنین بمیرد و بعد دکتر با کورتاژ و ... جنین را خارج نماید.

گاهی باقی ماندن جنین موجب مرگ مادر نمی‌شود، اما برای سلامتی مادر خطر دارد. مثلاً ممکن است باعث نقص عضو، از دست دادن بینایی، تشدید بیماری و ... گردد. در این صورت هم برخی مراجع بین دمیده شدن روح و قبل از آن تفاوت گذاشته‌اند. (آدرس در پیوست شماره ۲۹)

دیه ی سقط جنین

در مواردی که سقط جنین جایز نیست، اگر سقط انجام شود، شخص مرتکب گناه کبیره شده و معصیت کار است؛ علاوه بر این قطعاً دیه هم بر او واجب می شود (مقدار دیه در مباحث بعدی خواهد آمد). اما در مواردی که سقط جایز است، اگر مادر اقدام به سقط جنین کند آیا دیه دارد یا خیر؟ (آدرس در پیوست شماره ۳۰)

مقدار دیه در سقط جنین

در مباحث قبلی گذشت که سقط جنین علاوه بر اینکه کار حرامی است، وجوب دیه را هم به دنبال دارد. مقدار دیه سقط جنین با توجه به اینکه جنین در چه مرحله‌ای از مراحل رشد می‌باشد، متفاوت است.

ما برای اطلاع مادران عزیز از سیر طبیعی بارداری و مراحل تشکیل جنین و تغییرات آن در ماه‌های مختلف بارداری، خلاصه‌ای از آن مراحل را خدمتتان بیان می‌نماییم.

فراگیری و دانستن این مطالب ارزشمند، ضمن آن که معلومات بانوان عزیز را افزایش می‌دهد، هشدار می‌دهد که دانسته یا نادانسته اقدام به سقط جنین نموده و مرتکب گناه قطع نسل می‌گردند.

خداوند متعال در آیات ۱۲ و ۱۳ سوره مبارکه مؤمنون می‌فرماید:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ * ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ * ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَّ ۖ وَنَا الْعِظَامَ لَحْمًا * ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ
فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ *

به یقین انسان را از عصاره‌ای از گل آفریدیم سپس او را نطفه‌ای در جایگاهی استوار قرار دادیم. آن‌گاه نطفه را به صورت علقه درآوردیم؛ سپس آن را مضغه گردانیدیم و

آنگاه مضغه را استخوان‌هایی ساختیم. بعد استخوان‌ها را با گوشتی پوشانیدیم. آنگاه جنین را در آفرینش دیگر پدید آوردیم. آفرین باد بر خدایی که بهترین آفرینندگان است.

همان طور که ملاحظه می‌فرمائید، جنین انسان مراحل زیادی را طی کرده و در هر یک از این مراحل، حق حیات دارد و پس از دمیده شدن روح، جان دارد و صاحب زندگی است.

اینک سؤالی مطرح است چگونه است که مادران بزرگوار به بهانه‌های مختلف از جمله ترس، فقر و صدها اندیشه خام شیطانی و حساب‌نشده اقدام به سقط یک موجود جان‌دارِ مظلوم و بی‌زبان می‌کنند که نه قدرت دفاع از خود دارد و نه می‌تواند فریاد بزند که مادر جان! پدر جان! - من زندگی‌ام را دوست دارم - من حق حیات دارم.

به نقل از امام صادق علیه السلام پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم ضمن تأکید بر ازدواج و فرزنددار شدن فرمودند: مگر نمی‌دانید در قیامت به آمار و تعداد شما، حتی کودکان سقط شده بر دیگر امت‌ها می‌بالم. البته ناگفته پیداست اگر کودکی به طور غیرعمدی سقط شود، گناهی بر مادرش نیست؛ و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در این باره فرمودند: کودک سقط شده در ورودی بهشت می‌ایستد و تلاش پی‌گیر دارد تا پدر و مادرش را به بهشت آورد. خدا نیز به خاطر فضل و رحمت بر وی، به فرشته فرمان می‌دهد که پدر و مادرش را به بهشت ببرد. آری فرزندان، امانت الهی و نعمت و نشانه-های خدا هستند و پدر و مادر نسبت به سلامتی و رشد و تربیت آنان مسئول‌اند؛ هرچند این فرزند، جنین در رحم مادر باشد.

مراحل مختلف رشد جنین از نظر قرآن عبارتند از نطفه که شروع شکل گیری جنین در رحم است. پس از آن علقه یعنی خون بسته شده و سپس مضغه می باشد. مضغه به معنای گوشتی شبیه گوشت جویده شده است که در قرآن برای آن دو وصف مخلقة و غیرمخلقة آورده شده به معنی دارای خلقت کامل و یا خلقت ناقص، یعنی در برخی اقسام مضغه، کیفیت و خصوصیت کامل هست و در برخی دیگر نیست. مرحله بعد، مرحله عظام به معنای استخوان است. در این مرحله غضروف سازی و استخوان سازی پیش میرود تا جایی که استخوانها کامل می شود. همزمان با استخوان سازی، عضلات نیز شکل می گیرد و به تعبیر قرآن **فکسونا العظام لحما** استخوان با گوشت پوشیده میشود. پس از این مرحله، زمان دمیده شدن روح است که قرآن از آن تعبیر به خلقتی دیگر میکند، وقتی روح دمیده شد، جنین با انسان کامل فرقی ندارد و سقط کردن او قتل نفس محترمه محسوب می شود.

با توجه به مراحل مختلف رشد جنین، مقدار دیه سقط متفاوت می‌شود. از نظر اکثریت قریب به اتفاق مراجع مقدار دیه با توجه به مراحل مختلف رشد جنین به این شرح است:

۱- نطفه: ۲۰ مثقال شرعی طلای سکه‌دار

۲- علقه: ۴۰ مثقال شرعی طلای سکه‌دار

۳- مضغه: ۶۰ مثقال شرعی طلای سکه‌دار

۴- اگر دارای استخوان شده ولی هنوز گوشت او را نبوشانده: ۸۰ مثقال شرعی

۵- اگر گوشت استخوان را پوشانده اما هنوز روح دمیده نشده: ۱۰۰ مثقال شرعی

و اگر روح در او دمیده شده دیه سقط او به اندازه دیه یک انسان کامل است؛ یعنی اگر پسر است ۱۰۰۰ مثقال و اگر دختر است ۵۰۰ مثقال شرعی دیه دارد.

آیات عظام تبریزی و فاضل می‌فرمایند: در همه صورت‌ها عوض یک مثقال طلا، ده درهم نقره کافی است. نظر آیت‌الله مکارم شیرازی در مورد مقدار دیه هم همین نظر است با این تفاوت که ایشان مقدارهای مذکور را به احتیاط واجب بیان کرده‌اند.

آیات عظام خویی و وحید مدت زمان نطفه را تا ۴۰ روز، علقه را تا ۸۰ روز و مضغه را تا ۱۲۰ روز می‌دانند و قائل‌اند دیه در بین این

مراتب به همین حساب تقسیم می‌شود؛ هر دو روز یک دینار. (آدرس در پیوست شماره ۳۰)

آیت‌الله سیستانی مقدار دیه را به این شرح بیان می‌کند:

نطفه: ۱۰۵ مثقال نقره

علقه (خون بسته شده): ۲۱۰ مثقال نقره

مضغه (گوشت پیچیده شده): ۳۱۵ مثقال نقره

استخوان داشته باشد: ۴۲۰ مثقال نقره

اعضا و جوارحش کامل باشند اما روح دمیده نشده: ۵۲۵ مثقال نقره

اگر روح دمیده شده و پسر است: ۵۲۵۰ مثقال نقره

اگر روح دمیده شده و دختر است: ۲۶۲۵ مثقال نقره می‌باشد.

(آدرس در پیوست شماره ۳۰)

لازم به ذکر است برخی مراجع (آیات عظام امام، رهبری، خویی، وحید) تعبیر دینار کرده‌اند. برخی دیگر از مراجع (آیات عظام اراکی، بهجت، تبریزی، صافی، فاضل، گلپایگانی و نوری) تعبیر به مثقال شرعی کرده‌اند و از آنجا که هر یک دینار برابر با یک مثقال شرعی یعنی ۱۸ نخود طلا می‌باشد، قول این مراجع در حقیقت یکی است.

مثقال شرعی کم‌تر از مثقال معمولی است. هر ۲۰ مثقال شرعی

برابر با ۱۵ مثقال معمولی می‌باشد. به همین جهت تعبیر آیت‌الله مکارم

شیرازی که دیه را ۱۵ مثقال معمولی بیان کرده‌اند با نظر سایر مراجع که ۲۰ مثقال شرعی گفته‌اند، تفاوتی ندارد. (آدرس در پیوست شماره ۳۱)

در حکم وجوب دیه به سبب سقط، فرقی ندارد شخص با علم و اختیار و به تعبیری عمداً اقدام به سقط کند یا این که کاری کند که منجر به سقط شود. به عنوان مثال اگر شخصی با زن باردار تصادف کند و در اثر این تصادف زن و جنین او از دنیا روند، بر آن فرد هم پرداخت دیه مادر واجب می‌شود و هم دیه جنین.

حال سؤال این است که پرداخت دیه بر چه کسی واجب است؟ به عنوان مثال اگر مردی همسرش را وادار به سقط جنین کند و زن از روی ناچاری به شخصی مراجعه کرده و آن فرد با تزریق آمپول جنین را سقط کند، دیه بر چه کسی واجب است؟ پر واضح است که در مثال

فوق مردی که سبب سقط شده گناهکار است و آثار و عواقب شوم سقط جنین دامن او را می‌گیرد. اما از آن‌جا که پرداخت دیه به عهده مباشر سقط است (یعنی فردی که سقط جنین به دست او واقع شده) در مثال مذکور، فردی که آمپول را به زن باردار تزریق کرده مباشر سقط است و دیه بر او واجب می‌باشد.

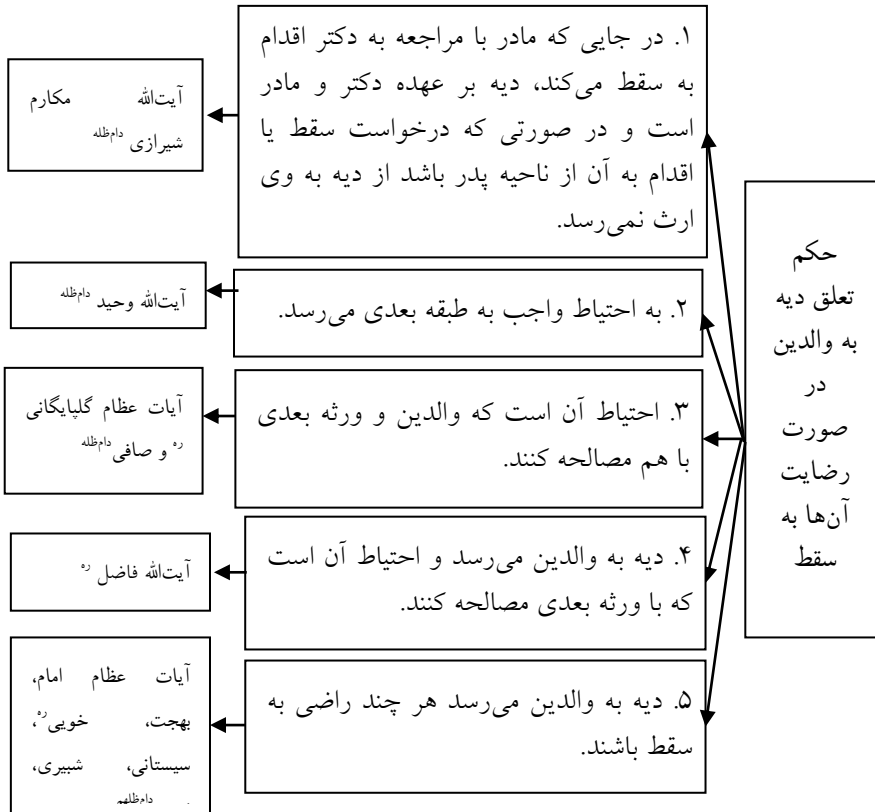
آیات عظام فاضل و مکارم تذکر می‌دهند اگر فرد مباشر نداند که این آمپول یا دارو سبب سقط جنین است، در این صورت دیه به عهده دستوردهنده است و آیت‌الله مکارم ادامه می‌دهند اگر درخواست سقط از مادر و تزریق از پدر باشد، دیه بر عهده هر دو است؛ هر کدام به مقداری که در این کار سهم بوده‌اند. (آدرس در پیوست شماره ۳۲)

گیرنده دیه

دیه سقط جنین به ورثه جنین می‌رسد و از آن‌جا که والدین در طبقه اول ورثه هستند، تا وقتی پدر یا مادر باشند، دیه به شخص دیگر نمی‌رسد. البته باید توجه داشت اگر وارث، مباشر سقط است، از دیه ارث نمی‌برد. بنابراین اگر زن باردار خودش اقدام به سقط کند، مثلاً قرص یا دارویی بخورد که منجر به سقط شود، واجب است دیه بپردازد و از آن‌جا که خودش مباشر سقط است، دیه به او نمی‌رسد و به پدر بچه می‌رسد.

حال سؤالی مطرح می‌شود و آن این‌که اگر وارث مباشر سقط نباشد، امابه سقط جنین راضی باشد، در این صورت آیا از دیه ارث می‌برد یا خیر؟ مثلاً اگر پدر و مادر راضی به سقط هستند و با مراجعه به پزشک این کار را انجام می‌دهند، با توجه به این‌که دیه به عهده مباشر است، دکتر باید دیه دهد، آیا پدر و مادر که راضی به سقط بودند و اقدام آن‌ها موجب شد تا دکتر جنین را سقط کند، از دیه ارث می‌برند؟ (آدرس در پیوست شماره ۳۳)

گاهی فرد مباشر سقط، توان مالی پرداخت دیه را ندارد یا اینکه نمی‌خواهد دیه بپردازد مثل جایی که خود والدین به پزشک مراجعه کردند و از او خواسته‌اند جنین را سقط کند، آیا در چنین مواردی راهی برای مباشر وجود دارد که از پرداخت دیه معاف شود؟

از آن‌جا که دیه حق مالی است و به ورثه جنین می‌رسد، اگر بعد از سقط، ورثه، فرد مباشر را بری‌الذمه کنند یعنی دیه‌ای را که به عهده

اوست به او ببخشند، تکلیف پرداخت دیه از مباشر ساقط می‌شود. البته باید توجه داشت با حلالیت طلبیدن از ورثه و بری‌الذمه شدن مباشر توسط آن‌ها، تنها جنبه مالی این قضیه رفع می‌شود و گناه کبیره سقط جنین با حلالیت طلبیدن از ورثه مرتفع نمی‌شود.

دیه سقط ولد الزنا و مقدار آن

اگر نعوذ بالله از راه زنا نطفه‌ای منعقد شود، هر چند فرزند نامشروع است، اما سقط این جنین جایز نیست و باید زن جنین را نگه دارد تا بچه به دنیا بیاید. حتی اگر نگه داشتن چنین جنینی سخت است، می‌تواند به شهر دیگری رفته و در جایی که او را نمی‌شناسند بچه را به دنیا آورد.

تنها به نظر برخی از مراجع در شرایط خاصی قبل از دمیده شدن روح، سقط چنین جنینی جایز است.

آیات عظام خویی، سیستانی، فاضل و مکارم بیان می‌کنند: اگر نگه داشتن جنین برای او عسر و حرج شدید دارد یا موجب بیماری شدید روانی می‌گردد یا مورد اذیت و آزار غیرقابل تحمل قرار می‌گیرد و راه نجاتی جز سقط جنین وجود ندارد، در چنین صورتی قبل از دمیده شدن روح سقط جنین جایز است.

و آیت‌الله تبریزی می‌فرماید: سقط در صورت تجاوز به عنف (به زور) به شرط این‌که حفظ حرمت و کرامت زن متوقف بر سقط بوده و وضع

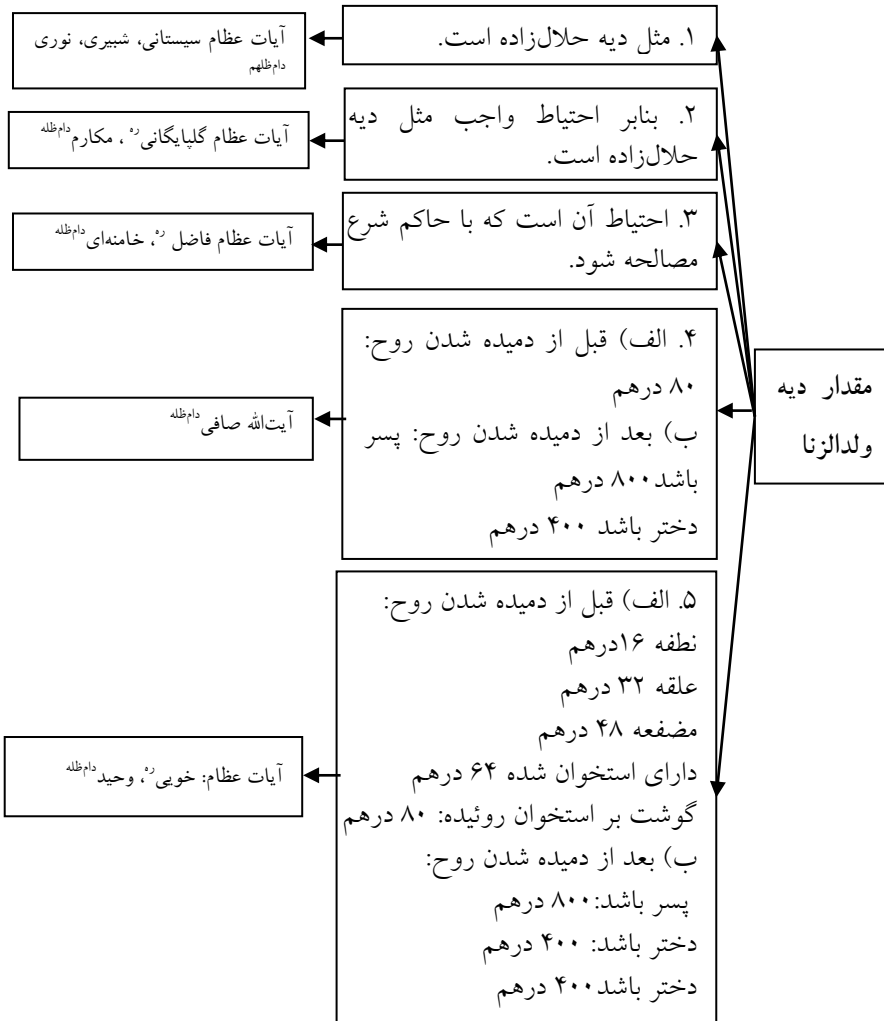
حمل در شهر دیگر نیز ممکن نباشد، قبل از دمیده شدن روح جایز است.

(آدرس در پیوست شماره ۳۴)

اگر شخصی به سقط جنینی که از زنا ایجاد شده است، اقدام کند،

آیا دیه سقط چنین جنینی با جنین حلال زاده یکسان است؟ اقوال فقها

در این موضوع به شرح ذیل می باشد:

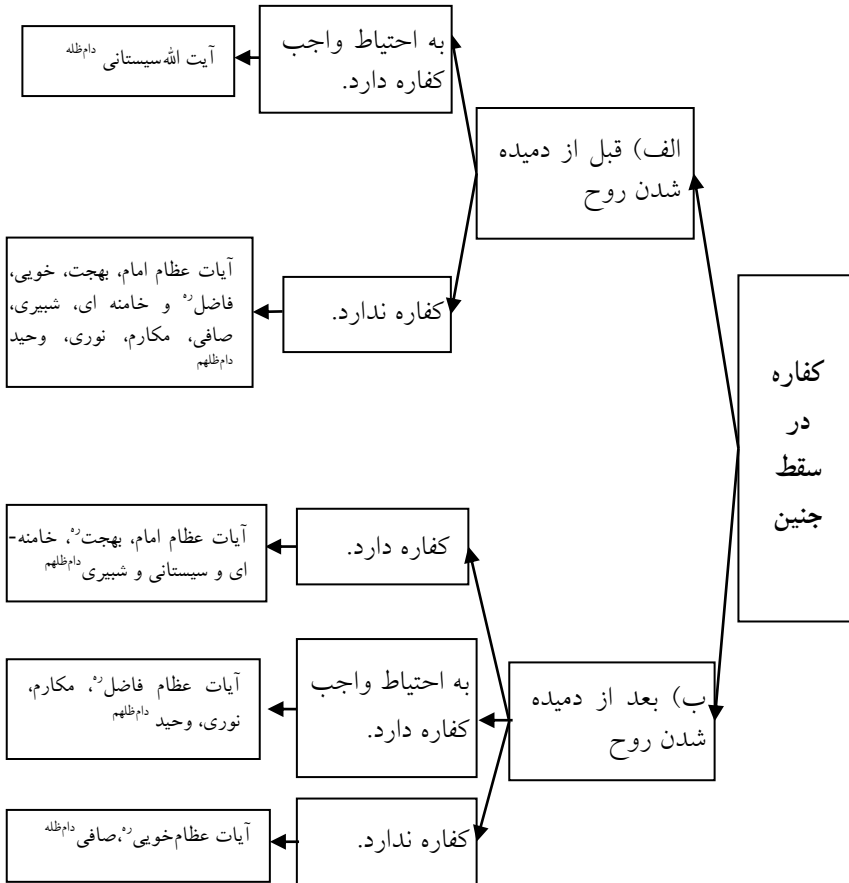
فردی که مباشر سقط ولدالزنا است، باید این دیه را بپردازد و از آن- جا که در بحث ارث ثابت شده، تنها به خویشاوندانی که به نسب شرعی انتساب دارند، ارث می‌رسد و ولدالزنا نامشروع است دیه او به پدر، مادر و سایر بستگانش نمی‌رسد، بلکه باید آن را به حاکم شرع بپردازند تا در مصالح مسلمین صرف کند. (آدرس در پیوست شماره ۳۵)

لازم به ذکر است اگر زن شوهرداری نعوذ بالله رابطه نامشروعی داشته باشد و شک کند که بارداری او از همسر خودش است یا خیر، سقط جنین جایز نیست و از نظر شرعی، بچه ملحق به همسر اوست و حلال‌زاده محسوب می‌شود.

کفاره سقط جنین و مقدار آن

هر گاه شخصی مسلمانی را به قتل برساند هر چند به صورت غیرعمدی، باید کفاره بپردازد. در بحث سقط جنین این سؤال مطرح است که آیا سقط نیز علاوه بر دیه، کفاره هم دارد؟ (آدرس در پیوست شماره ۳۶)

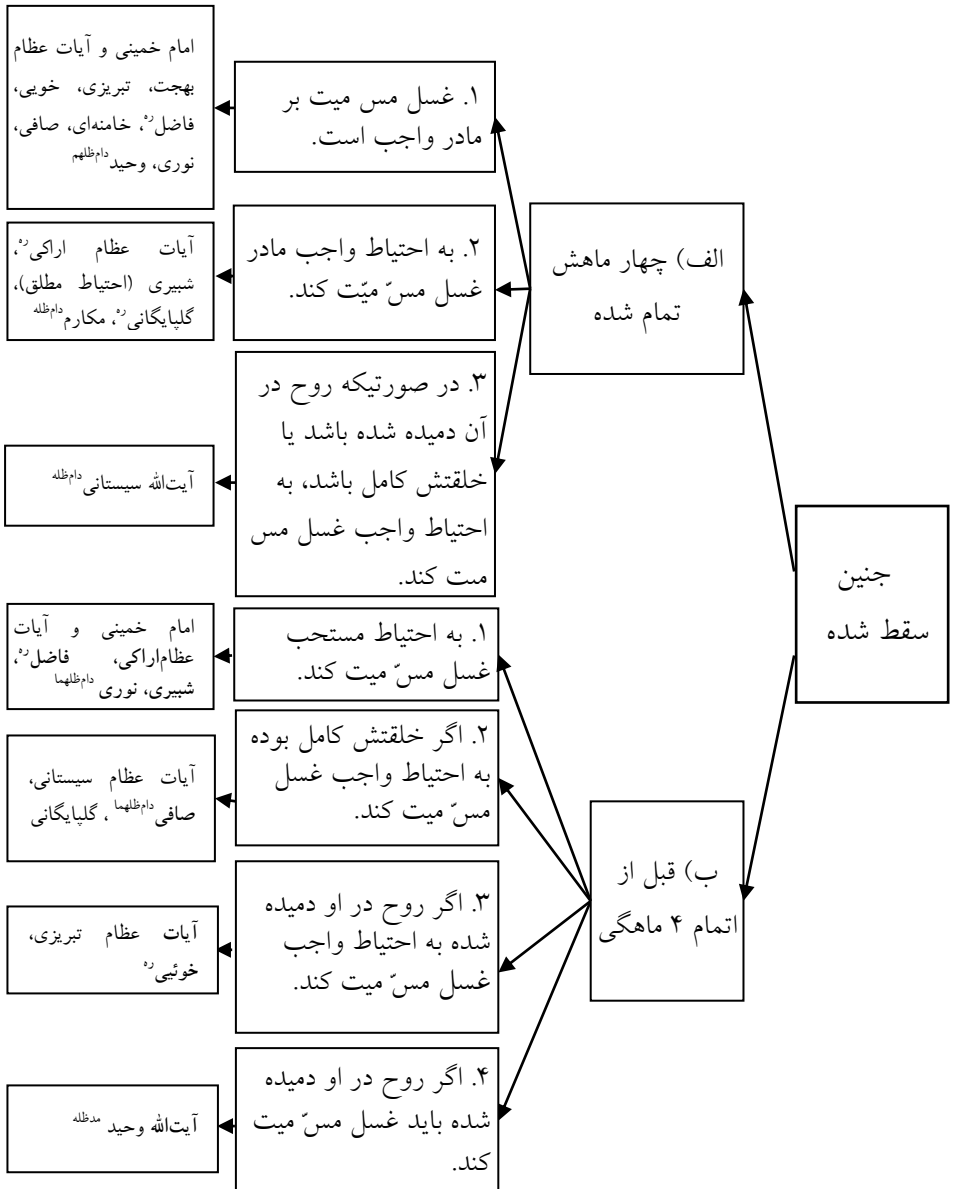
لازم به ذکر است طبق نظر آیت‌الله سیستانی و آیت‌الله شبیری زنجانی وجوب کفاره در مواردی است که سقط جنین شرعاً جایز نباشد و اما در موارد جواز شرعی سقط، کفاره لازم نیست.

مقدار كفاره سقط جنینی كه روح در آن دمیده شده با كفاره قتل یکی است؛ اگر سقط عمداً انجام شده باید دو ماه پشت سر هم روزه بگیرد و ۶۰ فقیر را اطعام كند و اگر سقط عمدی نبوده باید دو ماه پشت سر هم روزه بگیرد و اگر نتوانست ۶۰ فقیر را اطعام كند. (آدرس در پیوست شماره ۳۷)

غسل مس میت بر مادر در صورت سقط جنین

یکی از مواردی كه غسل را واجب می‌كند، مس میت است. اگر شخصی با بدن میتی كه سرد شده اما هنوز غسل‌های میتش كامل نشده، تماس داشته باشد، واجب است غسل مس میت كند. حال اگر از زن باردار جنینی سقط شود، آیا غسل بر او واجب می‌شود؟ محل بحث در جایی است كه جنین مرده است و بدن او سرد شده است. (آدرس در پیوست شماره ۳۸)

غسل، کفن و دفن جنین سقط شده

اگر جنین مسلمانی سقط شود، از نظر شریعت اسلام احترام دارد و نمی‌توانند او را در زباله انداخته یا رها کنند و لازم است همانند میت مسلمان با رعایت آداب شرعی تجهیز شود. البته واجبات نسبت به جنین سقط شده در صورتی که سقط قبل از اتمام چهار ماهگی باشد و یا بعد از آن متفاوت است. اگر سقط پیش از اتمام چهار ماهگی باشد اقوال فقها بدین شرح است: (آدرس پیوست شماره ۳۹)

و اگر سقط بعد از اتمام چهار ماهگی باشد به نظر همه مراجع به نحو متعارف غسل، حنوط، کفن و دفن نمایند و از نظر آیت الله بهجت - ره- این کارها بنابر احتیاط لازم است.

فصل سوم:

احکام پس از وضع حمل

مقدمه

بالاخره نه ماه انتظار به پایان رسید؛ فرشته‌ای کوچک با هزاران امید و آرزو که برایش دارید، قدم به این جهان گذاشت؛ او که تمام این نه ماه را به امید آمدنش سپری کردید، اکنون بسان غنچه‌ای نوشکفته در دستان شماست. عطیه‌ای الهی که آمده است تا با تربیت نیکو و شایسته - ی شما، آینده‌ای روشن برایش رقم بخورد و باقیات الصالحاتی باشد که حتی بعد از مرگ به وجودش مباحثات کنید. به راستی امیرالمؤمنین چه زیبا فرمود که

پس از همین روز نخست با توکل به خدا و استعانت از اهلیت علیهم السلام، توفیق تربیت شایسته‌اش را مسألت دارید.

این فرشته کوچک هدیه‌ی ارزشمندی است که با هیچکدام از نعمت - های این دنیا قابل مقایسه نیست. مگر نه این است که پیامبر فرمودند: "اگر زن زن حامله شود، بسان روزه دار شب زنده‌داری است که با جان و مال خود در راه خدا جهاد می‌کند و چون زایمان کند پاداشی دارد که از بس بزرگ است، نمی‌داند آن پاداش چیست. و چون شیر می‌دهد در برابر هر مکیدن برای او مشابه یک آزاد سازی از فرزندان اسماعیل

است و چون از شیر دادن فارغ گردد، فرشته‌ای بر پهلوی او می‌زند و می‌گوید از نو آغاز به کار کن که بخشیده شده‌ای.^۱

مادر عزیز! وجود این عطیه الهی را که قبل از آمدنش برای شما مغفرت و رحمت به ارمغان آورده است، غنیمت شمار و با محبت به او عطش جاننش را سیراب کن. این هدیه الهی که به یمن وجودش توفیق مادر شدن یافتی، خیر و برکتی منحصر به فرد برای شما و خانواده به ارمغان آورده است. شما نیز او را هدیه‌ای منحصر به فرد بدان و و شکر این نعمت را با تلاش بیشتر در جهت تربیت دینی او بجا آور. او امانتی ارزشمند در دست شماست؛ آنگونه تربیتش کن که شایسته پذیرش امانت بی‌بدیل الهی باشد، امانتی بزرگ از جنس خلیفه الهی.

قدومش پربرکت!

^۱ . وسائل الشیعه، ج ۲۱، ص ۴۵۱

در بیشتر موارد زنان هنگام زایمان و یا حتی کمی قبل از آن دچار خونریزی می‌شوند و این خون تا مدتها، گاهی حدود یک ماه یا بیشتر ادامه پیدا می‌کند. قبلاً گذشت که خون قبل از زایمان و یا حتی همزمان با درد زایمان نفاس نیست و از زمانی که جزئی از بچه خارج می‌شود نفاس آغاز خواهد شد. اما اگر خون بعد از زایمان ادامه پیدا کند، سوالاتی مطرح است که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

۱. خونی که زن در هنگام زایمان یا بعد از آن می‌بیند، چه حکمی دارد؟
۲. اگر خون بعد از زایمان زود قطع شود و یا ادامه پیدا کند، در تعداد روزهای نفاس تاثیری دارد؟
۳. حداکثر ایام نفاس چند روز است و آیا در محاسبه این ایام فرقی بین زنان صاحب عادت و غیر آنها وجود دارد؟
۴. اگر صاحب عادت عددیه بداند خونس از ده روز تجاوز می‌کند، چه وظیفه‌ای دارد؟
۵. اگر در بین ایام نفاس زن مدتی را پاک باشد، این پاکی چه حکمی دارد؟
۶. آیا در نفاس بودن خون پس از زایمان، فرقی بین زایمان طبیعی و سزارین وجود دارد؟
۷. اگر جنین در ماههای اولیه بارداری سقط شود، آیا خون پس از سقط، نفاس است؟

۸. اگر جنینی به صورت قطعه قطعه خارج شود و خارج شدن کامل این جنین مدتها طول بکشد و زن کل این مدت خونریزی داشته باشد، خونها چه حکمی دارند؟

۹. در ایام نفاس انجام چه کارهایی بر زن حرام است؟

۱۰. بعد از گذشت حداکثر ایام نفاس، خونها چه حکمی دارند؟ آیا می تواند آنها را حیض قرار دهد یا اینکه وظیفه دیگری دارد؟

۱۱. استحاضه بر چند قسم است و با چه ملاکی می توان اقسام استحاضه را تشخیص داد؟

۱۲. زن ها در هر کدام از اقسام استحاضه چه وظایفی دارند؟ چه کنند تا نمازشان صحیح باشد؟

۱۳. در صورتیکه خون بعد از زایمان یک ماه یا بیشتر ادامه پیدا کند، زن چه روزهایی را می تواند حیض قرار دهد؟

۱۴. آیا در حیض بعد از زایمان بین زن صاحب عادت وقتیه و غیر وقتیه تفاوتی هست؟

۱۵. اگر خون بعد از نفاس فاقد اوصاف حیض باشد، آیا ممکن است حکم حیض پیدا کند؟

۱۶. آیا در چهلمین روز بعد از زایمان، غسل خاصی بر زن واجب است؟

۱۷. آیا غسل دادن نوزاد در روز هفتم یا چهلم یا هر روز دیگری وجوب دارد؟

برای پاسخ به این پرسش‌ها و پرسش‌های دیگر در مطالب ذیل
همراه ما باشید.

محاسبه نفاس

اگر هم‌زمان با درد زایمان، زن دچار خون‌ریزی یا لکه‌بینی شود این
خون حکم نفاس را ندارد. اگر این وضعیت در وقت نماز باشد، بر زن
لازم است تا حد امکان طهارت مناسب حالش را کسب کند و نمازش
را بخواند و اگر به هر دلیلی نماز نخواند، قضای این نماز بر او واجب
است.

از لحظه‌ای که اولین جزء بیچه خارج می‌شود، خون نفاس است،
ولی محاسبه ایام نفاس از زمان خارج شدن کامل بیچه است. البته
آیت‌الله مکارم شیرازی این حکم را در جایی می‌دانند که بین خروج
اولین جزء و خارج شدن کامل بیچه، مدت زمان طولانی فاصله نشود که
در معمول زایمان‌ها هم به همین صورت است. اما اگر این زمان
طولانی شود، ایشان قائل به احتیاط هستند که تفصیل آن در بحث
خروج تکه تکه اجزاء جنین خواهد آمد. (آدرس در پیوست شماره ۴۰)

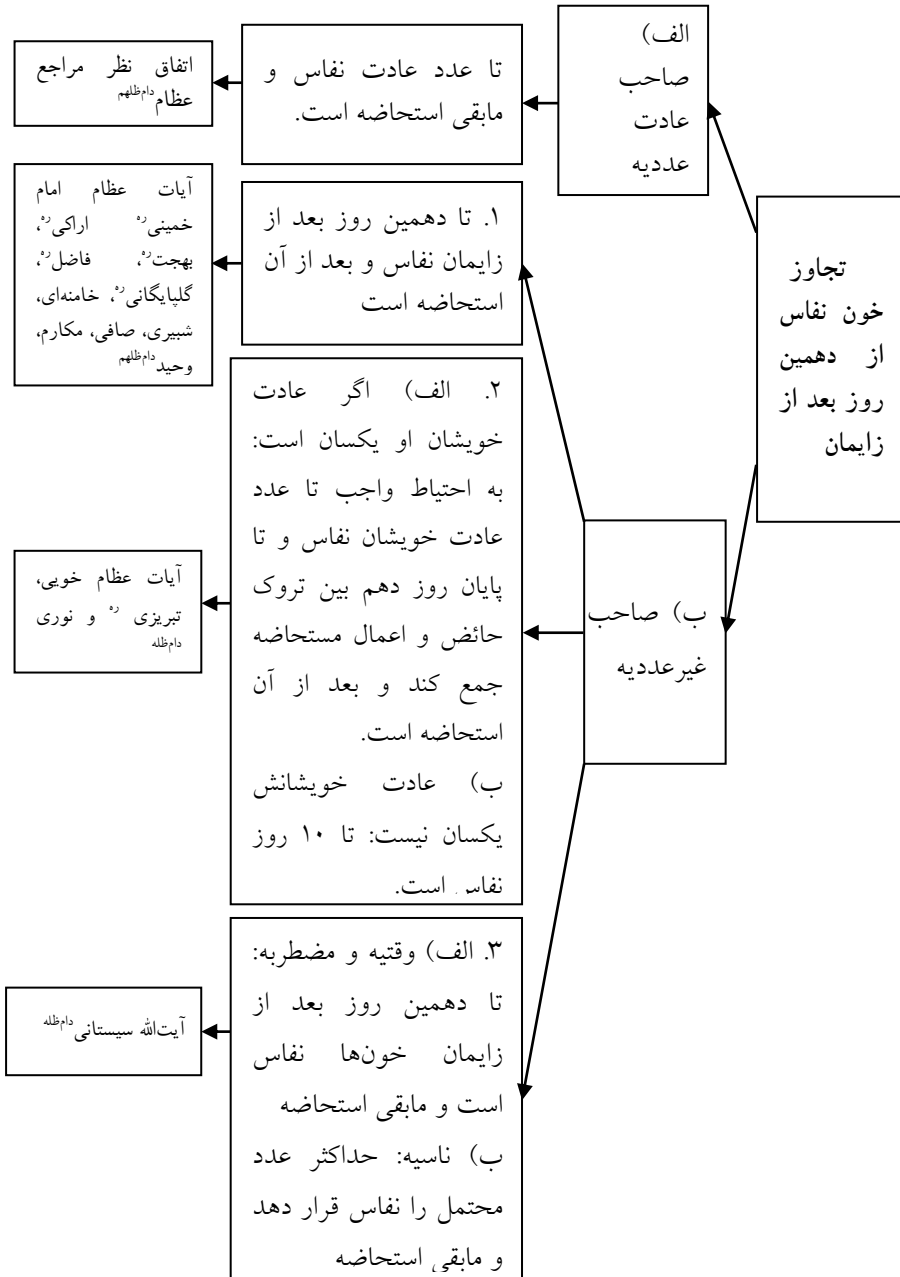

۱. مقدار نفاس در عدم تجاوز خون از ۱۰ روز

اگر خون نفاس بیش از ۱۰ روز طول نکشد، یعنی قبل از اتمام ده روز یا روز دهم بعد از زایمان، زن از خون پاک شود، در این صورت همه خون‌ها نفاس است چه افرادی که عادت مشخصی ندارند مثل مضطربه و ناسیه و چه صاحب عادت وقتی یا عددیه. البته آیت‌الله سیستانی در خصوص صاحب عادت عددیه‌ای که خون‌ریزی‌اش بیش‌تر از عدد عادت طول کشیده ولی از روز دهم بیش‌تر نشده می‌فرمایند تا عدد عادت نفاس است و به احتیاط واجب در روزهای بعد بین تروک نفساء (که همان محرمات حائض است) و اعمال مستحاضه جمع کند. (آدرس در پیوست شماره ۴۱)

۲. مقدار نفاس در تجاوز خون از ۱۰ روز

اگر خون نفاس بیش‌تر از ده روز طول بکشد در این صورت فقها بین صاحب عادت عددیه و غیر او تفاوت قائلند. (آدرس در پیوست شماره ۴۲)

وظیفه فعلی زن در تجاوز خون نفاس از عدد عادت

در مباحث قبلی معلوم شد اگر صاحب عادت عددیه بیش‌تر از ۱۰ روز خون ببیند، فقط به تعداد عدد عادتش نفاس است.

اکنون این سؤال مطرح می‌شود که صاحب عادت عددیه اگر به تعداد عدد عادت خون دید و پاک نشد، از هم‌اکنون (قبل از روز دهم) غسل کند و نماز بخواند یا اینکه تا روز دهم صبر کند. اگر از ۱۰ روز گذشت غسل کند و عبادات روزهای قبلی را که بیش از عدد عادت بوده قضا نماید؟

در پاسخ این سؤال باید دو صورت از هم تفکیک شود:

الف) صاحب عادت می‌داند که خون او از ده روز تجاوز می‌کند، در چنین صورتی نباید تا روز دهم منتظر بماند، بلکه لازم است به تعداد عدد حیض خود نفاس قرار دهد و بعد از آن غسل کرده، نماز بخواند.

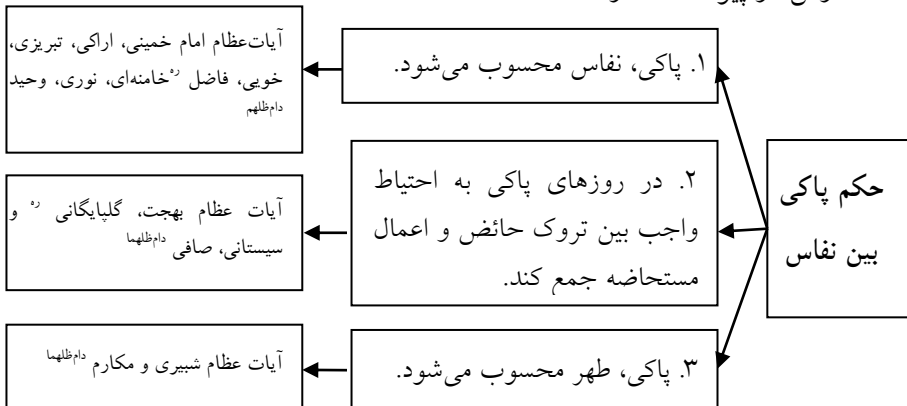
ب) شک دارد قبل از ده روز پاک می‌شود یا خورش از ده روز تجاوز می‌کند، در این صورت اکثر فقها حکم به ترک عبادت در یک تا دو روز بعد از عادت می‌دهند و پس از آن نظرات متفاوت است. (آدرس در پیوست شماره ۴۳)

حکم پاکی در بین خون‌های نفاس

اگر در بین خون‌ریزی، زن مدتی را پاک باشد، به عنوان مثال بعد از زایمان چند روز خون دیده بعد یکی دو روز پاک بوده و مجدداً خون دیده و این خون دوم هم ادامه نفاس اوست، یعنی هنوز از شروع زایمانش ده روز نگذشته، ایام پاکی چه حکمی دارد؟ در اصطلاح فقها به این پاکی که بین دو خون نفاس واقع می‌شود، نقاء متخلل می‌گویند. (آدرس در پیوست شماره ۴۴)

باید توجه داشت این حکم در مورد پاکی بین دو خونی است که هر دو نفاس محسوب می‌شود، اما اگر پاکی، سابق بر خون نفاس باشد، یعنی زن هنگام زایمان پاک باشد و خون‌ریزی‌اش بعد از آن (گذشت

چند ساعت یا چند روز) شروع شود، این پاکی حکم نفاس را ندارد و از نظر همه فقها طهر محسوب می‌شود.

هم‌چنین اگر پاکی در انتهای نفاس باشد، مثلاً بعد از زایمان کم‌تر از ۱۰ روز خون ببیند، چند روز پاک باشد و بعد از گذشت دهمین روز بعد از زایمان مجدداً خون ببیند، با توجه به این‌که خون واقع در دهه دوم استحاضه است، پاکی نقاء متخلل محسوب نمی‌شود و به نظر همه فقها طهر است.

خون بعد از سزارین

اگر زنی سزارین شود و با عمل جراحی بچه خارج شود خونی که از رحم زن خارج می‌شود به نظر اکثر مراجع نفاس است به جز آیت الله وحید که می‌فرمایند: بنابر احتیاط واجب، کارهایی که بر نفساء حرام است ترک نماید و عباداتش را با وظایف مستحاضه به‌جا آورد و هم‌چنین آیت‌الله تبریزی که این خون را نفاس نمی‌دانند و می‌فرماید: اگر خون شرایط حیض را دارد و واجد صفات است یا در وقت عادت زن است حیض می‌باشد. (آدرس در پیوست شماره ۴۵)

نفاس جنینی که تکه تکه خارج می شود

گاهی جنین به صورت تکه تکه سقط می شود. یعنی جزئی از آن خارج می شود و بعد از گذشت چند روز جزء دیگری خارج می شود و یا مثلاً جنین سقط شده، بعد از مدتی با سونوگرافی معلوم می شود اجزائی از جنین در رحم باقی مانده و با کورتاژ خروج کامل صورت می گیرد. سؤال این است که در چنین فرضی اگر زن خونریزی داشته باشد آیا کل مدت نفاس است حتی اگر یک ماه طول بکشد یا حکم دیگری دارد.

پاسخ مراجع به این سؤال: (آدرس در پیوست شماره ۴۶)

۱. خون هم زمان با خروج اولین جزء نفاس است. اما محاسبه بعد از انفصال کامل آغاز می شود. بنابراین اگر بین خروج جزء اول و انفصال کامل حتی بیش از ۱۰ روز فاصله شود، کل مدت نفاس است، چه خونریزی داشته باشد و چه پاک باشد؛ مگر این که بین دو خون ۱۰ روز یا بیش تر پاک باشد که در این صورت این پاکی نفاس نیست و زن طاهر محسوب می شود. (امام خمینی ^{ره} و آیات عظام اراکی ^{ره}، فاضل ^{ره} و خامنه ای، نوری دام ظلهم)

۲. همان نظر قبل (شماره ۱) با این تفاوت که اگر بین دو خون کم-تر از ۱۰ روز پاک باشد به احتیاط واجب بین تروک حائض و اعمال مستحاضه جمع کند. (آیات عظام بهجت، صافی ^{دام ظلهم} و گلپایگانی ^{رح})
۳. هر جزئی نفاس مستقل دارد. بنابراین بعد از خروج هر جزء حداکثر تا ۱۰ روز خون‌ها نفاس است. و اگر بین خروج دو جزء، بیش از ۱۰ روز فاصله باشد، حداکثر تا ۱۰ روز نفاس جزء اول است و بعد از آن نفاس نیست، تا جزء بعدی خارج شود. (آیت‌الله خویی ^{رح})
۴. همان نظر قبل (شماره ۳) با این تفاوت که در صورتی خون بعد از خروج یک جزء نفاس محسوب می‌شود که آن جزء غیرقابل اعتنا (مثل انگشت) نباشد و اگر قبل از گذشت ۱۰ روز از خروج یک جزء بین خون‌ریزی ایامی را پاک باشد، به احتیاط واجب بین تروک حائض و اعمال مستحاضه جمع کند. (آیت‌الله سیستانی ^{دام ظلله})
۵. بعد از خروج جزء اول حداکثر تا ۱۰ روز خون‌ها نفاس است و پس از آن تا دهمین روز بعد از انفصال کامل (خروج کامل اجزاء) در روزهای خون‌ریزی بین تروک حائض و اعمال مستحاضه جمع کند و روزهای پاکی در هر صورت طهر است. (آیت‌الله مکارم شیرازی ^{دام ظلله})

۶. هر جزئی نفاس مستقل دارد و بعد از خروج هر جزء حداکثر تا ده روز خونها نفاس است (البته عددیه در صورت تجاوز خون از ده روز، به تعداد عدد عادت نفاس قرار می‌دهد) و پاکی بین خونها همواره طهر محسوب می‌شود. (آیت الله شبیری زنجانی (دام‌ظله))

۷. از خروج جزء اول تا حداکثر نفاس آخرین جزء، بنابر احتیاط بین تروک نفساء و اعمال مستحاضه جمع کند؛ در ایام پاکی نیز بنابر احتیاط بین تروک نفساء و اعمال زن طاهر جمع کند مگر اینکه بیشتر از ده روز پاک باشد که در این صورت طاهر محسوب می‌شود. (آیت الله وحید خراسانی (دام‌ظله))

خون پس از سقط جنین در ماه‌های اول بارداری

خونی که زن بعد از زایمان می‌بیند نفاس است؛ هم‌چنین اگر جنینی که خلقتش کامل شده سقط شود و زن خونی ببیند، آن خون نفاس است. حال سؤال این است که اگر جنینی در مراحل اولیه رشد و قبل از کامل شدن خلقت سقط شود، آیا خونی که زن می‌بیند نفاس محسوب می‌شود یا خیر. به عبارت دیگر آیا برای نفاس بودن خون لازم است خلقت بچه کامل باشد یا چنین شرطی معتبر نیست. نظر فقها در این موضوع به این شرح است: (آدرس در پیوست شماره ۴۷)

خون پس
از سقط
جنین در
ماه‌های
اول
بارداری

۱. لازم نیست خلقت بیچه تمام باشد، بلکه اگر خون بسته‌ای از رحم خارج شود و معلوم باشد اگر در رحم می‌ماند، انسان می‌شد، خون بعد از آن نفاس است

آیات عظام امام خمینی^{ره}، اراکی^{ره}، بهجت^{ره}، فاضل^{ره}، خامنه‌ای، صافی، دام‌ظهوری

۲. در صورتی که از نظر عرف صدق زاییدن می‌کند، خون نفاس است. آیت الله خوئی^{ره}: و اگر صدق زاییدن نمی‌کند حکم به نفاس مشکل است آیت الله وحید دام‌ظله: و اگر صدق زاییدن نمی‌کند یا شک داریم زاییدن صدق می‌کند یا خیر محکوم به نفاس نیست.

آیات عظام تبریزی^{ره}، خوئی^{ره}، شبیری، دام‌ظله‌ها وحید

۳. در خون بعد از سقط نطفه، علقه یا مضغه بنابر احتیاط بین تروک حائض و اعمال مستحاضه جمع کند

آیت الله مکارم دام‌ظله

۴. خون بعد از سقط علقه و مضغه نفاس نیست

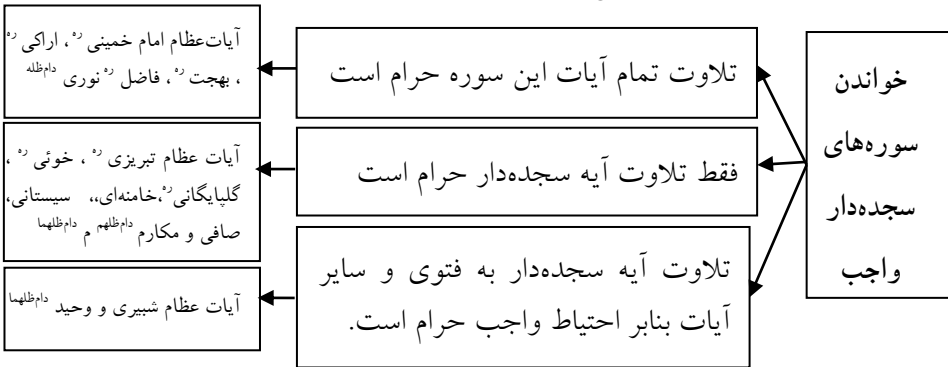
آیت الله سیستانی دام‌ظله

محرمات زن نفساء

زن نفساء از جهت محرمات مانند زن حائض است، بنابراین تمام کارهایی که انجام آن‌ها بر حائض حرام است، در ایام نفاس نیز حرام است. این کارها عبارتند از:

۱. عبادتهایی که مشروط به طهارت هستند از جمله نماز، روزه، طواف و اعتکاف
۲. مس آیات قرآن و اسماء متبرکه
۳. خواندن سوره‌هایی که سجده واجب دارد :

۴. دخول در مسجدالحرام و مسجدالنبی
 ۵. توقف در سایر مساجد و حرم ائمه -علیهم‌السلام-
 ۶. گذاشتن چیزی در مسجد از نظر برخی فقهاء
 ۷. رابطه زناشویی ؛ هم‌چنین طلاق در حال نفاس باطل می‌باشد.
- (آدرس در پیوست شماره ۴۸)

استمرار خون بعد از زایمان تا یک ماه

اکثر زن‌ها بعد از زایمان مدت نسبتاً طولانی را خون می‌بینند. باید توجه داشت کل این خون‌ها نفاس نیست. بلکه همان‌طور که قبلاً گذشت اگر زن صاحب عددیه بوده به مقدار عدد عادتش نفاس است و اگر غیر عددیه بوده به نظر مشهور تا ده روز نفاس است.

حکم خون در دهه اول بعد از نفاس

از پایان نفاس تا ده روز (تقریباً دهه دوم بعد از زایمان) قطعاً خون‌ها استحاضه است حتی اگر در ایام عادت زن باشد و واجد صفات حیض باشد. (احکام استحاضه در مباحث بعدی خواهد آمد)

اقسام استحاضه

با توجه به مباحث قبلی معلوم شد بعد از پایان نفاس تا ده روز قطعاً خون‌ها استحاضه است و بعد از آن نیز ممکن است خون استحاضه باشد، لذا به بیان اقسام استحاضه و احکام آن می‌پردازیم.

از نظر اکثر فقها استحاضه به سه قسم قلیله، متوسطه و کثیره تقسیم می‌شود و آیت‌الله مکارم شیرازی استحاضه را به دو قسم قلیله و کثیره تقسیم کرده‌اند.

نحوه تشخیص نوع استحاضه

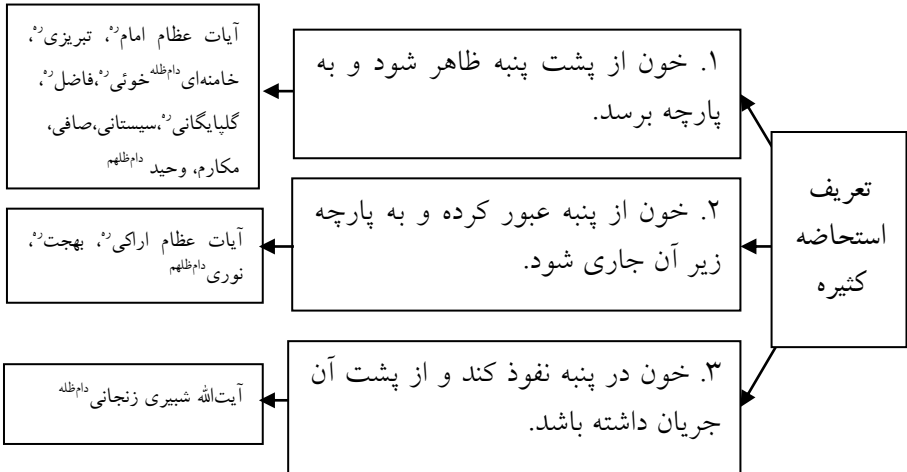
برای تشخیص نوع استحاضه لازم است زن پنبه‌ای را در ابتدای فرج (واژن) قرار دهد و کمی صبر کند (به اندازه یک ریزش خون) بعد با توجه به این که خون چه مقدار در پنبه نفوذ داشته است، حکم استحاضه معلوم می‌شود. لازم به ذکر است با نوار بهداشتی نمی‌توان نوع استحاضه را تشخیص داد.

اکثر مراجع، استحاضه را به سه قسم قلیله، متوسطه و کثیره تقسیم می‌کنند و اقسام استحاضه را به این صورت تعریف می‌کنند: (آدرس در پیوست شماره ۴۹)

نکته: آیت الله مکارم شیرازی استحاضه متوسطه را در حکم قلیله می‌داند.

وظیفه مستحاضه برای نماز

همان‌طور که معلوم شد انجام عبادات بر مستحاضه واجب است و اگر مستحاضه به وظایف خودش عمل کند، عباداتی که در این ایام به جا می‌آورد صحیح است و بعد از پاک شدن نیاز به قضا ندارد. اکنون به تفصیل به بیان وظایف مستحاضه برای هر نماز می‌پردازیم.

وظایف مستحاضه قلیله

مستحاضه قلیله لازم است برای هر نماز این وظایف را انجام دهد:
(آدرس در پیوست شماره ۵۰)

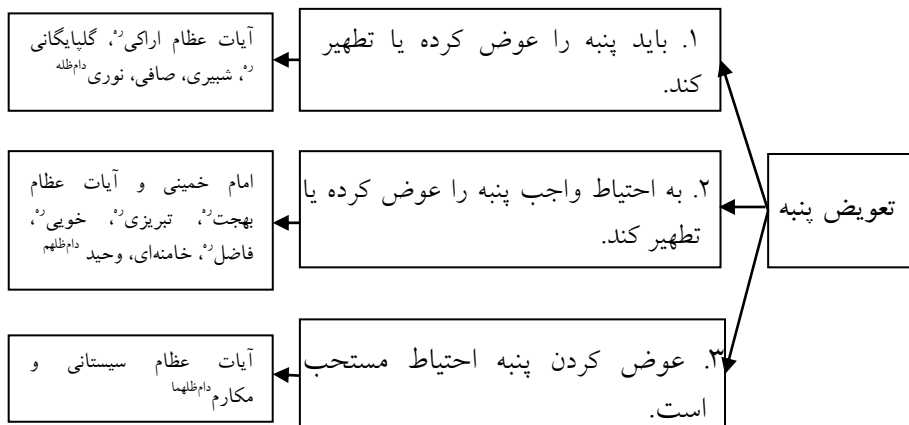
۱. تطهیر ظاهر فرج، اگر آلوده شده باشد.

۲. تطهیر یا تعویض پنبه‌ای که در ابتدای واژن برای جلوگیری از خروج خون قرار می‌دهد.

۳. وضو برای هر نماز

نسبت به تطهیر ظاهر فرج بین فقها اختلافی وجود ندارد و همه می‌فرمایند اگر ظاهر فرج آلوده شده باید آن را تطهیر کند.

در مورد تطهیر یا تعویض پنبه اقوال فقها به این شرح است:

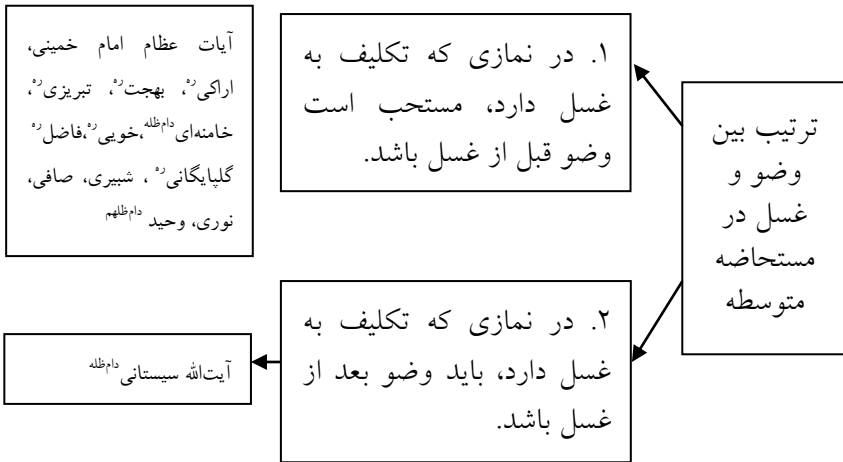
در مورد وضو همه مراجع قائلند باید برای هر نماز یک وضو بگیرد؛ بنابراین با وضوی نماز ظهر نمی‌تواند نماز عصر را بخواند و باید وضوی جدایی بگیرد.

و آیت‌الله مکارم می‌فرمایند برای هر نماز یک وضو بگیرد. اما اگر بین نماز ظهر و عصر یا مغرب و عشاء فاصله نیندازد تکرار وضو برای نماز عصر و عشاء لازم نیست.

وظایف مستحاضه متوسطه

مستحاضه متوسطه علاوه بر انجام اعمال مستحاضه قلیله (تطهیر ظاهر فرج، تعویض پنبه و وضو برای هر نماز) لازم است برای اولین نماز بعد از متوسطه شدن غسل کند و در صورت استمرار استحاضه متوسطه از فردا، هر روز برای نماز صبح غسل به جا آورد. (آدرس در پیوست شماره ۵۱)

انجام روزانه یک غسل در استحاضه متوسطه به نظر اکثر مراجع واجب است. آیت‌الله سیستانی انجام غسل برای مستحاضه متوسطه را احتیاط واجب می‌داند و آیت‌الله شبیری انجام غسل را مستحب می‌دانند و از نظر آیت‌الله مکارم هم از آن‌جا که استحاضه متوسطه در حکم قلیله است، نیاز به غسل ندارد.

لازم است توجه شود مستحاضه متوسطه در صورت استمرار خون، لازم است روزانه یک غسل به جا آورد و این غسل در روز اول متوسطه شدن برای اولین نماز و در روزهای بعد برای نماز صبح واجب است و اگر به هر دلیلی برای نماز صبح غسل را به جا نیاورد، تکلیف غسل به نماز ظهر منتقل می‌شود و به همین ترتیب.

نکته دیگری که باید به آن توجه شود این است که اگر مستحاضه متوسطه استحاضه‌اش به کثیره تبدیل شود لازم است بعد از این تغییر غسل استحاضه به جا آورد و اگر استحاضه‌اش به قلیله تبدیل شود به نظر مشهور فقهاء بعد از این تغییر نیز لازم است غسل نماید.

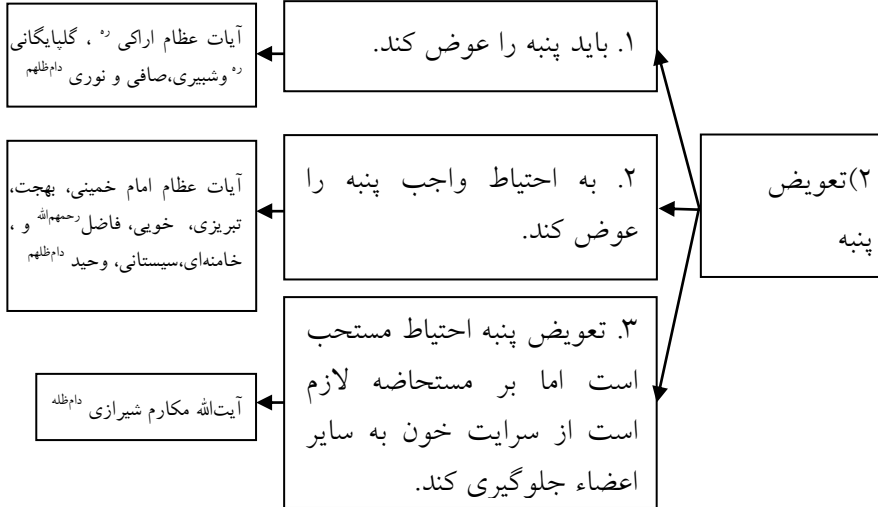

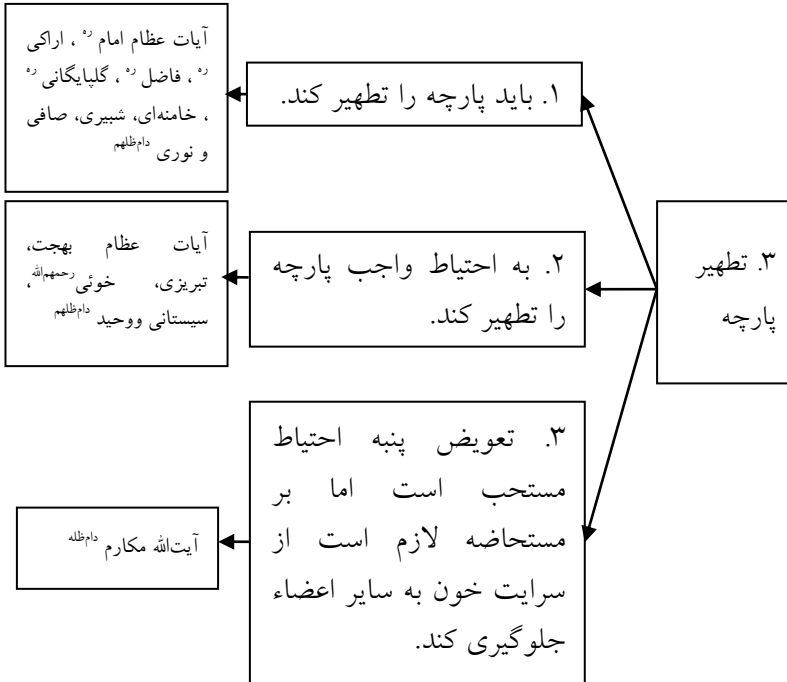
وظایف مستحاضه کثیره

مستحاضه کثیره علاوه بر انجام وظایف مستحاضه قلیله، باید برای هر نماز غسل کند و البته در صورتی که بین نماز ظهر و عصر جمع کند، یک غسل برای هر دو کافی است. همچنین در صورت جمع بین نماز مغرب و عشاء، یک غسل برای هر دو کافی است و اگر بخواهد بین این دو نماز (ظهر و عصر یا مغرب و عشاء) فاصله بیاندازد باید برای هر کدام جداگانه غسل کند. لازم به ذکر است در صورتی که تکرار غسل ها برای فرد ضرر داشته باشد به مقداری که ضرر ندارد باید غسل کند و در مواقعی که ضرر دارد وظیفه اش به تیمم منتقل می شود یعنی باید تیمم بدل از غسل استحاضه کثیره به جا آورد. در مورد اینکه مستحاضه کثیره علاوه بر غسل نیاز به وضو هم دارد یا خیر، نظر مراجع متفاوت است که به تفصیل به وظایف مستحاضه کثیره از نظر مراجع پرداخته می شود. (آدرس در پیوست شماره ۵۲)

(۱) تطهیر ظاهر فرج اگر آلوده شده (اتفاق آراء مراجع)

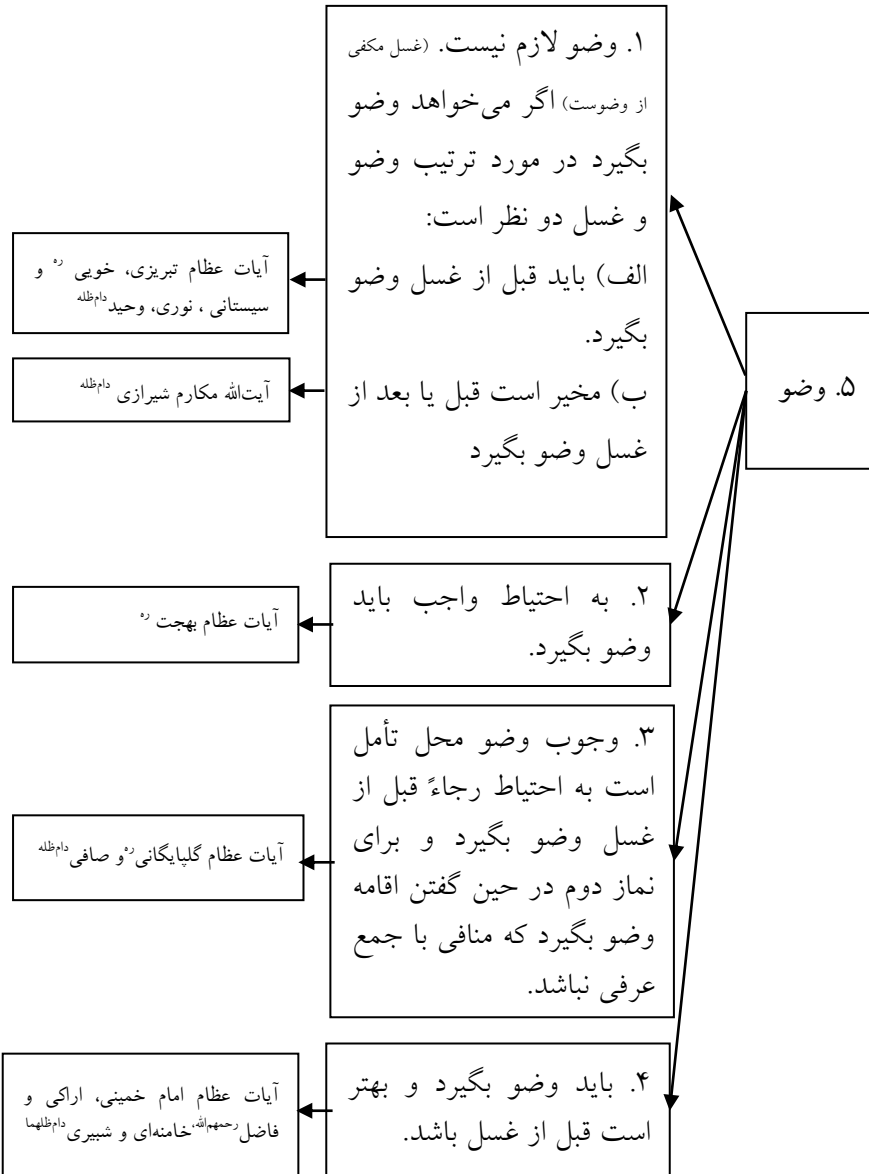
۴. غسل

در صورت جمع بین ظهیرین و
عشائین روزانه سه غسل و در
صورت عدم جمع روزانه ۵ غسل

اتفاق آراء مراجع عظام

الف) اگر بروز خون بر پنبه مستمر
است در صورت جمع بین ظهیرین و
عشائین روزانه سه غسل و در
صورت عدم جمع روزانه ۵ غسل
ب) اگر بروز خون بر پنبه منقطع
است برای نماز اول غسل کند و
بعد از آن تا وقتی خون مجدداً بر
پنبه نیامده تکرار غسل لازم نیست.
اما اگر خون آمد (چه در بین نماز و
چه در اثناء نماز دوم) به احتیاط
واجب مجدداً غسل کند.

آیت الله سیستانی دام ظلّه

سایر وظایف مستحاضه

از آنجا که خون استحاضه حدث است، لازم است مستحاضه بعد از کسب طهارت بلافاصله مشغول نماز شود و بین کسب طهارتش (چه تکلیف وضو داشته باشد و چه غسل) و نماز فاصله‌ای نیندازد.

اگر به هر دلیلی مستحاضه بین کسب طهارت و نماز فاصله بیندازد، طهارتی که کسب کرده کافی نیست و لازم است مجدداً کسب طهارت کند مگر این که از طهارت اول تا نماز پاک باشد یعنی خون حتی در فضای فرج هم وجود نداشته باشد.

علاوه بر این بر مستحاضه لازم است تحفظ کند؛ یعنی پنبه‌ای را در ابتدای مجرای خون به گونه‌ای قرار دهد که مجرا مسدود شده و جلوی خروج خون را بگیرد و اگر مستحاضه متوسطه یا کثیره باشد و قرار دادن پنبه برای جلوگیری از خون کافی نباشد، لازم است علاوه بر آن با پارچه‌ای خود را ببندد به نحوی که خون از او خارج نشود. اگر مستحاضه در تحفظ کوتاهی کند و به همین دلیل خون از او خارج شود، عبادتش صحیح نیست و لازم است مجدداً کسب طهارت کرده و عبادت را به جا آورد.

البته لازم به ذکر است، تحفظ در صورتی بر مستحاضه واجب است که برای او ضرر نداشته باشد. اگر مستحاضه می‌داند تحفظ ضرر دارد یا خوف از ضرر دارد، تحفظ واجب نیست. به عنوان مثال زنی که تازه

زایمان کرده و در موضع فرج بخیه دارد و می ترسد تحفظ کند زخم او آسیب ببیند، تکلیف به تحفظ ندارد و کافی است از سرایت خون به بدن و لباسش جلوگیری کند.

تعیین حیض پس از نفاس

پس از سپری شدن ده روز استحاضه، می تواند حیض ببیند که البته با توجه به اینکه زن صاحب عادت وقتیه است یا خیر، و همچنین خون ها واجد صفات است یا نه، حکم این مدت معلوم می شود.

تعیین حیض بعد از نفاس در صاحب عادت وقتیّه

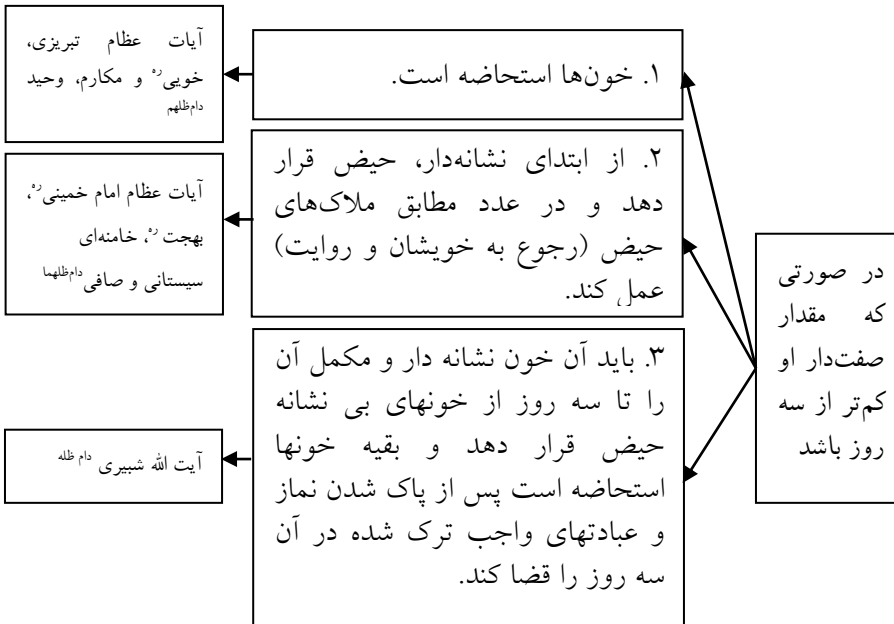
(آدرس در پیوست شماره ۵۳)

تعیین حیض بعد از نفاس در غیر صاحب عادت وقتیّه

اگر زن صاحب عادت وقتیّه نباشد باید به صفات حیض مراجعه کند. اگر خون‌ها واجد صفات حیض است، حیض قرار می‌دهد؛ البته مشروط به این که مقدار صفت‌دار بین سه تا ۱۰ روز باشد. و اگر همه خون‌ها فاقد صفات حیض است، استحاضه است؛ طبق نظر همه مراجع همین حکم است. البته آیت‌الله سیستانی در این مورد می‌فرماید: اگر عادت وقتیّه ندارد باید حیض خود را چنانچه ممکن است با نشانه‌های آن تعیین کند و اگر ممکن نیست مثل آن که همه خونی را که می‌بیند یکسان باشد و یک ماه یا چند ماه به همین صفت ادامه پیدا کند باید در هر ماه، عدد عادت بعضی از خویشاوندان خود را برای خویش حیض قرار دهد و اگر این امر هم ممکن نیست، عددی را که مناسب خود می‌داند انتخاب نماید (با توضیحی که در فصل حیض بیان شده).
(آدرس در پیوست شماره ۵۴)

باید توجه داشت حکم بیان شده (این که به تعداد روزهای صفت دار حیض قرار دهد) در مورد غیرعدویه است. زنی که صاحب عادت عدویه است، در صورتی که دهه سوم قسمتی از خون هایش واجد صفات حیض باشد، باید از ابتدای صفت دار به تعداد عادتش حیض قرار دهد. البته آیات عظام تبریزی و خویی در بحث تجاوز خون عدویه از ۱۰ روز در صورتی که مقدار صفت دار کمتر از ۱۰ روز باشد قائل اند باید به مقدار صفت دار حیض قرار دهد هر چند کم تر یا بیش تر از عدد عادت باشد. و اگر مقدار صفت دار بیش از ۱۰ روز است، به

تعداد عدد عادت حیض قرار دهد و همچنین آیت الله وحید می‌فرمایند: اگر عددیه بیش از ۱۰ روز خون ببیند و مقدار صفت دارش کمتر یا بیشتر از عدد عادت باشد در تفاوت بین عدد عادت و خون صفت‌دار به احتیاط واجب بین تروک حائض و اعمال مستحاضه جمع کند. (آدرس در پیوست شماره ۵۵)

عدم لزوم غسل در روز چهارم

برخی از زنان بعد از نفاس از خون پاک نمی‌شوند و آلودگی‌شان تا یک ماه و بیش‌تر ادامه دارد، گاهی تصور می‌شود روز چهارم زن باید غسل خاصی بکند. با توجه به مباحث قبلی معلوم شد بیش‌تر این خون‌ها استحاضه است و روز چهارم غسل خاصی ندارد. اگر ایامی به عنوان حیض محسوب شود باید بعد از آن غسل حیض کند؛ خون‌های دیگر که استحاضه است در صورت متوسطه یا کثیره بودن باید غسل استحاضه کند. در هر حال اگر شک در انجام وظیفه خود دارد، خوب است بعد از پاک شدن به نیت مافی‌الذمه غسل کند.

غسل نوزاد

برخی افراد گمان می‌کنند نوزاد که به دنیا می‌آید باید غسل داده شود یا در زمانی که مادرش غسل نفاس می‌کند یا مثلاً روز چهارم بعد از زایمان، او را غسل دهند. این گمان صحیح نیست و هیچ غسلی بر نوزاد واجب نیست.

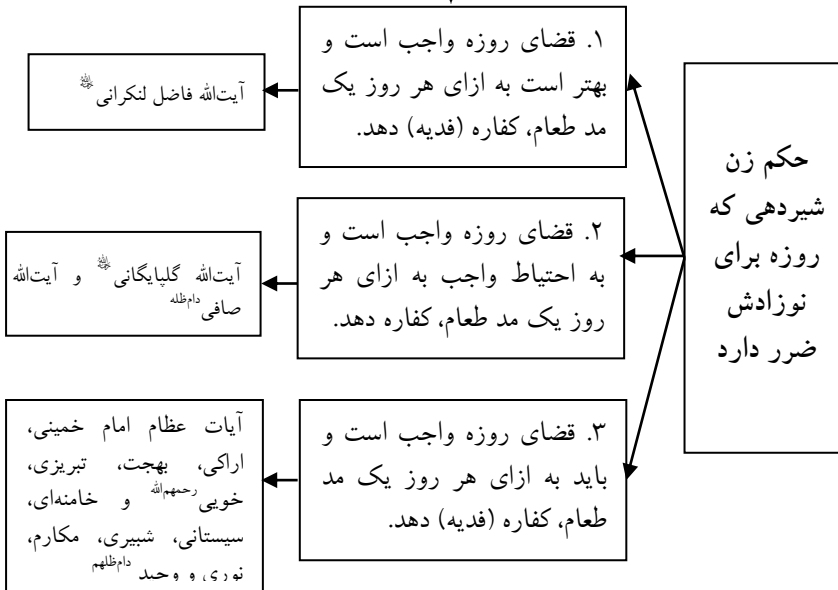
تنها بعد از تولد خوب است نوزاد را غسل دهند و این غسل واجب نیست بلکه مستحب است. (آدرس در پیوست شماره ۵۶)

روزه زن شیرده

با توجه به مطالب قبلی معلوم شد بعد از زایمان حداکثر تا ده روز خون‌ها نفاس است و پس از آن زن نسبت به عبادات خود وظیفه دارد. اگر خون‌ریزی ادامه داشته باشد باید با انجام وظایف مستحاضه نمازهایش را بجا آورد. در ایامی که حکم حیض را دارد ترک عبادت کرده و پس از آن مجدداً نسبت به نماز تکلیف دارد. اما نسبت به روزه چطور؟ در ایام نفاس یا حیض روشن است که روزه نمی‌گیرد و بعداً روزه‌ها را قضا می‌کند. اما در غیر از آن مکلف به روزه است. حال با توجه به شیرده بودن زن جای پاسخ به این سوالات است که:

۱. زنی که زایمان کرده و نوزادش را شیر می‌دهد، نسبت به روزه چه وظیفه‌ای دارد؟
 ۲. آیا در صورتی که روزه برای زن شیرده ضرر داشته باشد، با موردی که برای نوزاد او ضرر دارد، حکم متفاوتی دارد؟
 ۳. اگر زن شیرده بتواند کودکش را با راهی غیر از شیردهی سیر کند، آیا می‌تواند روزه اش را افطار کند؟
 ۴. در صورتی که عذر شیردهی از رمضان امسال تا سال بعد ادامه داشته باشد، زن چه تکلیفی دارد؟
- همان‌طور که گذشت در صورت ضرر داشتن روزه برای زن باردار یا جنین او، حکم وجوب برداشته می‌شود؛ اگر زنی شیرده باشد و روزه برای خودش ضرر دارد، یا شیر او کم است و روزه برای نوزادش ضرر دارد نیز حکم وجوب روزه برداشته می‌شود و قضا و کفاره واجب است، که تفصیل آن خواهد آمد. البته این حکم مشروط به آن است که راه دیگری برای سیر کردن نوزاد وجود نداشته باشد؛ بنابراین به عنوان مثال اگر زن دیگری هست که کودک را شیر دهد یا می‌توان او را با غذا سیر کرد، مادر تکلیف به روزه دارد و افطار بر او جایز نیست.
- اگر مادر به خاطر ضرر داشتن روزه برای نوزادش یا برای خودش روزه نگرفت، تکلیف به قضا و کفاره دارد. (آدرس پیوست شماره ۵۷)

آیات عظام تبریزی
رحمهما الله ووحيد
دام ظلّه

۱. باید روزه را قضا نماید و به احتیاط مستحب
به ازای هر روز یک مد طعام به فقیر، کفاره دهد.

آیات عظام امام خمینی
گلپایگانی و صافی
رحمهما الله و نورى
دام ظلّه

۲. باید روزه را قضا نماید و به احتیاط واجب به
ازای هر روز یک مد طعام به فقیر، کفاره دهد.

آیات عظام اراکی، بهجت،
فاضل رحمهم الله، سیستانی
دام ظلّه

۳. باید روزه را قضا نماید و به ازای هر روز یک
مد طعام به فقیر، کفاره دهد.

آیت الله مکارم
دام ظلّه

۴. باید روزه را قضا نماید و کفاره ندارد، مگر اینکه
تا رمضان سال بعد، هم چنان روزه برای خودش
ضرر داشته باشد، که در این صورت حکم بیمار را
دارد، قضا ساقط است و به ازای هر روز یک مد
طعام به فقیر، کفاره دهد.

آیت الله خامنه‌ای
دام ظلّه

۵. باید روزه را قضا نماید و به احتیاط واجب به
ازای هر روز یک مد طعام به فقیر کفاره دهد مگر
اینکه تا رمضان سال بعد، هم چنان روزه برای
خودش ضرر داشته باشد، که در این صورت حکم
بیمار را دارد، قضا ساقط است و به ازای هر روز
یک مد طعام، کفاره دهد.

آیت الله شبیری^۱
دام ظلّه

۶. اگر تا رمضان بعد عذرش برطرف شود، باید
روزه را قضا نماید و به احتیاط مستحب برای هر
روز یک مد طعام کفاره دهد و اگر تا رمضان بعد
عذرش ادامه داشته باشد و قضای روزه مشقت
داشته باشد باید به ازای هر روز یک مد طعام کفاره
دهد و اگر عذر ادامه دارد و از قضای روزه حتی با
مشقت عاجز باشد، تکلیفی ندارد.

حکم زن
شیرده در
صورتی که
روزه برای
خودش ضرر
دارد

پیوست‌ها

پیوست شماره ۱ (اجازه شوهر در جلوگیری موقت از بارداری)

- امام خمینی (ره): استفتائات، ج ۳، ص ۲۸۳، س ۷
- آیت‌الله بهجت (ره): استفتائات، ۱۳۸۶، ج ۴، ص ۷۷، س ۴۸۴۲
- آیت‌الله تبریزی (ره): صراط‌النجاه، ۱۳۸۴، ج ۹، ص ۲۷۵، س ۹۳۰؛ منهاج-الصالحین، ۱۴۲۶ ه.ق، ج ۲، ص ۳۵۶، م ۱۳۷۸
- آیت‌الله خامنه‌ای (دام‌ظله): اجوبة الاستفتائات، ص ۳۰۰، س ۱۲۵۹، سال ۱۳۸۸؛ (استفتاء شفاهی از دفتر)
- آیت‌الله خویی (ره): صراط‌النجاه، ۱۴۲۵ ه.ق، ج ۲، ص ۳۱۹، س ۱۰۰۵؛ منهاج-الصالحین، ۱۴۱۰ ه.ق، ج ۲، ص ۲۸۴، م ۱۳۷۸
- آیت‌الله سیستانی (دام‌ظله): منهاج‌الصالحین، ج ۳، ص ۱۱۶، م ۳۸۵؛ ملحقات کتاب منهاج‌الصالحین، ص ۲۱۷، س ۱۶۹
- آیت‌الله شبیری زنجانی (دام‌ظله): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات
- آیت‌الله صافی گلپایگانی (دام‌ظله): جامع‌الاحکام، ج ۲، ص ۵۴، س ۱۴۰۵
- آیت‌الله فاضل (ره): جامع‌المسائل، ج ۱، ص ۴۵۹، س ۱۷۵۱ و ج ۲، ص ۴۸۰، با استفاده از س ۱۳۳۷
- آیت‌الله گلپایگانی (ره): مجمع‌المسائل، ۱۴۱۲ ه.ق، ج ۲، ص ۱۷۳، س ۴۸۶؛ همان، ج ۳، ۱۴۰۹ ه.ق، ص ۲۴۴، س ۷۰

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): استفتائات جدید، ج ۲، ص ۶۱۰، با استفاده از
س ۱۷۶۵ و سایت معظم له

آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): هزار و یک مسأله فقهی، ج ۱، ص ۲۸۰،
س ۹۶۰ و ص ۲۸۱، با استفاده از س ۹۶۲

آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): منهاج الصالحین، ج ۳، ص ۳۲۲، م ۱۳۷۸

پیوست شماره ۲ (مصرف قرص با شک در بارداری)

امام خمینی (ره)، استفتائات، ج ۳، ص ۲۸۳، س ۸

آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): سایت معظم له

آیت الله سیستانی (دام ظلّه): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله شبیری (دام ظلّه): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله فاضل لنکرانی (ره): جامع المسائل، ج ۱، ص ۴۹۳، س ۱۷۶۹

آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): استفتائات پزشکی، ص ۲۹۸، س ۳۶۲،

مورد ۷

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات و

سایت معظم له

آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): هزار و یک مسأله، ج ۲، ص ۲۸۵، س ۹۲۲

آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات

پیوست شماره ۳

(مصرف قرص به دلیل عقب افتادن عادت ماهانه)

- آیت الله سیستانی (دام ظلّه): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات
 آیت الله شبیری (دام ظلّه): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات
 آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات
 آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات

پیوست شماره ۴ (خونریزی پس از شک در بارداری)

- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۲۹۹، م ۵۱۲
 آیت الله بهجت (ره): وسیلة النجاة، ج ۱، ص ۷۷، فصل فی النفاس
 آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۲۸۹، م ۵۱۸

پیوست شماره ۵ (رکوع فرد معذور)

- امام خمینی (ره): توضیح المسائل، ص ۱۳۹ و ۱۴۰، م ۱۰۳۶، ۱۰۳۷ و ۱۰۳۸؛
 تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۱۵۴، القول فی الركوع، م ۲۴
 آیت الله اراکی (ره): توضیح المسائل، ص ۱۸۷ و ۱۸۸، م ۱۰۲۸، ۱۰۲۹ و ۱۰۳۰؛
 مسائل الواضحه، ج ۱، ص ۱۸۲ و ۱۸۳، م ۱۰۲۸، ۱۰۲۹ و ۱۰۳۰

آیت الله بهجت (ره): توضیح المسائل، ص ۱۶۶، م ۸۴۸ و ۸۴۹؛ وسیلة النجاة، ص ۲۰۸، م ۷۲۵

آیت الله تبریزی (ره): توضیح المسائل، ص ۱۵۹، م ۱۰۴۵، ۱۰۴۶ و ۱۰۴۷؛ منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۱۷۷، م ۶۴۰

آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): استفتانات موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله خویی (ره): توضیح المسائل، ص ۱۷۸، م ۱۰۴۵، ۱۰۴۶ و ۱۰۴۷؛ منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۱۷۲، م ۶۴۰

آیت الله سیستانی (دام ظلّه): توضیح المسائل جامع، ج ۲، ص ۳۵۹ و ۳۶۰؛ ۱۲۲۸، ۱۲۲۹ و ۱۲۳۰؛ منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۲۱۶، م ۶۴۰

آیت الله شبیری (دام ظلّه): مسائل الشرعیّه، ص ۲۳۳، م ۱۰۴۵، ۱۰۴۶ و ۱۰۴۷؛ توضیح المسائل، ص ۲۲۲، م ۱۰۴۶ و ۱۰۴۷

آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): توضیح المسائل جدید، ص ۱۷۹، م ۱۰۴۵، ۱۰۴۶ و ۱۰۴۷؛ هداية العباد، ج ۱، ص ۱۳۳، م ۷۸۵

آیت الله فاضل (ره): توضیح المسائل، ص ۱۷۴ و ۱۷۵، م ۱۰۵۶، ۱۰۵۷ و ۱۰۵۸؛ احکام الواضحه، ص ۱۵۷ و ۱۵۸، م ۶۵۴ و ۶۵۵

آیت الله گلپایگانی (ره): توضیح المسائل، ص ۱۸۰، م ۱۰۴۵، ۱۰۴۶ و ۱۰۴۷؛ هداية العباد، ج ۱، ص ۱۵۵، م ۷۸۵

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۷۵، م ۹۳۶؛ عروة الوثقی، ج ۱، ص ۵۶۰، م ۲ و ۳

آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۲۱۱ و ۲۱۲، م ۱۰۳۷،
 ۱۰۳۸ و ۱۰۳۹؛ عروة الوثقی، ص ۱۴۱، فصل فی الركوع
 آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۸۵، م ۱۰۴۵، ۱۰۴۶ و
 ۱۰۴۷؛ منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۱۸۹، م ۶۴۰

پیوست شماره ۶) نماز عاجز از ایستادن)

توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۵۴۱، م ۹۷۲

پیوست شماره ۷) سجده فرد معذور)

امام خمینی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۵۲۳ و ۵۲۴، م ۱۲؛ توضیح المسائل،
 ص ۱۴۳، م ۱۰۶۸، ۱۰۶۹ و ۱۰۷۰
 آیت الله اراکی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۵۲۳ و ۵۲۴، م ۱۲؛ توضیح المسائل،
 ص ۱۹۲، م ۱۰۶۰، ۱۰۶۱ و ۱۰۶۲
 آیت الله بهجت (ره): وسیلة النجاة، ج ۱، ص ۲۱۳، م ۷۴۳؛ جامع المسائل، ج ۱،
 ص ۳۵۸
 آیت الله تبریزی (ره): منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۱۷۹، م ۶۴۹؛ توضیح المسائل،
 ص ۱۶۳، م ۱۰۷۷ و ۱۰۷۹

آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۵۲۳ و ۵۲۴، م ۱۲؛ توضیح-
المسائل، ص ۱۴۳، م ۱۰۶۸، ۱۰۶۹ و ۱۰۷۰

آیت الله خویی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۴۹۹، م ۱۲؛ توضیح المسائل، ص ۱۸۲،
م ۱۰۷۷ و ۱۰۷۹

آیت الله سیستانی (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۲، ص ۱۶۴ و ۱۶۵، م ۱۲؛ توضیح-
المسائل جامع، ص ۳۷۲، م ۱۲۸۵ و ۱۲۸۶

آیت الله شبیری زنجانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۲۲۷، م ۱۰۷۷ و ۱۰۷۹؛
مسائل الشرعیه، ص ۲۳۹، م ۱۰۷۷ و ۱۰۷۹

آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): هداية العباد، ج ۱، ص ۱۳۷، م ۸۱۰؛ توضیح-
المسائل، ص ۱۸۴، م ۱۰۷۷، ۱۰۷۸ و ۱۰۷۹

آیت الله فاضل (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۴۹۸، م ۱۲ (۱۶۲۰)

آیت الله گلپایگانی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۵۲۳ و ۵۲۴، م ۱۲؛ توضیح-
المسائل، ص ۱۸۵، م ۱۰۷۷، ۱۰۷۸ و ۱۰۷۹

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۵۷۳، م ۱۲؛ توضیح-
المسائل، ص ۱۷۹، م ۹۵۹

آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): التعليقات على عروة الوثقی، ج ۱، ص ۱۴۲،
م ۱۲؛ توضیح المسائل، ص ۲۱۶، م ۱۰۶۹، ۱۰۷۰ و ۱۰۷۱

آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۱۹۵، م ۶۴۹؛
توضیح المسائل، ص ۳۹۱، م ۱۰۷۷ و ۱۰۷۹

پیوست شماره ۸ (نماز عاجز از نشستن و برخاستن)

آیت الله بهجت (ره): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات، جزوه نماز، ص ۸۵

آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات، جزوه نماز، ص ۸۵

آیت الله سیستانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات، جزوه نماز، ص ۸۵

آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات، جزوه نماز، ص ۸۵

آیت الله فاضل (ره): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات، جزوه نماز، ص ۸۵

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات، جزوه نماز، ص ۸۵

آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات، جزوه نماز، ص ۸۵

آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات، جزوه نماز، ص ۸۵

پیوست شماره ۹ (نماز عاجز از قیام در برخی رکعات)

العروة الوثقی، ج ۱، ص ۴۸۹، م ۲۰

پیوست شماره ۱۰ (نماز عاجز از نشستن)

توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۵۴۱، م ۹۷۱

پیوست شماره ۱۱ (سجده و رکوع خوابیده)

امام خمینی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۴۸۸، م ۱۵

آیت الله اراکی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۴۸۸، م ۱۵

آیت الله بهجت (ره): وسیلة النجاة، ج ۱، ص ۲۰۱، م ۶۹۹ و ص ۲۰۸، م ۷۲۵ و

ص ۲۱۳، م ۷۴۳؛ جامع المسائل، ج ۱، ص ۳۵۴

آیت الله تبریزی (ره): منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۱۶۵، م ۵۹۲ و ص ۱۷۹، م ۶۴۹

آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۴۸۸، م ۱۵

آیت الله خویی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۴۶۵، م ۱۵ (۱۴۷۵) و ص ۴۹۹، م ۱۲

(۱۶۲۰)

آیت الله سیستانی (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۱۲۳، م ۱۵

آیت الله شبیری (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۲۲۲، م ۱۰۴۶ و ص ۲۲۷،
م ۱۰۷۹

آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): هدایة العباد، ج ۱، ص ۱۲۸، م ۷۵۳ و
ص ۱۳۳، م ۷۸۵ و ص ۱۳۷، م ۸۱۰

آیت الله فاضل (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۴۶۲، م ۱۵ (۱۴۷۵)

آیت الله گلپایگانی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۴۸۸، م ۱۵

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۵۳۳، م ۱۵

آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): التعليقات على العروة الوثقی، ص ۱۳۷، م ۱۵

آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۱۷۸، م ۵۹۲ و
ص ۱۹۵، م ۶۴۹

پیوست شماره ۱۲ و ۱۳ (روزه زن باردار در صورت ضرر

داشتن روزه برای جنین یا برای خودش)

امام خمینی (ره): تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۲۹۵ و ۲۹۶، م ۸؛ توضیح المسائل،
ص ۲۴۵، م ۱۷۲۸

آیت الله اراکی (ره): توضیح المسائل، ص ۳۱۰، م ۱۷۶۱؛ مسائل الواضحه، ج ۱،
ص ۲۹۸، م ۱۷۶۱

آیت الله بهجت (ره): وسیلة النجاة، ص ۳۱۹، م ۸؛ توضیح المسائل، ص ۲۶۶، م ۱۳۶۵

آیت الله تبریزی (ره): توضیح المسائل، ص ۲۵۶، م ۱۷۳۷؛ منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۲۸۱، الفصل الخامس

آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): اجوبة الاستفتائات، ص ۱۵۵، س ۷۴۵ و ۸۰۶؛ استفتائات جدید، ج ۱، ص ۲۷، س ۱۵۰

آیت الله خویی (ره): توضیح المسائل، ص ۲۹۵، م ۱۷۳۷؛ العروة الوثقی، ج ۲، ص ۴۷، الرابع والخامس

آیت الله سیستانی (دام ظلّه): توضیح المسائل جامع، ص ۵۷۹، م ۲۰۸۷؛ منهاج-الصالحین، ج ۱، ص ۳۳۱، الفصل الخامس

آیت الله شبیری (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۳۵۶، م ۱۷۳۷؛ جزوه احکام و استفتائات روزه، ص ۵۷، س ۱۹۲

آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۳۳۷، م ۱۷۳۷؛ هدایة العباد، ج ۱، ص ۲۳۰، م ۱۳۶۴

آیت الله فاضل لنکرانی (ره): توضیح المسائل، ص ۳۳۳، م ۱۷۹۳؛ استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله گلپایگانی (ره): توضیح المسائل، ص ۲۹۴، م ۱۷۳۷؛ هدایة العباد، ج ۱، ص ۲۷۰، م ۱۳۶۵

آیت الله مکارم شیرازی (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۲۶۹، م ۱۴۵۳؛
 العروة الوثقی، ج ۲، ص ۵۷-۵۶، الرابع و الخامس
 آیت الله نوری همدانی (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۳۳۲-۳۳۳، م ۱۷۲۵؛
 منتخب المسائل، ص ۱۸۱، م ۴۷۲ و ۴۷۳
 آیت الله وحید خراسانی (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۳۰۱، م ۱۷۳۶؛ منهاج-
 الصالحین، ص ۲۹۶-۲۹۵، الفصل الخامس

پیوست شماره ۱۴

(تعلق کفاره به سبب ترک روزه در ماه‌های اول بارداری)

آیت الله تبریزی (ره): استفتائات جدید، ص ۱۴۲، س ۶۷۹ و س ۶۹۶؛ صراط-
 النجاة، ج ۱، ص ۳۰۲
 آیت الله خامنه ای (ره): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات
 آیت الله خویی (ره): صراط النجاة، ج ۱، ص ۳۰۲؛ استفتائات، ص ۱۱۲، س ۳۷۰
 آیت الله سیستانی (دام‌ظله): توضیح المسائل جامع، ج ۱، ص ۵۷۹، م ۲۰۸۷
 آیت الله شبیری زنجانی (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۳۵۶، م ۱۷۳۷
 آیت الله صافی گلپایگانی (دام‌ظله): جامع الاحکام، ج ۱، ص ۱۴۳، س ۵۱۰
 آیت الله نوری همدانی (دام‌ظله): استفتاء شفاهی از دفتر
 آیت الله وحید خراسانی (دام‌ظله): استفتاء شفاهی از دفتر معظم له

پیوست شماره ۱۵ (کفاره تأخیر)

آیت الله بهجت (ره): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات
 آیت الله تبریزی (ره): استفتائات جدید، ص ۱۴۲، ص ۶۷۹ و ص ۱۴۵، ص ۶۹۶
 آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات
 آیت الله سیستانی (دام ظلّه): منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۳۳۷، با استفاده از
 م ۱۰۵؛ استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات
 آیت الله شبیری (دام ظلّه): جزوه احکام و استفتائات روزه، ص ۵۷، ص ۱۹۲
 آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به
 سؤالات

آیت الله فاضل (ره): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات
 آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات
 و استفتاء شفاهی از دفتر معظم له
 آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات
 آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): احکام بانوان، ص ۱۳۳، ص ۱۲۹

پیوست شماره ۱۶ (رابطه زناشویی با زن باردار)

امام خمینی (ره): توضیح المسائل، ص ۶۹، م ۵۱۴؛ تحریر الوسیله، ج ۱،
 ص ۶۲، م ۶

آیت الله اراکی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۴، م ۵۱۰؛ المسائل الواضحه، ج ۱، ص ۹۲، م ۵۰۸

آیت الله بهجت (ره): توضیح المسائل، ص ۸۹، م ۴۴۲؛ وسیلة النجاة، ج ۱، ص ۸۹، م ۳۱۵

آیت الله تبریزی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۴، م ۵۲۰؛ منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۷۵، م ۲۵۷

آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): رساله آموزشی، ج ۱، ص ۸۳۱
آیت الله خویی (ره): توضیح المسائل، ص ۸۹، م ۵۲۰؛ منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۷۸، م ۲۲۵

آیت الله سیستانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۰۸، م ۵۲۰؛
منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۹۳، م ۲۵۸

آیت الله شبیری (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۱۷، م ۵۲۰
آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۹۶، م ۵۱۴؛
هدایة العباد، ج ۱، ص ۵۱، م ۳۰۳

آیت الله فاضل (ره): توضیح المسائل، ص ۹۶، م ۵۱۴؛ المسائل الواضحه،
ص ۶۲، م ۲۷۱

آیت الله گلپایگانی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۰، م ۵۲۰؛ هدایة العباد، ج ۱،
ص ۶۱، م ۳۰۳

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۹۳، م ۴۸۹؛
عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۸۳، م ۱۰

آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۰۷، م ۵۱۵؛
 التعلیقات علی العروة الوثقی، ص ۷۴، م ۱۰
 آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۲۸۹، م ۵۲۰؛ منهاج-
 الصالحین، ج ۲، ص ۷۶، م ۲۵۷

پیوست شماره ۱۷ (طلاق زن باردار)

امام خمینی (ره): توضیح المسائل، ص ۶۹، م ۵۱۴؛ تحریر الوسیله، ج ۱،
 ص ۶۲، م ۶
 آیت الله اراکی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۴، م ۵۱۰؛ المسائل الواضحه، ج ۱،
 ص ۹۲، م ۵۰۸
 آیت الله بهجت (ره): توضیح المسائل، ص ۸۹، م ۴۴۲؛ وسیله النجاة، ج ۱،
 ص ۸۹، م ۳۱۵
 آیت الله تبریزی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۴، م ۵۲۰؛ منهاج الصالحین، ج ۱،
 ص ۷۵، م ۲۵۷
 آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): رساله آموزشی، ج ۱، ص ۸۳۱
 آیت الله خویی (ره): توضیح المسائل، ص ۸۹، م ۵۲۰؛ منهاج الصالحین، ج ۱،
 ص ۷۸، م ۲۲۵
 آیت الله سیستانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۰۸، م ۵۲۰؛ منهاج الصالحین،
 ج ۱، ص ۹۳، م ۲۵۸

- آیت الله شبیری (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۱۱۷، م ۵۲۰
- آیت الله صافی گلپایگانی (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۹۶، م ۵۱۴؛
هدایة العباد، ج ۱، ص ۵۱، م ۳۰۳
- آیت الله فاضل (ره): توضیح المسائل، ص ۹۶، م ۵۱۴؛ المسائل الواضحه،
ص ۶۲، م ۲۷۱
- آیت الله گلپایگانی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۰، م ۵۲۰؛ هدایة العباد، ج ۱،
ص ۶۱، م ۳۰۳
- آیت الله مکارم شیرازی (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۹۳، م ۴۸۹؛
عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۸۳، م ۱۰
- آیت الله نوری همدانی (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۱۰۷، م ۵۱۵؛
التعلیقات علی العروة الوثقی، ص ۷۴، م ۱۰
- آیت الله وحید خراسانی (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۲۸۹، م ۵۲۰؛ منهاج-
الصالحین، ج ۲، ص ۷۶، م ۲۵۷

پیوست شماره ۱۸ (مراجعه زن باردار به پزشک مرد)

توضیح المسائل مراجع، ج ۲، ص ۴۹۱، م ۲۴۴۱

پیوست شماره ۱۹ (محدوده جواز نگاه پزشک به بدن بیمار)

توضیح المسائل مراجع، ج ۲، ص ۴۹۱، م ۲۴۴۲

پیوست شماره ۲۰ (حاملگی پوچ)

آیت الله شبیری زنجانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به
سؤالات

آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به
سؤالات

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به
سؤالات

پیوست شماره ۲۱ (خونریزی زن باردار با شرایط حیض و تأخیر ۲۰ روز از وقت عادت)

امام خمینی (ره): تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۴۵، بحث حیض، م ۲

آیت الله اراکی (ره): العروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۲۳، فصل فی الحيض، م ۳

آیت الله بهجت (ره): توضیح المسائل، ص ۸۲، م ۴۰۱

آیت الله تبریزی (ره): منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۵۹، م ۲۱۴

آیت الله خامنه‌ای (دام ظلّه): تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۴۵، بحث حیض، م ۲

- آیت الله خوئی (ره): العروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۲۳، فصل فی الحيض، م ۳
- آیت الله سیستانی (دام ظلّه): توضیح المسائل جامع، ج ۱، ص ۱۵۷، م ۴۷۳
- آیت الله شبیری زنجانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۹۳، م ۴۴۳
- آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۸۸، م ۴۴۳
- آیت الله فاضل لنکرانی (ره): العروة الوثقی مع تعلیقات، ج ۱، ص ۲۰۲، م ۳
- آیت الله گلپایگانی (ره): العروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۲۳، م ۳
- آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات، شماره ۶۰۷۰۱۶ تاریخ ۹۵/۶/۱۲
- آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): التعلیقات علی کتاب العروة، ص ۶۴، م ۳
- آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۶۵، م ۲۱۴

پیوست شماره ۲۲) خون ریزی باردار بدون شرایط حیض)

- اتفاق آراء مراجع به غیر از آیت الله شبیری زنجانی (دام ظلّه): توضیح-
المسائل مراجع، ج ۱، م ۴۳۳
- آیت الله شبیری زنجانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۹۳، م ۴۴۳

پیوست شماره ۲۳) خون نزدیک به زایمان)

- امام خمینی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۵، فصل فی النفاس

آیت الله اراکی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۵، فصل فی النفاس

آیت الله بهجت (ره): وسیلة النجاة، ص ۸۹، م ۳۱۲

آیت الله تبریزی (ره): منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۷۳، م ۲۵۴

آیت الله خوئی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۵، فصل فی النفاس و منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۷۰، م ۲۵۴

آیت الله سیستانی (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۷۰، فصل فی النفاس و منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۹۱، م ۲۵۴

آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): هداية العباد، ج ۱، ص ۵۰، م ۳۰۰

آیت الله فاضل لنکرانی (ره): عروة الوثقی مع التعليقات، ج ۱، ص ۲۳۱، فصل فی النفاس

آیت الله گلپایگانی (ره): هداية العباد، ج ۱، ص ۶۰، م ۳۰۰

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۷۹، فصل فی - النفاس

آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): التعليقات على العروة الوثقی، ص ۷۲

آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۷۴، م ۲۵۴

پیوست شماره ۲۴ (خون هم زمان با درد زایمان)

آیت الله سیستانی (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۷۰، فصل فی النفاس

آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): التعليقات على العروة الوثقى، ص ۷۲

پیوست شماره ۲۵ (پاره شدن کیسه جنین و خروج آب)

آیت الله فاضل لنکرانی (ره): جامع المسائل، ج ۱، ص ۴۰، س ۷۵

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): استفتانات، ج ۲، ص ۴۳، س ۵۰

سایر مراجع: توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۶۷، با استفاده از م ۸۳

پیوست شماره ۲۶ (شک در سقط جنین و حکم خون بعد از آن)

امام خمینی: توضیح المسائل، ص ۶۹، م ۵۱۲

آیت الله اراکی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۴، م ۵۰۸

آیت الله بهجت (ره): وسیلة النجاة، ص ۸۸، م ۳۰۷

آیت الله تبریزی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۶، م ۵۱۸

آیت الله خامنه‌ای (دام ظلّه): توضیح المسائل امام خمینی، ص ۶۹، م ۵۱۲

آیت الله خویی (ره): توضیح المسائل، ص ۸۹، م ۵۱۸

آیت الله سیستانی (دام ظلّه): توضیح المسائل جامع، ص ۲۰۰، م ۵۸۲

آیت الله شبیری (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۱۷، م ۵۱۸

آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۰۶، م ۵۱۸

آیت الله فاضل (ره): توضیح المسائل، ص ۸۵، م ۵۰۸

آیت الله گلپایگانی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۰، م ۵۱۸
 آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۹۱، م ۴۸۷
 آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۰۷، م ۵۱۳
 آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۲۸۹، م ۵۱۸

پیوست شماره ۲۷ (سقط جنین ناقص الخلقه)

امام خمینی (ره): استفتائات، ج ۳، ص ۲۹۱، با استفاده از س ۳۱
 آیت الله بهجت (ره): احکام و استفتائات پزشکی، ص ۴۴، س ۵
 آیت الله تبریزی (ره): صراط النجاة، ج ۹، ص ۲۷۸، س ۹۴۳
 آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات
 آیت الله خویی (ره): استفتائات، ص ۳۸۳، با استفاده از س ۱۲۳۷
 آیت الله سیستانی (دام ظلّه): استفتائات، ج ۱، ص ۳۵۰، م ۱
 آیت الله شبیری (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات (۲)
 رجب ۱۴۳۷
 آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): جامع الاحکام، ج ۲، ص ۵۶، س ۱۴۱۰؛
 استفتائات پزشکی، ص ۶۶، س ۷۹
 آیت الله فاضل (ره): جامع المسائل، ج ۲، ص ۴۸۲، س ۱۳۴۶

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): استفتائات جدید، ج ۱، ص ۴۵۳ و ۴۵۴،
س ۱۴۸۷

آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): هزار و یک مسأله فقهی، ج ۲، ص ۲۷۵،
س ۸۸۲

آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به
سؤالات

پیوست شماره ۲۸ (سقط جنین به جهت حفظ حیات مادر)

امام خمینی (ره): استفتائات (سه جلدی)، ج ۳، ص ۲۹۱، س ۳۲ و ۳۳ و
استفتائات (ده جلدی)، ج ۱۰، ص ۱۵۱، س ۱۱۵۵۰
آیت الله اراکی (ره): استفتائات، ص ۲۵۰، س ۹

آیت الله بهجت (ره): احکام و استفتائات پزشکی، ص ۴۳، م ۳ و ص ۴۴،
م ۷؛ استفتائات، ج ۴، ص ۷۳، س ۴۸۳۰ و ص ۷۴، س ۴۸۳۳؛ توضیح المسائل،
مسائل متفرقه، م ۷۱۴

آیت الله تبریزی (ره): صراط النجاة، ج ۹، ص ۲۷۲، س ۹۱۶ و ص ۲۷۳،
س ۹۲۲ و استفتائات، ج ۱، ص ۴۷۶ و ۴۷۷، س ۲۰۹۷ و ۲۰۹۹

آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): اجوبة الاستفتائات، ص ۲۷۸، س ۱۲۶۶

آیت الله خویی (ره): استفتائات، ص ۳۸۳، س ۱۲۳۷ و ۱۲۳۸

آیت الله سیستانی (دام ظلّه): منهاج الصالحین، ج ۳، ص ۱۱۵، م ۳۸۴؛ ملحقات
 منهاج الصالحین، ص ۲۱۹، س ۱۸۵؛ استفتائات، ج ۱، ص ۳۵۰، م ۱
 آیت الله شبیری زنجانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به
 سؤالات، رجب ۱۴۳۷
 آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): مسائل جدید از دیدگاه علما و مراجع
 تقلید، ج ۴، ص ۱۳۸؛ استفتاء شفاهی از دفتر معظم له
 آیت الله فاضل لنکرانی (دام ظلّه): جامع المسائل، ج ۱، ص ۴۹۰، س ۱۷۵۴ و
 ص ۴۹۲، س ۱۷۶۱ و ۱۷۶۲
 آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): استفتائات، ج ۳، ص ۵۲۶، س ۱۴۵۲؛
 استفتائات، ج ۱، ص ۳۹۲، س ۱۵۰۶؛ احکام پزشکی، ص ۹۰، با استفاده از
 س ۲۲۷
 آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): هزار و یک مسأله فقهی، ج ۲، ص ۲۷۵،
 س ۸۸۱ و استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات به تاریخ ۹۵/۷/۱۲
 آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به
 سؤالات

پیوست شماره ۲۹) سقط جنین به جهت حفظ سلامت مادر)

آیت الله تبریزی (ره): استفتائات، ج ۱، ص ۴۷۷، س ۲۰۹۸
 آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): پزشکی در آینه اجتهاد، ص ۱۵۴

- آیت الله خویی (ره): استفتائات، ص ۳۸۳، س ۱۲۳۷ و ۱۲۳۸
- آیت الله سیستانی (دام‌ظله): منهاج الصالحین، ج ۳، ص ۱۱۵، م ۳۸۴ و استفتائات، ج ۱، ص ۲۹۷، م ۱
- آیت الله شبیری زنجانی (دام‌ظله): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات
- آیت الله صافی گلپایگانی (دام‌ظله): استفتائات پزشکی، ص ۲۳۰، س ۲۹۴
- آیت الله فاضل لنکرانی (ره): جامع المسائل، ج ۱، ص ۴۶۰، س ۱۷۵۴
- آیت الله مکارم شیرازی (دام‌ظله): احکام پزشکی، ص ۹۲، س ۲۲۹ و استفتائات، ج ۱، ص ۴۵۷، س ۱۴۹۷
- آیت الله نوری همدانی (دام‌ظله): هزار و یک مسأله فقهی، ج ۱، ص ۲۹۲، س ۹۸۸ و ج ۲، ص ۲۷۴، س ۸۷۷
- آیت الله وحید خراسانی (دام‌ظله): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات

پیوست شماره ۳۰ (دیه سقط جنین)

- آیت الله بهجت (ره): استفتائات، ج ۴، ص ۵۰۶، س ۶۲۸۴
- آیت الله تبریزی (ره): صراط النجاة، ج ۹، ص ۲۷۳، س ۹۲۲
- آیت الله خامنه‌ای (دام‌ظله): پزشکی در آینه اجتهاد، ص ۱۵۴

- آیت الله سیستانی (دام ظلّه): ملحقات کتاب منهاج الصالحین، ص ۲۱۹،
 س ۱۸۵ و استفتائات، ص ۲۹۹، م ۳
- آیت الله شبیری زنجانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به
 سؤالات، تاریخ ۱ رجب ۱۴۳۷
- آیت الله فاضل لنکرانی (ره): جامع المسائل، ص ۴۶۰، س ۱۷۵۴
- آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): استفتائات، ج ۱، ص ۴۵۷، س ۱۴۹۹
- آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به
 سؤالات، تاریخ ۱۳۹۵/۷/۱۲
- آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به
 سؤالات

پیوست شماره ۳۱ (مقدار دیه)

- امام خمینی (ره): تحریر الوسیله، ج ۲، ص ۵۳۸
- آیت الله اراکی (ره): المسائل الواضحه، ج ۲، ص ۱۸۴، م ۲۸۱۷
- آیت الله بهجت (ره): استفتائات، ج ۴، ص ۵۰۴، س ۶۲۷۷ و احکام و
 استفتائات پزشکی، ص ۶۸، م ۱
- آیت الله تبریزی (ره): توضیح المسائل، ص ۴۴۲، م ۲۸۱۱
- آیت الله خامنه‌ای (دام ظلّه): رساله آموزشی، ج ۲، ص ۲۷۱ و پزشکی در آینه
 اجتهاد، ص ۱۶۱

آیت الله خویی (ره): منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۱۳۲، م ۳۷۹

آیت الله سیستانی (دام ظلّه): استفتائات، ص ۲۹۸، م ۲

آیت الله شبیری زنجانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۶۳۶، م ۲۸۱۹

آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): جامع الاحکام، ج ۲، ص ۳۴۳، س ۲۰۹۳ و توضیح المسائل، ص ۵۷۷، م ۲۸۱۲

آیت الله فاضل لنکرانی (ره): جامع المسائل، ج ۱، ص ۵۱۵، س ۱۹۴۶

آیت الله گلپایگانی (ره): توضیح المسائل، ص ۴۸۲، م ۲۸۱۲ و مجمع المسائل، ج ۳، ص ۲۴۶، س ۷۵

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): استفتائات، ج ۱، ص ۴۰۲، س ۱۳۴۴

آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): هزار و یک مسأله فقهی، ج ۱، ص ۲۴۶، س ۹۱۰

آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): منهاج الصالحین، ج ۳، ص ۵۷۴، م ۳۷۹ و ۳۸۰

پیوست شماره ۳۲ (پرداخت کننده و گیرنده دیه)

امام خمینی (ره): استفتائات، ج ۳، ص ۴۷۷، س ۴۱ و ۴۳ و ص ۴۷۸، س ۴۴

آیت الله اراکی (ره): المسائل الواضحه، ج ۲، ص ۱۸۵، با استفاده از م ۲۸۱۷ و ۲۸۱۸

آیت الله بهجت (ره): احکام و استفتائات پزشکی، ص ۶۸، م ۲؛

جامع المسائل، ج ۵، ص ۵۶۶

آیت الله تبریزی (ره): توضیح المسائل، ص ۵۰۱، با استفاده از م ۲۸۱۲

آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): اجوبة الاستفتائات، ص ۳۰۲، س ۱۲۶۷ و ۱۲۶۸

- آیت الله خویی (ره): استفتائات، ص ۳۸۴، با استفاده از س ۱۲۳۹
- آیت الله سیستانی (دام ظلّه): فقه برای غرب نشینان، ص ۲۸۴، م ۴۵۱
- آیت الله شبیری (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۶۷۷، با استفاده از م ۲۸۲۰
- آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): جامع الاحکام، ج ۲، ص ۳۴۳ و ۳۴۴، س ۲۰۹۴ و با استفاده از ۲۰۹۶؛ استفتائات پزشکی، ص ۶۷، س ۸۱
- آیت الله فاضل (ره): جامع المسائل، ج ۱، ص ۵۱۵، س ۱۹۴۷ و با استفاده از س ۱۹۴۶
- آیت الله گلپایگانی (ره): مجمع المسائل، ج ۳، ص ۲۴۴، با استفاده از س ۶۹ و ۷۴
- آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): استفتائات، ج ۳، ص ۴۸۲ و ۴۸۳، با استفاده از س ۱۲۸۸، ۱۲۸۹ و ۱۲۹۱
- آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): هزار و یک مسأله فقهی، ج ۱، ص ۳۲۶، با استفاده از س ۱۰۹۵ و ج ۲، ص ۲۷۴، س ۸۷۶
- آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): جزوه دریافتی از دفتر معظم له، ص ۹۶، س ۳۹۵ و ۳۹۶

پیوست شماره ۳۳

(تعلق دیه به والدین در صورت رضایت به سقط)

- امام خمینی (ره): استفتائات، ج ۳، ص ۴۷۷ و ۴۷۸، با استفاده از س ۴۳
- آیت الله بهجت (ره): استفتائات، ج ۴، ص ۴۳۸، س ۶۰۹۱

- آیت الله خویی (ره): استفتائات، ص ۳۸۴، س ۱۲۳۹
- آیت الله سیستانی (دام ظلّه): استفتائات، ج ۱، ص ۳۵۱، م ۳
- آیت الله شبیری زنجانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات
- آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): جامع الاحکام، ج ۲، ص ۳۴۴، س ۲۰۹۶
- آیت الله فاضل لنکرانی (ره): جامع المسائل، ج ۱، ص ۵۱۶، س ۱۹۵۳ و استفتاء شفاهی از دفتر
- آیت الله گلپایگانی (ره): مجمع المسائل، ج ۳، ص ۲۴۴، س ۶۹
- آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): پاسخ به پرسش های مذهبی، ص ۳۸۵؛ استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات
- آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): پرسش ها و پاسخ های دانشجویی (دفتر آیت الله نوری)، ص ۹۵، س ۸
- آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): احکام بانوان، ص ۱۷۰، س ۲۰۸

پیوست ۳۴: (سقط ولد الزنا)

- آیت الله اراکی (ره): المسائل الواضحه، ج ۲، ص ۹۴، م ۲۴۶۷
- آیت الله بهجت (ره): احکام و استفتائات پزشکی، ص ۴۲، س ۲
- آیت الله تبریزی (ره): صراط النجاة، ج ۹، ص ۲۷۳، س ۹۲۱ و ص ۲۷۴، س ۹۲۷

آیت الله خامنه‌ای (دام‌ظله): اجوبه‌الاستفتائات، ص ۲۸۰، س ۱۲۶۷ و
 ص ۲۸۱، س ۱۲۷۱ و پزشکی در آینه اجتهاد، ص ۱۵۳
 آیت الله خویی (ره): صراط‌النجاه فی اجوبه‌الاستفتائات، ج ۲، ص ۳۷۷،
 س ۱۲۳۰

آیت الله سیستانی (دام‌ظله): فقه برای غرب‌نشینان، ص ۳۱۱، م ۵۳۵
 آیت الله شبیری زنجانی (دام‌ظله): مسائل الشرعیه، ص ۵۵۸، م ۲۴۶۲ و
 توضیح المسائل، ص ۵۲۸، م ۲۴۶۲
 آیت الله صافی گلپایگانی (دام‌ظله): رساله دانشجویی، ص ۲۸۷، س ۴۶۴ و
 سؤال شفاهی از دفتر

آیت الله فاضل لنکرانی (ره): جامع المسائل، ج ۱، ص ۵۱۸، س ۱۹۵۵
 آیت الله گلپایگانی (ره): مجمع المسائل، ج ۳، ص ۲۴۶، س ۷۷
 آیت الله مکارم شیرازی (دام‌ظله): استفتائات جدید، ج ۲، ص ۵۷۲، س ۱۶۵۷
 آیت الله نوری همدانی (دام‌ظله): هزار و یک مسأله فقهی، ج ۱، ص ۲۹۳، با
 استفاده از س ۹۸۹
 آیت الله وحید خراسانی (دام‌ظله): استفتائات موجود در اداره پاسخ به
 سؤالات

پیوست شماره ۳۵ (دیه سقط ولدالزنا)

آیت الله خامنه‌ای (دام‌ظله): اجوبه‌الاستفتائات، ص ۲۷۹، س ۱۲۶۷

- آیت الله خویی (ره): منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۱۳۳، م ۳۸۹
- آیت الله سیستانی (دام ظلّه): استفتائات، ص ۲۹۸، م ۲؛ استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات
- آیت الله شبیری زنجانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات (۲ رجب ۱۴۳۷)
- آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات
- آیت الله فاضل لنکرانی (ره): جامع المسائل، ج ۱، ص ۵۱۷، س ۱۹۵۵ و ص ۵۱۸، س ۱۹۵۶
- آیت الله گلپایگانی (ره): مجمع المسائل، ج ۳، ص ۲۴۶، ۲۴۷، با استفاده از س ۷۷ و ۷۸
- آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): استفتائات جدید، ج ۲، ص ۵۷۲، س ۱۶۵۸
- آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات (۹۴/۱۲/۱۵)
- آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): منهاج الصالحین، ج ۳، ص ۵۷۶، م ۳۸۹ و استفتاء شفاهی از دفتر معظم له

پیوست شماره ۳۶ (کفاره سقط جنین)

امام خمینی (ره): تحریر الوسیله، ج ۲، ص ۶۰۶، م ۴ و ۱

- آیت الله بهجت (ره): جامع المسائل، ج ۵، ص ۵۷۸
- آیت الله خامنه‌ای (دام‌ظله): مسائل جدید از دیدگاه علما و مراجع، ج ۱، ص ۱۹۳ و استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات
- آیت الله خویی (ره): تکمله منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۱۳۲، م ۳۸۴
- آیت الله سیستانی (دام‌ظله): استفتائات، ص ۲۹۹، م ۵
- آیت الله شبیری زنجانی (دام‌ظله): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات
- آیت الله صافی گلپایگانی (دام‌ظله): جامع الاحکام، ج ۲، ص ۳۴۳، با استفاده از س ۲۰۹۳
- آیت الله فاضل لنکرانی (ره): جامع المسائل، ج ۱، ص ۵۱۰، س ۱۹۳۰
- آیت الله مکارم شیرازی (دام‌ظله): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات و پیک احکام شماره ۶
- آیت الله نوری همدانی (دام‌ظله): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات
- آیت الله وحید خراسانی (دام‌ظله): منهاج الصالحین، ج ۳، ص ۵۳۸، م ۲۱۲ و ص ۵۷۵، م ۳۸۴ و استفتاء شفاهی

پیوست شماره ۳۷ (مقدار کفاره در سقط جنین)

- امام خمینی (ره): تحریر الوسیله، ج ۲، ص ۶۰۶، م ۴ و ۱
- آیت الله بهجت (ره): جامع المسائل، ج ۵، ص ۵۷۸

آیت الله خامنه‌ای (دام‌ظله): مسائل جدید از دیدگاه علما و مراجع، ج ۱، ص ۱۹۳

آیت الله خویی (ره): تکمله منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۱۳۲، م ۳۸۴

آیت الله سیستانی (دام‌ظله): استفتائات، ص ۲۹۹، م ۵

آیت الله شبیری زنجانی (دام‌ظله): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله صافی گلپایگانی (دام‌ظله): جامع الاحکام، ج ۲، ص ۳۴۳، با استفاده از س ۲۰۹۳

آیت الله فاضل لنکرانی (ره): جامع المسائل، ج ۱، ص ۵۱۰، س ۱۹۳۰

آیت الله مکارم شیرازی (دام‌ظله): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات و پیک احکام شماره ۶

آیت الله نوری همدانی (دام‌ظله): هزار و یک مسأله فقهی، ج ۲، ص ۲۷۴، س ۸۷۶

آیت الله وحید خراسانی (دام‌ظله): منهاج الصالحین، ج ۳، ص ۵۳۸، م ۲۱۲ و ص ۵۷۵، م ۳۸۴ و استفتاء شفاهی

پیوست شماره ۳۸

(غسل مس میت بر مادر در صورت سقط جنین)

امام خمینی (ره): تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۶۲، فصل فی غسل المیت

آیت الله اراکی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۶، م ۵۲۰

- آیت الله بهجت (ره): وسیلة النجاة، ص ۹۰، غسل المس
- آیت الله تبریزی (ره): توضیح المسائل، ص ۸۴، م ۵۳۰؛ منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۹۵، غسل مس میت
- آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۶۲، فصل فی غسل-المیت
- آیت الله خویی (ره): منهاج الصالحین، ج ۱، م ۳۳۱
- آیت الله سیستانی (دام ظلّه): توضیح المسائل جامع، ج ۱، ص ۲۱۷، م ۶۴۸؛ مسائل المنتخبه، ص ۵۶، م ۹۳؛ توضیح المسائل، ص ۹۵، م ۵۱۴
- آیت الله شبیری (دام ظلّه): المسائل الشرعیه، ص ۱۲۶، م ۵۳۰
- آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): هداية العباد، ج ۱، ص ۵۱، م ۳۰۵
- آیت الله فاضل (ره): توضیح المسائل، ص ۹۸، م ۵۱۸
- آیت الله گلپایگانی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۳، س ۵۳۰
- آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۹۵، م ۵۰۰
- آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۰۹، م ۵۲۵
- آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۱۰۰، م ۳۳۱

پیوست شماره ۳۹ (غسل، کفن و دفن جنین سقط شده)

امام خمینی (ره): توضیح المسائل، ص ۷۴، م ۵۵۸؛ تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۶۵، الفصل فی غسل المیت و العروه الوثقی، ج ۱، ص ۲۹۸، فصل فی الحنوط

آیت الله اراکی (ره): توضیح المسائل، ص ۱۰۱، م ۵۵۴ و العروه الوثقی، ج ۱، ص ۲۹۸، فصل فی الحنوط

آیت الله بهجت (ره): وسیله النجاه، ج ۱، ص ۹۳، م ۳۳۱ و توضیح المسائل، ص ۹۲، م ۴۶۱

آیت الله تبریزی (ره): توضیح المسائل، ص ۱۰۳، م ۵۶۴ و منهاج-الصالحین، ج ۱، ص ۹۵، م ۳۳۰ و ص ۸۷ فی الصلاه علی المیت

آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): بخشی از رساله عملیه، ص ۱۵، م ۱۱۲
آیت الله خویی (ره): العروه الوثقی مع تعلیقه، ۱۴۲۱ ه. ق، ص ۲۵۷ و ۲۵۸، فی تغسیل المیت؛ منهاج الصالحین، ۱۴۱۰ ه. ق، ج ۲، ص ۸۳، ص ۲۹۱، م ۳۳۰ و توضیح المسائل، ص ۹۶، م ۵۶۴

آیت الله سیستانی (دام ظلّه): توضیح المسائل جامع، ص ۲۲۲، م ۶۷۹؛ العروه الوثقی مع التعلیقه، ج ۱، ص ۲۹۰ و ۲۹۱ فصل فی تغسیل المیت

آیت الله شبیری (دام ظلّه): توضیح المسائل، ج ۱، ص ۱۳۷، م ۶۴۹
آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۱۵، م ۵۶۴ و

هدایه العباد، ج ۱، ص ۵۳، م ۳۲۱

آیت الله فاضل (ره): توضیح المسائل، ص ۱۳۴، م ۵۳۶؛ العروه الوثقی مع التعلیقات، ج ۱، ص ۲۴۹، فصل فی تغسیل المیت و احکام الواضحه، ص ۷۲

آیت الله گلپایگانی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۸، م ۵۶۴ و هدايه العباد، ج ۱، ص ۶۴، احکام تغسيل المیت

العروه الوثقی، ج ۱، ص ۲۷۲ و ۲۷۳، فصل فی تغسيل المیت، پاورقی ۷

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۹۸، م ۵۳۱؛ تعلیقات

على العروه الوثقی، ص ۲۹۹؛ فصل فی تغسيل المیت، پاورقی ۶

آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۱۵، م ۵۵۹

التعلیقات على كتاب العروه الوثقی، ص ۸۲؛ فصل فی تغسيل المیت

آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۰۲، م ۵۶۴

منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۱۰۰، م ۳۳۰

پیوست شماره ۴۰ (محاسبه نفاس)

امام خمینی (ره): تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۶۰، فصل فی النفاس

آیت الله اراکی (ره): مسائل الواضحه، ج ۱، ص ۹۱، م ۵۰۲ و ۵۰۵؛

عروه الوثقی، ص ۲۵۶، م ۱؛ توضیح المسائل، ص ۹۳، م ۵۰۴

آیت الله بهجت (ره): وسیله النجاه، ص ۸۸، م ۳۰۷ و ۳۰۹؛ توضیح المسائل،

ص ۸۹، م ۴۴۰، بحث نفاس

آیت الله تبریزی (ره): منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۷۲، م ۲۵۳

آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): رساله آموزشی احکام، ص ۱۷۵؛ تحریر الوسیله،

ج ۱، ص ۶۰، فصل فی النفاس

- آیت الله خویی (ره): عروة الوثقی، ص ۲۹۳، م ۱، فصل فی النفاس
- آیت الله سیستانی (دام ظلّه): توضیح المسائل جامع، ص ۱۹۹، م ۵۷۶ و ۵۷۹؛ مسائل المنتخبه، ص ۵۴، م ۷۴، النفاس
- آیت الله شبیری (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۱۷، م ۵۱۴ و ۵۱۷؛ مسائل - الشرعیه، ص ۱۲۳، م ۵۱۴ و ۵۱۷
- آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): هداية العباد، ج ۱، ص ۴۹، م ۲۹۵، ۲۹۶ و ۲۹۷
- آیت الله فاضل (ره): عروة الوثقی، ص ۲۳۰، م ۱، فصل فی النفاس؛ توضیح - المسائل، ص ۹۵ و ۹۶، م ۵۰۸ و ۵۱۱
- آیت الله گلپایگانی (ره): هداية العباد، ص ۵۹ و ۶۰، م ۲۹۵ الى ۲۹۷؛ عروة الوثقی، ص ۲۵۶، م ۱، توضیح المسائل، ص ۹۰، م ۵۱۴ و ۵۱۷
- آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): عروة الوثقی، ص ۲۸۰، م ۱ (احكام بانوان، ص ۶۹، م ۱۷۲)
- آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۰۷، م ۵۰۹ و ۵۱۲
- آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۷۳، م ۲۵۳؛ توضیح المسائل، م ۵۱۴ و ۵۱۷

پیوست شماره ۴۱

(مقدار نفاس در عدم تجاوز خون از ۱۰ روز)

- امام خمینی: عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۶، م ۲
- آیت الله اراکی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۶، م ۲
- آیت الله بهجت (ره): وسیلة النجاة، ج ۱، ص ۸۸، م ۳۱۰
- آیت الله تبریزی (ره): منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۷۳، م ۲۵۵
- آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۶، م ۲
- آیت الله خویی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۶، م ۲
- آیت الله سیستانی (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۷۱، م ۲
- آیت الله شبیری (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۱۸، م ۵۲۱
- آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): هداية العباد، ج ۱، ص ۵۰، م ۲۹۸
- آیت الله فاضل (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۳۱، م ۲
- آیت الله گلپایگانی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۶، م ۲
- آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۸۰، م ۲ و توضیح المسائل، ص ۹۱، م ۴۹۰
- آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): التعليقات على العروة الوثقی، ص ۷۲، م ۲
- آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۷۴، م ۲۵۵

پیوست شماره ۴۲ (مقدار نفاس در تجاوز خون از ۱۰ روز)

امام خمینی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۶، م ۲

آیت الله اراکی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۶، م ۲

آیت الله بهجت (ره): وسیلة النجاة، ج ۱، ص ۸۹، م ۳۱۳

آیت الله تبریزی (ره): منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۷۳، م ۲۵۵

آیت الله خویی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۶، م ۲

آیت الله سیستانی (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۷۱، م ۲

آیت الله شبیری (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۱۸، م ۵۲۳ و ۵۲۶

آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): هداية العباد، ج ۱، ص ۵۰، م ۲۹۹ و ۳۰۱

آیت الله فاضل (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۳۱، م ۲ و احکام الواضحه،

ص ۶۳، م ۲۷۲

آیت الله گلپایگانی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۶، م ۲

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۸۰، م ۲ و

توضیح المسائل، ص ۹۲، م ۴۹۴ و ۴۹۵

آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): التعليقات على العروة الوثقی، ص ۷۲ و ۷۳، م ۲

آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۲۹۰، م ۵۲۳ و

منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۷۴، م ۲۵۵

پیوست شماره ۴۳

وظیفه فعلی زن در تجاوز خون نفاس از عدد عادت)

امام خمینی (ره): توضیح المسائل، م ۵۱۸

آیت الله اراکی (ره): توضیح المسائل، م ۵۱۴

آیت الله بهجت (ره):

آیت الله تبریزی (ره): منهاج الصالحین، ج ۱، م ۲۵۵؛ توضیح المسائل، م ۵۲۴

آیت الله خامنه‌ای (دام ظلّه): توضیح المسائل امام خمینی، م ۵۱۸

آیت الله خویی (ره): منهاج الصالحین، ج ۱، م ۲۵۵ و توضیح المسائل، م ۵۲۴

آیت الله سیستانی (دام ظلّه): منهاج الصالحین، ج ۱، م ۲۲۰ و ۲۵۸

آیت الله شبیری (دام ظلّه): توضیح المسائل، م ۵۲۴

آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، م ۵۲۴

آیت الله فاضل (ره): توضیح المسائل، م ۵۱۳؛ احکام الواضحه، م ۲۶۹

آیت الله گلپایگانی (ره): توضیح المسائل، م ۵۲۴

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): توضیح المسائل، م ۴۹۳

آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، م ۵۱۹

آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، م ۵۲۴

پیوست شماره ۴۴ (حکم پاکی در بین خونهای نفاس)

امام خمینی (ره): تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۶۱، م ۱؛ عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۶، م ۲

آیت الله اراکی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۶، م ۱؛ توضیح المسائل، ص ۹۴، م ۵۱۱

آیت الله بهجت (ره): وسیلة النجاة، ص ۸۸، حاشیه ۱؛ توضیح المسائل، ص ۸۹، م ۴۴۳

آیت الله تبریزی (ره): منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۷۴، م ۱ و ۲ و ۴

آیت الله خامنه‌ای (دام‌ظله): تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۶۱، م ۱؛ عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۶، م ۲

آیت الله خویی (ره): منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۷۶، م ۲۲۴؛ عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۴۱، م ۲، حاشیه ۱

آیت الله سیستانی (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۲۰۰، م ۵۸۵

آیت الله شبیری (دام‌ظله): المسائل الشرعیة، ص ۱۲۴، م ۵۲۱

آیت الله صافی گلپایگانی (دام‌ظله): هدایة العباد، ص ۵۰، م ۲۹۸؛ توضیح- المسائل، ص ۹۱، م ۵۲۱

آیت الله فاضل (ره): الاحکام الواضحه، ص ۶۱، م ۲۷۰؛ عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۳۱، م ۲

آیت الله گلپایگانی (ره): هدایة العباد، ج ۱، ص ۶۰، م ۲۹۸؛ توضیح المسائل، ص ۹۱، م ۵۲۳

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۸۰، م ۲، حاشیه ۳؛ احکام بانوان، ص ۷۲، م ۱۸۷

آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۰۷، م ۵۱۶؛ التعليقات على عروة الوثقی، ص ۷۲، م ۲

آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۷۶، م ۲۵۶

پیوست شماره ۴۵ (خون بعد از سزارین)

آیت الله اراکی (ره): استفتاءات، ص ۱۱، س ۱

آیت الله بهجت (ره): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله تبریزی (ره): استفتاءات جدید، ج ۱، ص ۵۹، س ۲۶۶ و ۲۶۷

آیت الله خامنه‌ای (دام ظلّه): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله سیستانی (دام ظلّه): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله شبیری (دام ظلّه): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات و استفتاء شفاهی از دفتر معظم له

آیت الله صافی (دام ظلّه): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله فاضل (ره): جامع المسائل، ج ۱، ص ۶۱، با استفاده از س ۱۷۰

آیت الله گلپایگانی (ره): مجمع المسائل، ج ۱، ص ۸۲ و ۸۳، س ۶۱
 آیت الله مکارم (دام ظلّه): استفتائات جدید، ج ۴، ص ۵۹، س ۱۲۷
 آیت الله نوری (دام ظلّه): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات
 آیت الله وحید (دام ظلّه): احکام بانوان، ص ۱۰۳

پیوست شماره ۴۶ (نفاس جنینی که تکه تکه خارج می شود)

امام خمینی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۸، م ۵
 آیت الله اراکی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۸، م ۵
 آیت الله بهجت (ره): استفتائات، ج ۱، ص ۳۱۰، س ۱۱۰۴
 آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۸، م ۵
 آیت الله خویی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۸، م ۵
 آیت الله سیستانی (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۷۲، م ۵
 آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به
 سؤالات
 آیت الله شبیری زنجانی (دام ظلّه): استفتائات، ج ۱، ص ۱۷۷ و ۱۷۸، س
 ۶۹۱ و ۶۹۲؛ استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات
 آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): استفتاء موجود در اداره پاسخ به
 سؤالات

- آیت الله فاضل (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۳۳، م ۵
- آیت الله گلپایگانی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۸، م ۵
- آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۸۱، م ۵
- آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): تعلیقه بر عروة الوثقی، ص ۷۳، ش ۵

پیوست شماره ۴۷

(خون پس از سقط جنین در ماههای اول بارداری)

- امام خمینی (ره): تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۶۰، احکام نفاس؛ توضیح المسائل، ص ۶۹، م ۵۱۰
- آیت الله اراکی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۴، م ۵۰۶؛ مسائل الواضحه، ج ۲، ص ۹۲؛ عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۵
- آیت الله بهجت (ره): توضیح المسائل، ص ۸۹، م ۴۳۹
- آیت الله تبریزی (ره): توضیح المسائل، ص ۸۲، م ۵۱۶؛ صراط النجاة، ص ۱۱۹، م ۳۷۴
- آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): اجوبة الاستفتائات، ص ۵۱، م ۲۲۳؛ تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۶۰
- آیت الله خویی (ره): توضیح المسائل، ص ۸۹، م ۵۱۶
- آیت الله سیستانی (دام ظلّه): توضیح المسائل جامع، ص ۲۰۰، م ۵۸۱؛ عروة الوثقی، فصل فی النفاس، ص ۲۶۹

- آیت الله شبیری (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۱۱۷، م ۵۱۶، بحث نفاس
- آیت الله صافی گلپایگانی (دام‌ظله): هدایة العباد، بحث نفاس، م ۲۹۵؛
توضیح المسائل، ص ۱۰۶، م ۵۱۶
- آیت الله فاضل (ره): توضیح المسائل، ص ۸۵، م ۵۰۶؛ حاشیه بر عروة الوثقی،
فصل نفاس، ص ۲۳۰
- آیت الله مکارم شیرازی (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۹۳، م ۴۸۶
- آیت الله نوری همدانی (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۱۰۷، م ۵۱۱؛ استفتاء
موجود در اداره پاسخ به سؤالات
- آیت الله وحید خراسانی (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۲۸۹، م ۵۱۶؛ احکام
بانوان، ص ۱۰۳، س ۸۵

پیوست شماره ۴۸ (محرمات نفساء)

- امام خمینی (ره): توضیح المسائل، ص ۷۶، م ۵۱۳ و ۵۱۴
- آیت الله اراکی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۴، م ۵۰۹ و ۵۱۰
- آیت الله بهجت (ره): توضیح المسائل، ص ۹۰، م ۴۴۱ و ۴۴۲
- آیت الله تبریزی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۶، م ۵۱۹ و ۵۲۰
- آیت الله خامنه‌ای (دام‌ظله): توضیح المسائل امام خمینی، ص ۷۶، م ۵۱۳ و
۵۱۴
- آیت الله خویی (ره): توضیح المسائل، ص ۸۹، م ۵۱۹ و ۵۲۰

- آیت الله سیستانی (دام ظلّه): توضیح المسائل جامع، ص ۲۰۳، م ۵۹۲، ۵۹۴ و ۵۹۵
- آیت الله شبیری (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۱۷، م ۵۱۹ و ۵۲۰
- آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۰۶، م ۵۱۹ و ۵۲۰
- آیت الله فاضل (ره): توضیح المسائل، ص ۸۶، م ۵۰۹ و ۵۱۰
- آیت الله گلپایگانی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۰، م ۵۱۹ و ۵۲۰
- آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۹۱، م ۴۸۸ و ۴۸۹
- آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۰۷، م ۵۱۴ و ۵۱۵
- آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۲۸۹، م ۵۱۹ و ۵۲۰

پیوست شماره ۴۹ (نحوه تشخیص استحاضه)

- امام خمینی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۴۷، م ۱؛ تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۶، فصل فی الاستحاضه
- آیت الله اراکی (ره): مسائل الواضح، ج ۱، ص ۶۸، م ۳۹۰؛ عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۴۷، م ۱
- آیت الله بهجت (ره): وسیلة النجاة، ج ۱، ص ۸۳، م ۲۹۱ الی ۲۹۳
- آیت الله تبریزی (ره): منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۶۹، م ۲۳۷
- آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): با اقتباس از تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۶، فصل فی الاستحاضه

- آیت الله خویی (ره): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۴۷، م ۱؛ منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۷۱، م ۲۰۵
- آیت الله سیستانی (دام ظلّه): عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۶۰، م ۱ (۷۸۷)؛ توضیح- المسائل جامع، ج ۱، ص ۲۰۴، م ۵۹۷
- آیت الله شبیری (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۸۵، م ۳۹۹
- آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): هدایة العباد، ج ۱، ص ۴۶، م ۲۷۴
- آیت الله فاضل (ره): احکام الواضحه، ص ۵۷، م ۲۵۱؛ عروة الوثقی مع التعليقات، ج ۱، ص ۲۲۴، م ۷۸۷
- آیت الله گلپایگانی (ره): هدایة العباد، ج ۱، ص ۵۵، م ۲۷۴؛ عروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۴۷، م ۱
- آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۷۶، م ۴۰۴
- آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۸۱، م ۳۹۴؛ التعليقات على عروة الوثقی، ص ۷۱، م ۱
- آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۷۵، م ۲۳۷

پیوست شماره ۵۰ (وظایف مستحاضه قلیله)

- امام خمینی (ره): تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۶، فصل فی الاستحاضه؛ توضیح المسائل، ص ۵۰، م ۳۹۴

- آیت الله اراکی (ره): المسائل الواضحه، ج ۱، ص ۶۹، م ۴۱۲؛ توضیح المسائل، ص ۷۰، م ۳۹۱
- آیت الله بهجت (ره): وسیلة النجاة، ج ۱، ص ۸۳، م ۲۹۱ الى ۲۹۳؛ توضیح المسائل، ص ۸۷، م ۳۸۲
- آیت الله تبریزی (ره): منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۶۹، م ۲۳۹؛ توضیح المسائل، ص ۶۳، م ۴۰۰
- آیت الله خامنه‌ای (دام‌ظله): با اقتباس از تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۶، فصل فی الاستحاضه و استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات
- آیت الله خویی (ره): العروة الوثقی مع تعلیقه، ج ۱، ص ۲۳۳، م ۱؛ توضیح المسائل، ص ۶۷، م ۴۰۰
- آیت الله سیستانی (دام‌ظله): العروة الوثقی مع تعلیقه، ج ۱، ص ۲۶۰، م ۱؛ توضیح المسائل جامع، ج ۱، ص ۲۰۴، م ۵۹۷
- آیت الله شبیری (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۸۵، م ۴۰۰
- آیت الله صافی گلپایگانی (دام‌ظله): هداية العباد، ج ۱، ص ۴۶، م ۲۷۴ و توضیح المسائل، ص ۸۰، م ۴۰۰
- آیت الله فاضل (ره): توضیح المسائل، ص ۶۴، م ۳۹۵؛ العروة الوثقی مع التعلیقات، ج ۱، ص ۲۲۴، م ۱
- آیت الله گلپایگانی (ره): توضیح المسائل، ص ۶۷، م ۴۰۰؛ هداية العباد، ج ۱، ص ۵۵، م ۲۷۴

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۸۰، م ۴۰۵؛ استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۸۲، م ۳۹۵؛ التعليقات على عروة الوثقى، ص ۷۱، م ۱

آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۲۶۲، م ۴۰۰؛ منهاج-الصالحين، ج ۲، ص ۶۹، م ۲۳۹

پیوست شماره ۵۱ (وظایف مستحاضه متوسطه)

امام خمینی (ره): تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۶، فصل فی الاستحاضه؛ توضیح المسائل، ص ۵۱، م ۳۹۵

آیت الله اراکی (ره): المسائل الواضحه، ج ۱، ص ۶۹، م ۳۹۲؛ توضیح المسائل، ص ۷۰، م ۳۹۲

آیت الله بهجت (ره): وسیله النجاة، ج ۱، ص ۸۳، الثانيه؛ توضیح المسائل، ص ۷۹ و ۸۰، م ۳۸۳

آیت الله تبریزی (ره): منهاج الصالحين، ج ۱، ص ۶۹، م ۲۴۰؛ توضیح المسائل، ص ۶۳، م ۴۰۱

آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): با اقتباس از تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۶، فصل فی الاستحاضه؛ توضیح المسائل امام خمینی، ص ۵۱، م ۳۹۵

- آیت الله خویی (ره): العروة الوثقی مع تعلیقه، ج ۱، ص ۲۳۳، م ۱؛ توضیح المسائل، ص ۶۷، م ۴۰۱
- آیت الله سیستانی (دام ظلّه): العروة الوثقی مع تعلیقه، ج ۱، ص ۲۶۰، م ۱؛ توضیح المسائل جامع، ج ۱، ص ۲۰۵، م ۶۰۰
- آیت الله شبیری (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۸۵، م ۴۰۲
- آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): هداية العباد، ج ۱، ص ۸۰، م ۴۰۱؛ هداية العباد، ج ۱، ص ۴۶، م ۲۷۵
- آیت الله فاضل (ره): توضیح المسائل، ص ۶۵، م ۴۰۰؛ العروة الوثقی مع التعليقات، ج ۱، ص ۲۲۴، م ۱
- آیت الله گلپایگانی (ره): توضیح المسائل، ص ۶۷، م ۴۰۱؛ هداية العباد، ج ۱، ص ۵۶، م ۲۷۵
- آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۸۲، م ۳۹۶؛ التعليقات على عروة الوثقی، ص ۷۱، م ۹
- آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۲۶۲، م ۴۰۱؛ منهاج-الصالحین، ج ۲، ص ۶۹، م ۲۴۰

پیوست شماره ۵۲ (وظایف مستحاضه کثیره)

- امام خمینی (ره): تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۶، فصل فی الاستحاضه؛ توضیح المسائل، ص ۵۰، م ۳۹۴ و ۳۹۶
- آیت الله اراکی (ره): المسائل الواضحه، ج ۱، ص ۶۹، م ۳۹۳؛ توضیح المسائل، ص ۷۰، م ۳۹۲ و ۳۹۳
- آیت الله بهجت (ره): وسیلة النجاة، ج ۱، ص ۸۴ و ۸۵، الثالثه، م ۲۹۳؛ توضیح المسائل، ص ۷۹ و ۸۰، م ۳۸۳
- آیت الله تبریزی (ره): منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۷۰، م ۲۴۱ و ۲۴۲؛ توضیح المسائل، ص ۶۳، م ۴۰۰ و ۴۰۲
- آیت الله خامنه‌ای (دام‌ظله): با اقتباس از تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۷، الثالثه؛ توضیح المسائل امام خمینی، ص ۵۰، م ۳۹۴ و ۳۹۶
- آیت الله خویی (ره): العروة الوثقی مع تعلیقه، ج ۱، ص ۲۳۳، م ۱؛ توضیح المسائل، ص ۶۷ و ۶۸، م ۴۰۰، ۴۰۲ و ۴۰۴
- آیت الله سیستانی (دام‌ظله): العروة الوثقی مع تعلیقه، ج ۱، ص ۲۶۰، الثالثه؛ توضیح المسائل جامع، ج ۱، ص ۲۰۶، م ۶۰۴
- آیت الله شبیری (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۸۵، م ۴۰۰ و ۴۰۳
- آیت الله صافی گلپایگانی (دام‌ظله): هداية العباد، ج ۱، ص ۸۱، م ۴۰۰ و ۴۰۲؛ هداية العباد، ج ۱، ص ۴۶ و ۴۷، م ۲۷۶ و ۲۷۷

آیت الله فاضل (ره): توضیح المسائل، ص ۶۴ و ۶۵، م ۴۰۰۳۹۵ و ۳۹۷؛
 العروة الوثقی مع التعليقات، ج ۱، ص ۲۲۴، م ۱
 آیت الله گلپایگانی (ره): توضیح المسائل، ص ۶۷، م ۴۰۰ و ۴۰۲؛ هداية العباد،
 ج ۱، ص ۵۶، م ۲۷۶ و ۲۷۷
 آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۸۰، م ۴۰۵ و ۴۰۷؛
 العروة الوثقی مع تعليقات، ج ۱، ص ۲۷۰، م ۱
 آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۸۲، م ۳۹۷؛ التعليقات
 على عروة الوثقی، ص ۷۱، م ۹
 آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۲۶۲، م ۴۰۲؛ منهاج-
 الصالحين، ج ۲، ص ۶۹، م ۲۴۱

پیوست شماره ۵۳ (تعیین حیض بعد از نفاس در وقتیه)

امام خمینی (ره): تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۶۲؛ م ۴؛ عروة الوثقی، ج ۱،
 ص ۲۵۸، م ۷
 آیت الله اراکی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۵، م ۵۱۵؛ عروة الوثقی، ج ۱،
 ص ۲۵۸، م ۷
 آیت الله تبریزی (ره): توضیح المسائل، ص ۸۳، م ۵۲۵ و ۵۲۶؛
 منهاج الصالحين، ج ۱، ص ۷۶، م ۲۵۸
 آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله خویی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۰، م ۵۲۵ و ۵۲۶؛
منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۷۱، م ۲۵۸

آیت الله سیستانی (دام ظلّه): توضیح المسائل جامع، ج ۱، ص ۲۰۲، م ۵۹۰؛
عروة الوثقی، ج ۱، ص ۳۷۳، م ۷

آیت الله شبیری (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۳۰، م ۵۲۳ و ۵۲۶

آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): هدایة العباد، ج ۱، ص ۵۱، م ۳۰۱؛
توضیح المسائل، ص ۱۰۸، م ۵۲۶ با استفاده از استفتاء موجود در اداره پاسخ به
سؤالات

آیت الله فاضل (ره): عروة الوثقی مع التعليقات، ج ۱، ص ۲۳۳، م ۷؛
استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله گلپایگانی (ره): توضیح المسائل، ص ۱۰۸، م ۵۲۶؛ هدایة العباد، ج ۱،
ص ۵۱، م ۳۰۱

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۹۴، م ۴۹۴ و ۴۹۵؛
العروة الوثقی مع التعليقات، ص ۲۸۲، م ۷

آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۰۸، م ۵۲۰؛
التعليقات على عروة الوثقی، ص ۷۳، م ۷

آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۲۹۱، م ۵۲۵؛ منهاج-
الصالحین، ج ۲، ص ۷۷، م ۲۵۸

پیوست شماره ۵۴ (تعیین حیض بعد از نفاس در غیروقتیه)

امام خمینی (ره): توضیح المسائل، ص ۷۷، م ۵۲۰؛ تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۵.

م ۴

آیت الله اراکی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۶، م ۵۱۶

آیت الله بهجت (ره): وسیله النجاة، ج ۱، ص ۸۹، م ۳۱۳ و با استفاده از استفتاء

موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله تبریزی (ره): منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۷۶، م ۲۵۸

آیت الله خامنه‌ای (دام‌ظله): استفتائات موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله خویی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۱، م ۵۲۶؛ منهاج الصالحین، ج ۱،

ص ۶۹ و ۷۱، م ۲۵۵ و ۲۵۸

آیت الله سیستانی (دام‌ظله): توضیح المسائل جامع، ج ۱، ص ۲۰۲، م ۵۹۰ و

استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله شبیری (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۱۳۱، م ۵۲۶ و استفتاء موجود

در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله صافی گلپایگانی (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۱۰۸، م ۵۲۶ و

استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله فاضل (ره): العروة الوثقی مع تعلیقات، ج ۱، ص ۲۳۳، م ۲ و ص ۲۳۳،

م ۷ و استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله گلپایگانی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۲، م ۵۲۶

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۹۴، م ۴۹۵ و استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۰۹، م ۵۲۱ و استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات

آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۲۹۱، م ۵۲۶؛ منهاج-الصالحین، ج ۲، ص ۷۷، م ۲۵۸ و استفتاء موجود در اداره پاسخ به سؤالات

پیوست شماره ۵۵ (تعیین حیض بعد از نفاس در عددیه)

امام خمینی (ره): توضیح المسائل، ص ۷۲، م ۴۹۳

آیت الله اراکی (ره): توضیح المسائل، ص ۸۹، م ۴۸۹

آیت الله بهجت (ره): توضیح المسائل، ص ۸۶، م ۴۱۹

آیت الله تبریزی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۳، م ۴۹۹

آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): توضیح المسائل امام خمینی، ص ۷۲، م ۴۹۳

آیت الله خویی (ره): توضیح المسائل، ص ۸۵، م ۴۹۹

آیت الله سیستانی (دام ظلّه): توضیح المسائل جامع، ج ۱، ص ۱۸۵، م ۵۴۷

آیت الله شبیری (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۱۰، م ۴۹۹

آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۰۱، م ۴۹۹

آیت الله فاضل (ره): توضیح المسائل، ص ۸۱، م ۴۸۹

- آیت الله گلپایگانی (ره): توضیح المسائل، ص ۸۶، م ۴۹۹
- آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۸۷ و ۸۸، م ۴۷۳
- آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۸۱، م ۴۹۴
- آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۸۸ و ۸۹، م ۴۹۹

پیوست شماره ۵۶ (غسل نوزاد)

- امام خمینی (ره): توضیح المسائل، ص ۹۵، م ۶۴۴، ش ۱۰
- آیت الله اراکی (ره): توضیح المسائل، ص ۱۱۹، م ۶۳۸، ش ۱۰
- آیت الله بهجت (ره): وسیلة النجاة، ج ۱، ص ۵۳، با استفاده از اغسال واجبه
- آیت الله تبریزی (ره): توضیح المسائل، ص ۱۰۳، م ۶۵۱، ش ۱۸
- آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): توضیح المسائل امام خمینی، ص ۸۸، م ۶۶۶، ش ۱۰
- آیت الله خویی (ره): توضیح المسائل، ص ۱۱۱، م ۶۵۱، ش ۱۸
- آیت الله سیستانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۱۴، م ۶۳۴؛ عروة الوثقی، ج ۱، ص ۳۷۱، الثالث
- آیت الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۳۳، م ۶۵۱، ش ۱۰
- آیت الله فاضل (ره): توضیح المسائل، ص ۱۰۷، م ۶۳۸، ش ۱۰
- آیت الله گلپایگانی (ره): توضیح المسائل، ص ۱۱۳، م ۶۵۱، ش ۱۰

آیت الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۱۸، م ۶۰۸، ش ۹
 آیت الله نوری همدانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۱۳۳، غسل های
 مستحب، م ۶۴۵، ش ۱۰
 آیت الله وحید خراسانی (دام ظلّه): توضیح المسائل، ص ۳۱۳، م ۶۵۰، ش ۱۸

پیوست شماره ۵۷ (روزه زن شیرده)

امام خمینی (ره): توضیح المسائل، ص ۲۴۵، م ۱۷۲۹؛ تحریر الوسیله، ج ۱،
 ص ۲۹۵، م ۸
 آیت الله اراکی (ره): توضیح المسائل، ص ۳۱۰، م ۱۷۶۲؛ المسائل الواضحه، ج ۱،
 ص ۲۹۸، م ۱۷۶۲
 آیت الله بهجت (ره): توضیح المسائل، ص ۲۶۶، م ۱۳۶۶؛ وسیله النجاة، ص ۳۱۹،
 م ۸
 آیت الله تبریزی (ره): توضیح المسائل، ص ۲۵۶، م ۱۷۳۸؛ منهاج الصالحین، ج ۱،
 ص ۲۸۱، الفصل الخامس
 آیت الله خامنه ای (دام ظلّه): اجوبة الاستفتائات، ص ۱۵۵، س ۷۴۶ و ۷۴۷؛
 استفتائات جدید، ص ۲۷، س ۱۵۰
 آیت الله خویی (ره): توضیح المسائل، ص ۲۹۵، م ۱۷۳۸؛ العروة الوثقی، ج ۲،
 ص ۴۷، الرابع و الخامس

- آیت الله سیستانی (دام‌ظله): توضیح المسائل جامع، ص ۵۷۹، م ۲۰۸۸؛ منهاج-
الصالحین، ج ۱، ص ۳۳۱، الفصل الخامس
- آیت الله شبیری (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۳۵۶، م ۱۷۳۸؛ جزوه احکام و
استفتائات روزه، ص ۵۷، س ۱۹۲
- آیت الله صافی گلپایگانی (دام‌ظله): هدایة العباد، ج ۱، ص ۲۳۰، م ۱۳۶۴؛
توضیح المسائل، ص ۳۳۷، م ۱۷۳۸
- آیت الله فاضل (ره): توضیح المسائل، ص ۳۳۳، م ۱۷۹۴؛ استفتائات موجود در
اداره پاسخ به سؤالات
- آیت الله گلپایگانی (ره): هدایة العباد، ج ۱، ص ۲۷۰، م ۱۳۶۵؛ توضیح المسائل،
ص ۲۹۴، م ۱۷۳۸
- آیت الله مکارم شیرازی (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۲۶۹، م ۱۴۵۴
(عروة الوثقی، ج ۲، ص ۵۷-۵۶)
- آیت الله نوری همدانی (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۳۳۲، م ۱۷۲۶؛ منتخب-
المسائل، ص ۱۸۱، م ۴۷۳
- آیت الله وحید خراسانی (دام‌ظله): توضیح المسائل، ص ۳۰۱، م ۱۷۳۷؛ منهاج-
الصالحین، ج ۱، ص ۲۹۶-۲۹۵، فصل الخامس